

DANSKE STUDIER

UDGIVNE AF

GUNNAR KNUDSEN og MARIUS KRISTENSEN

1939

FOR UNIVERSITETSJUBILÆETS DANSKE SAMFUND

KØBENHAVN

GYLDENDALSKE BOGHANDEL

NORDISK FORLAG

INDHOLD

BRITA FELLÄNDER, Anna Michelsen och J. P. Jacobsens ungdoms- kris.....	1
NIELS NIELSEN, Den danske Pasqvino. Et Par Blicher-Kommen- tarer	36
ANDERS BJERRUM, K. J. Lyngbys Breve om Sønderjylland 1856— 1859	43
HARALD HUNDRUP, Betydningsændringer	66
CHR. WINTER, Tydning af nogle Helleristningsfigurer	81
INGER SIMONSEN, Af den danske Børnebogs Historie.....	97
ANDERS BÆKSTED, Vore yngste Runeindskrifter	111
EILIF BØGEBJERG, Jeppe Aakjær som lokalhistorisk Skribent....	139

FRA SPROG OG LITTERATUR

Nogle urigtige Fordanskninger (<i>Marius Kristensen</i>)	75
Bør vi gaa over til et nyt Interpunktionssystem? (<i>Aage Hansen</i>). ..	152
Svensk Disputats om Per Hallströms Stil [Helge Gullberg] (<i>Harry Andersen</i>).	157
Studier over franske Ord i Dansk [H. A. Paludan] (<i>Jørgen Glahder</i>) ..	160
Til „Jens Vejmand“ og „Vor Barndoms Bæk“ (<i>Aug. F. Schmidt</i>). ..	161

KULTUR OG FOLKEMINDER

Gonis (<i>Aug. F. Schmidt</i>).....	79
---------------------------------------	----

Ved Afslutningen af Danske Studiers 3. Række	164
Indholdsfortegnelse til Danske Studier 1928—1939.....	165

ANNA MICHELSEN OCH J. P. JACOBSENS UNGDOMSKRIS

AV

BRITA FELLÄNDER

J. P. Jacobsen uppfattas i allmänhet som en stillsam och tillbakadragen, litet ironisk iakttagare, vars liv i sjukdomens skugga icke rymde några viktigare tilldragelser eller själsrörelser. Han bildar härvidlag den fullständiga kontrasten till sin samtida diktarbroder, Holger Drachmann, som genom sina stormiga levnadsöden blivit en nära nog legendarisk person. Alltsedan Georg Brandes' minnesord över vännen (S. S. III: 40) har den åsikten slagits fast, att Jacobsens eget liv var lika fattigt på erotiska upplevelser, som hans böcker äro fyllda av kärleksscener, och det har ännu för några år sedan hävdats¹, att hans inträngande kvinnopsykologi och subtila analys av mänskliga lidelser baserade sig på rent litterära impulser och observationer. Att han speciellt på detta område uppnått ett allmänt erkänt mästernskap, förefaller dock tyda på, att han inte i första hand hämtat sin människokännedom ur litterära källor. Det kan kanske därför vara berättigat att närmare undersöka de biografiska uppgifter, som faktiskt föreligga, i det att de yttre konturerna av en konflikt från Jacobsens ungdom äro allmänt kända. Jacobsen stod nämligen då i nära förbindelse med en ung flicka från Thisted, Anna Michelsen, som varit hans barnoms lekkamrat och i vars hem i Köpenhamn han tillbringade sin mesta fritid under åren 1865—67. Till henne skrev han sin tidigaste poesi, och de voro mycket intima vänner, ända tills frågan om deras skiljaktiga livsåskådning kom emellan dem. Hennes varma religiositet antog allt sjukligare former, och han drevs alltmer mot fritänkeri. Efter en del år dukade hon sedan under för sinnessjukdom.

¹ Kjeld Elfeldt: J. P. Jacobsen-Stendahl, Festskrift til Vald. Vedel, K. 1935, 108. „Det Raamateriale, Tilværelsen ikke forsynede ham med, skaffede han sig i Litteraturen.“

Att den 18—19 årige ynglingens upplevelse ej var en bagatell utan innebar en stark och genomgripande livserfarenhet, var ingen främmande tanke för en av dem, som kände Jacobsen bäst, nämligen hans vän Vilhelm Møller. Ett otryckt brev från denne till diktarens broder, Villiam Jacobsen, vid tiden för publiceringen av Jacobsens *Digte og Udkast* 1866, visar, att han hade sina aningar i den riktningen. Han skriver:

„Naar De faar Ro og Tid en Gang, tjen mig da i at fortælle mig alt hvad De ved og hvad De kan opsnuse om den Frk. Anna Michelsen I. P. var forelsket i eller som var forelsket i ham: hendes Udseende, Alder, Væsen, *naar* han lærte hende at kjende o. s. fr. o. s. fr. De kan selvfølgelig være ganske rolig for, at jeg ikke skal omtale hende offentligt: men jeg vil gjerne vide det mest mulige om hende, for det Tilfælde jeg kunde faa skrevet noget om I. P., idet det synes mig afgjort, at hun har spillet en stor Rolle i hans Liv.¹ Digtene til 'Asali' — Sagn-Fortællingen i 'En Kaktus springer ud' etc. — er utvivlsomt skrevet med hende for Øje. I det hele taget beder jeg Dem skrabe sammen, hvad De kan af Breve og Erindringer fra de første Aar, han var i Kjøbenhavn; i dem mener jeg nemlig, det afgjørende i hans Udbildning ligger.“ (Vol. XV)².

Edvard Brandes, som också stod Jacobsen mycket nära, hade tydligen fått en något annan uppfattning, då han bland dennes efterlåtenheter påträffade den stora samlingen brev från Annas hand. Edvard Brandes kommer på sitt sätt intuitivt sanningen ganska nära, då han i inledningen till Breve (uppl. 3, 1925, sid. XLII) skriver: „Hans efterladte Papirer fortæller en Historie om en ung Pige, der elskede ham sygeligt højt og hvis Kærlighed han ikke gengældte“ och längre fram (sid. XLV): „Han var som ganske ung bleven bortskræmt, fordi han meget imod sin Villie havde opvakt som overfor nævnt en hæftig Tilbøjelighed hos en ung Kvinde, saa hæftig og sygelig, at den endte i Sindssyge, eller maaske den blot skrev sig i sin Voldsomhed fra en lurende Sindssyge.“ Brandes tycks emellertid icke räkna med att upplevelsen på Jacobsen gjort något bestående intryck och vill närmast reducera dess betydelse till ett halvt vemodigt, halvt medlidsamt ungdomsminne. Anna Michelsens roll i Jacobsens liv har

¹ Jacobsens egna kursiveringar utmärkas med *kursiv*, mina med spärрад stil. ² Den följande framställningen, som då intet annat angives, är baserad på Jacobsens korrespondens med hemmet (Vol. XII—XIII) och med den Michelsenska familjen (Vol. XV i den Marx-Nielsenska samlingen K. B. K.) är avsedd som en komplettering av förut befinnliga biografier: Georg Christensen, J. P. Jacobsen, K. 1910, och Anna Linck: J. P. Jacobsen, Et Levnedsløb paa Grundlag af Digterens efterladte Papirer, K. 1926.

sedermere snarast bedömts utifrån Edvard Brandes' synpunkt. Georg Christensen, (a. a. 28 f.) som har en fin förståelse för Jacobsens ömtåliga och känsliga natur, säger till att börja med, att hennes tragiska öde gjorde ett „uudsletteligt“ intryck på diktaren och att det var första gången, som hans religiösa åsikter „maatte staa deres Prøve og vandt deres dyrekøbte Sejr“, men tillägger längre fram (sid. 85) i trots härav: „Ingen Kvinde har skrevet sit Navn ind i hans Livs Historie“. Oluf Friis (Dansk Biogr. Leks. 11, 1937, 309 ff.) har en öppen blick för att „hun var forbundet med det dybeste, men ogsaa det farligste i hans (Jacobsens) egen Natur: Drømmeriet“. Vilhelm Andersen och Borup ha sett hennes profil i en del ungdomsförsök av Jacobsens hand, och allmänt är man ense om att hon stått modell till Bartholine Blide i Niels Lyhne.

Det avgörande momentet i Jacobsens ungdomskris tycks dock, mer än man förut gjort gällande, sammanhånga med minnet av den ödesdigra upplevelsen och dess följder för bägge parterna. En så central dikt i Jacobsens produktion som *Det bødes der for*, vars första strof stammar från ungdomsåren, låter en ana det starka intryck han bar på och ej kunde avskudda sig.

„Det bødes der for i lange Aar
Som kun var en stakket Glæde;
Det smiler man frem i flygtig Stund,
Man bort kan i Aar ej græde.
Der rinder Sorg, rinder Harm af Roser røde.

— — — — —
Ej Smilet vil lyse din Dag i Seng,
Men Taaren har gode Stunder;
Thi Smil er Glands kun af det, der er,
Graad Skyggen af det, der gik under.
Der rinder Sorg, rinder Harm af Roser røde.“

(IV: 118)¹.

Summan av den livserfarenhet som Jacobsens språkrör i romanerna kommer till är också den, att mänsklig disharmoni och otillfredsställelse har sina rötter i något självförvållat, i en skuld, medveten eller omedveten, som man sonar „i lange Aar“. Marie Grubbe (I: 198) tror, att hon „havde rørt ved en Stræng, der intet maatte tone“ och Erik i Niels Lyhne (II: 212) undrar, om det är „en hemmelig Nerve, der er gaaet itu? — — — Noget, man har svigtet eller forbrudt maaske, hvem veed!“. Av ett brev till E. Brandes 2/VIII, 1880, Breve 98 f.)

¹ J. P. Jacobsen, Samlede Værker I—V, 1924—29, cit. I etc.

framgår, att Jacobsens självanalys lett till samma resultat. „Man faar gjort Noget ved sig, af sig selv eller af Andre, Noget, der gjør En unormal, omtrent som Almuen forestiller sig det med Badutspringerbørn, at de blive knækket i Leddene, mens de er smaa. Og naturligvis, man faar ikke Noget forærende i denne Verden, man har kun det man har kjøbt, men Spørgsmaalet er jo saa om Varerne er Pengene værd, de glade, frie Penge, selv om det saa er de aller primaeste Varer.“ Att „der rinder Sorg, rinder Harm af Roser røde“, att gråt är blott „Skyggen af det, der gik under“ är vidare temat för största delen av Jacobsens författarskap. Han tycks ha fått betala ett högt pris för sin människokännedom och fått höra vissa farliga toner. Ijuda, som sedan aldrig upphörde att samtidigt förfära och fascinera honom, att döma av hur ofta stormiga uppgörelser med hårda och obehärskade ord återkomma i hans relativt begränsade författarskap. Mogens och Laura, Ulrik Frederik och Sofie Urne, Niels Lyhne och Fennimore, alla ha de känt något av den ödesdigra stämning, som behärskar den mästerliga andra „Arabesken“. Aldrig når Jacobsen heller högre än när han skildrar det som Friis träffande kallar „de store Scener, hvor Mennesket udleverer sig selv“.

Ytterligare kan man iakttaga, hur Jacobsen genomgående sätter en religiös ungdomskris i samband med en erotisk upplevelse. Vanligtvis är det som vid Edeleepisoden i Niels Lyhne döden som berövar den unge hans älskade. Hvert förlorar under grymma omständigheter Asali, Valdemar Tove, Mogens Kamilla och resultatet blir i alla dessa fall, att hjälten gör uppror och i titaniskt trots reser sig mot Gud. Marie Grubbe får också en psykisk chock vid Ulrik Christians ohyggliga död, hon råkar i en våldsam upphetsning, men den kvinnliga reaktionen blir i detta fall, tvärt emot ynglingens, en abnormt uppjagad asketisk och självplågande religiositet. Med kännedom om att det som skilde Jacobsen och Anna Michelsen i första hand var den religiösa frågan har man här åter en anledning att förmoda, att dessa skildringar äro minnen av känsloreaktioner hos författaren själv från slutet av 60-talet, närmare bestämt krisåren 1866—67, då han samtidigt miste henne och sin religiösa tro.

Beklagligt nog äro Jacobsens brev till Anna enligt uppgift från de överlevande släktingarna brända, och de som finnas tillgängliga av hennes hand äro till övervägande del från så tidigt datum, att de icke medgiva mycket mer än lösa hypoteser om vad som utspelades mellan

dem de kritiska åren. De bodde då båda i Köpenhamn och kunde givetvis göra upp saken muntligen. Några få brev och dikter från henne och mycket av hans diktning från dessa år kan dock vid närmare betraktande möjligen bidra till att belysa de sparsamma biografiska uppgifterna.

Om Anna Michelsens utseende vet man ingenting med säkerhet, då det icke finns något porträtt eller fotografi bevarat av henne. Hon var alldeles jämnårig med Jacobsen, född den 23 maj 1847, medan han var född den 7 april samma år. Enligt Vilhelm Møllers anteckningar till en biografi över skalden¹ började han redan som tolvårig pojke i Thisted att umgås som barn i huset hos familjen Michelsen. Utom Jens Peter Jacobsen och hans syskon, Marie och Villiam, kommo där dessas kusiner, den konstnärlige Viggo Vørmer (Erik Refstrup som barn i Niels Lyhne), Nikolaj Nielsen (Jacobsens kamrat i det tidigt utvecklade botaniska intresset) och åtskilliga andra. Då familjen Michelsen flyttade till Köpenhamn på hösten 1865 samlades en del av dem på nytt i deras hem. Anna och Peter voro konfirmationskamrater och togo starkt intryck av prästen Paludan-Müller. Att Jacobsen liksom sina alter egon Hvervet Sperring och Niels Lyhne infördes i poesien av sin moder genom de sagor hon berättade är allmänt bekant, men också hos Michelsens underblåstes säkert hans naturliga fantasiliv genom de lekar och tablåer den ungdomliga läkaränkan anordnade mellan barnen. Enligt Vilhelm Møller berättade också hon sagor för dem. Den korrespondens, som det första året Jacobsen var i Köpenhamn fördes mellan Anna och honom, bestod till största delen av att de sände varandra versifierade gåtor och anagram att lösas på vers. Längre fram sände han hem till Michelsens ett av sina många „blad“, särskilt komponerat för dem och syskonen, vilket kallades „Satyr“ och innehöll bl. a. diverse skämtannonser, humoristiska kåserier samt en följetongsroman. På det hela taget förefaller det som om det michelsenska hemmet i högre grad än hans eget var kulturellt och litterärt intresserat och vad han inhämtade i den vägen i sin barndom, fick han snarare därifrån än från sin egen familj, där fadern, köpmannen och grosshandlaren, tidigare skepparen, Chresten Jacobsen, närmast ansåg allt

¹ Denna biografi blev aldrig skriven, men anteckningarna ingå i en samling manuskript och brev tillhörande V. Møllers son. Denna har icke varit mig tillgänglig i original, men genom tillmötesgående från Lektor O. Friis delvis i hans avskrift. Cit. V. M.

utom praktiskt arbete vara av ondo och där även modern, föredrog att sonens litterära och vetenskapliga aspirationer uppskötos tills skolarbetet var överståndet.

Då Jacobsen hösten 1863 kom till Köpenhamn för att läsa på studenten råkade han in i en helt ny miljö och fick strax fullt upp med nya intressen. Det var också vid en särskilt spännande tidpunkt, ty det holsteinska kriget stod för dörren. Men inte bara kriget, som bröt ut våren 1864, och den oroliga politiska situationen fyllde hans tankar. Hans tidigare huvudintressen, botaniken och litteraturen kombinerades nu med en mängd andra, teater, musik, konst. Han kom i beröring med nya människor och hans värld vidgades och antog nya konturer. Visserligen bodde han inackorderad hos en major och fru Brandt som han beskriver med stor entusiasm och där han blev mycket väl omhändertagen, men självständighetskänslan utvecklades ändå, och han skriver hem i april 1864 i den riktiga känslan att vara på väg mot en fullständigt förändrad existens: „Det er dog et skæbnesvangert Aar: i dette $\frac{3}{4}$ Aar jeg har levet herovre har jeg oplevet mere end i min hele øvrige Levetid.“ Framför allt blev kamratlivet av betydelse. Det ledde till stiftandet av föreningar som Agathon, Concordia o. a., till gymnasistblad, som skulle sprida kunskap och specialupplysningar om nyare konst och litteratur, allt sådant som skolan uteslöt dem ifrån, och det sporrade pojkarnas vetgirighet och skapade kontakt genom deras strävan för likasinnade idéer. I Köpenhamn liksom i Thisted tycks han genom sin verksamhetsiver bli själen i företagen, ledaren som kamraterna sågo upp till. Den unge Jacobsen med sin oerhörda vitalitet inom olika områden står i egendomlig kontrast till den senare, försynte, tillbakadragne och tyste observatören, som vi känna från vännernas beskrivning. Vilhelm Møller, Vodskov, Edvard Brandes och Kielland äro ense om att Jacobsen var mest till sin fördel i en mindre, intim krets; i stora sällskap eller om någon främmande var tillstädes blev han pinsamt berörd och förstummad.

Genom uttalanden i brev från hemmet och barndomsvänner får man i det stora hela bilden av en ung man, som anses livlig och begåvad, men ytlig och splittrad. Redan första året börja betygen visa sig mindre lysande och modern förmanar honom ängsligt: (3/4 1864) „Bare det ikke er andre Bøger du læser og som ingen Nytte gjør. — — — Derfor tænk aldrig paa noget unyttig men kast dig med al Kraft paa det du skal have for og saa at have dine Tanker samlet saa gaar det

nok, det Flygtige bliver ved at følge dig, men med Guds Hjelp saa kommer du nok frem, det har ingen Nød.“¹ På tal om en flora över Thy, som Jacobsen och hans vän Nikolaj Nielsen planerade, skriver den senare en gång (24:de Juli 1865) några ord som avslöja en liknande uppfattning av hans karaktär: „Endelig maa jeg takke Dig for Dine 'Spørgsmaal', der i øvrigt ere fremsatte med en Klarhed og en Alvor, som jeg troede Dig fremmed, og derfor glædede de mig dobbelt.“ (Vol. XV) Den bild man har av den senare Jacobsen som den „geniale arbetaren“, forskaren, som icke skydde någon möda för att tränga till kärnan av problemen och som koncentrerade sig på specialundersökningar (desmidiaceavhandlingen t. ex.), strider också mot denna karakteristik av honom som skolyngling. Det är de följande årens erfarenheter, som äro grundläggande för hans personlighet.

Efter mycket besvär lyckas Peter klara examen på våren och bli „Gymnasiast med 25 Points“. (Brev till hemmet av 30/6 1864). Sommarferien firade han hemma i Thisted och hans glada lynne och goda förhållande till familjen och vännerna tycks ha hållit i sig, trots att han, som Vilhelm Møller antecknar, var viktig och självsäker. Anna hade emellertid nu växt upp till en sällsam varelse, brådmogen, men samtidigt naiv och vek. Hennes egendomliga sjäsläggning börjar redan på hösten oroa modern. Fru Michelsen skriver till Jacobsen (10 nov. 1864) „Min alvorlige Anna volder en Deel (Bekymring) i denne Tid. — — — Anna er et forunderligt Væsen, hun lever i en Verden for sig selv, det er baade visst og sandt; hun ligner ikke de fleste unge Piger, jeg ved ikke om jeg skal betragte det som Godt eller Ondt“. Anna, som sålunda av sin mor beskrives som en drömnatur, olik de flesta andra unga flickor i hennes ålder, hade börjat grubbla över religiösa frågor, över sitt kall o. d. och till moderns förundran uppträdde hon som en liten soeur de charité bland fattiga och gamla i trakten. Även i hennes egna brev till Jacobsen skymtar detta alltmera framträdande drag och hon väntar sig uppenbarligen, att han skall betrakta religionen med samma allvar som hon. I ett odaterat brev, förmodligen från våren 1865², skriver hon som svar på någon reflexion, som Jacobsen gjort om våren och dess under: „Vi bør vel ikke for hendes (vårens, „Den lune-

¹ Modern, som skriver med tysk stil, stavas i regel, dock ingalunda konsekvent, substantiven med liten begynnelsebokstav. Då ortografien i detta avseende är otydlig har den här normaliserats. ² Sålänge Anna bodde i Thisted skrev hon med tysk stil.

fulde Gudindes“) Skyld glemme det Krav Livet har paa os, Gud har ikke for *Inlet* sat os her, vi bør ikke gruble, men bruge den kostbare Tid (Prøvetiden)“ o. s. v. Det ligger bakom orden en viss berättigad oro, att han med sina vetenskapliga och poetiska intressen skall se på annat sätt på naturen än hon. I samma brev berättar hon en legend om Augustinus. Vid havsstranden fann denne ett barn, som försökte tömma havet med en sked och som på hans förundrade anmärkning svarade honom, att det var lika omöjligt att med sitt svaga människoförstånd vilja utforska Guds under. I ett samtidigt brev beklagar Anna sig över det skvaller och struntprat, som förekommit på en bjudning hon deltagit i. Båda dessa brev tycks Jacobsen ha lagt på minnet, det ena på grund av dess symbolik, det andra som betecknande för ett visst karaktärsdrag hos den något lillgamla, men samtidigt uppriktigt indignerade brevskriverskan, som känner sig intellektuellt och mänskligt överlägsen sina jämnåriga, och som genom sin medvetna önskan att isolera sig utvecklas till en överspänd och sentimental drömmerska. Teckningen av Bartholine Blide i Niels Lyhne (Adelgunde eller Anna, som hon omväxlande kallas i utkastet, jfr. II: 300, 304) bygger ju som bekant i sin helhet på minnet av Anna, men t. o. m. den lilla psykologiska detalj, som detta brev avslöjar, har han funderat på att foga med:

„Drømmeri isolerer, men havde ikke en Ting været, vilde Adelgunde ikke blevet saa ene som hun var. Hun deltog aldrig i de verdslige Missionsmøder, der altid ere satte naar to eller tre ere forsamlede. Hun var ikke Søster i den store kvindelige Loge, hvor der bygges paa Bagtaalelsens Babel i alle Verdens Tungemaal.“ (II: 304).

Legenden om barnet som försökte tömma havet förekommer i Niels Lyhne i ett intressantare sammanhang, måhända symptomatiskt för hans reaktion mot den hämsko hon med sin religiösa inställning ville lägga på hans utveckling. Anna tycks ha anat, att forskaranlagen och den rent instinktiva naturglädjen stod i vägen för det asketiska pliktideal och ödmjukhetsbegrepp, som för henne utgjorde livets mening. Att det inte var rättä metoden, då hon med legenden ville dämpa hans världserövrarlusta, visar tonen i det stycke i Niels Lyhne, där symbolen användes och där han med längtansfullt vemod ser tillbaka på den fruktbara utvecklingstid, då vetandets oändliga vidder öppnade sig för honom:

„Hvem af os, hvem en venlig Skæbne stillede saaledes, at han kunde sørge for sin Aands Udvikling, hvem af alle os har ikke med begejstrede

Blikke stirret ud over Videns vældige Hav, og hvem er ikke bleven draget ned mod dens klare, kølige Vande, og er begyndt paa i Ungdommens lettroende Overmod at øse det ud med den hule Haand, ligesom Barnet i Legenden!“ (II: 153).

Inflätad i den hymn till forskningen, till den unga människans kunskapsbegär, som denna bild står, uttrycker den snarast ett försvar — om också ett livserfaret och resignerat — för den övermodiga tilltron till den egna förmågan och därmed motsatsen till vad Anna menade: att det är en synd att forska efter sanningen. Han behöver icke ha gömt bilden i sitt undermedvetna alla dessa år, han kan tillfälligt ha fått minnet uppfriskat, men att den återkommer i detta centrala sammanhang antyder likväl, att det satt kvar någon liten tagg från hans egen ungdom, då han första gången fick erfara de band människorna vilja lägga på individens åsiktsfrihet. Skildringen av dessa rika läroår avser visserligen närmast en senare period i Jacobsens liv, omkring 1870, då tidens tankar började surra i hans eget umgänge, men redan innan han blev medlem av „Det forenede Fri“ med deras programmatiska frihetssträvanden hade han lärt sig att uppskatta „den fria tanken“. Att så var fallet framgår tydligt av en annan episod. Hösten 1865 skriver Anna en dikt till honom och anklagar honom för att vara tyst, disträ och melankolisk och han svarar med en av sina få jagdikter: „Du kalder mig tavs og melankolsk“ (IV: 65) med dess runebergska fritänkarmotto: „Frihaaren er jeg og jeg tænker frit“ och de trotsiga rader, där han hävdar sin självständighet:

„Verden siger: tænk saadan! tænk ret!
Min Tanke taaler ej Tvangen.“

(Jfr. Friis, Tilskueren 1929, 159).

Året 1865 var för Jacobsens religiösa inställning ett övergångsår. I sina skolstilar brottas han alltmera med sitt behov att få en förklaring på tillvarons mysterier, varvid hans studier i nordisk mytologi tyckas ha väckt till liv en del funderingar över de olika religionernas förhållande till varandra och deras inbördes värde. Att han redan under sommarlovet varit på glid från Anna av denna anledning kan möjligen ha inverkat på att han dröjer med att besöka familjen Michelsen, då de på hösten samma år installerade sig på Vesterbro i Köpenhamn. Först den 8 nov. skriver han hem och berättar, att han „da endelig (har) været oppe hos Michelsens.“ Sedan kommer emellertid umgänget igång desto flitigare. Han får reprimander

därför hemifrån, då betygen bli allt skralare, men försvarar sig med att det endast är „rimeligt“ och att det „er en Selvfølge“, att han endast besöker dem när han har tid. (Brev med poststämpel 1/12 1865). På julen är han bjuden hos dem och är en av juldagarna tillsammans med dem på bal hos gemensamma vänner.

Fram emot våren 1866 börjar det gå rykten om att han „kurer“ till Anna, och i mars skrev modern och varnade honom för en förlovning. „Den omtalte Forlovelse har vi jo ogsaa hørt noget om, men vi tror naturligvis ikke, at Du tænker paa sligt, det var ogsaa temmelig tidligt, at Du skulde have saadan noget i Hovedet, vogt dig for det, det kan altid blive tidsnok.“ (V. M.). Så kom hans misslyckande i studentexamen, vilket också av familjen skyldes på hans ständiga vistelse i den Michelsenska miljön. Hur bittert modern tog detta framgår av hennes brev av 9 juli 1866:

„Vi har ikke det sidste Aar faaet et glædelig eller opmuntrende Ord at høre om dig, jeg er ogsaa træt af at fælde Taarer over din Læsning længere da det vedbliver at blive det samme som altid, nu er Du ingen Barn længer og faar vist aldrig rigtig fast Stadighed og Udholdenhed til at blive noget Stort. — — — Fru Michelsen har bevist os en stor Ven-skabstjeneste, om det er sandt som Rygtei gaar at hun har opholdt dig i din Læsning og forledet vort Barn til at være der bestandig og forsømme det mere Vigtige.“

Att det verkligen var en katastrof i hans liv er ju helt naturligt. Både av sig själv, sina lärare och sin omgivning var han ansedd som en begåvad och lovande yngling, ehuru med vissa specialintressen, som lade en del hinder i vägen för hans läxläsning. Just för dessas skull längtade han naturligtvis också alldeles särskilt att slippa ifrån skolplugget. Redan i en förberedande examen i maj hade det gått galet. Han beskriver i brev hem alla motigheter han haft:

„Jeg var under Examenstiden saa forstyrret som muligt — for det første, var jeg saa forkjølet, at jeg ikke kunde se ud ad Øjnene. 2) havde jeg en rasende Tandpine som ikke lod mig sove i de to Nætter og som endte med at jeg maatte lade den trække ud, alt i Examenstiden, saa forat gjøre det rigtig godt tog Lægen et stort Stykke af Kjævebenet med ud, hvorover jeg var meget ængstelig — — — Tilmed laa under Examen min Ven Aug. Lind for Døden og er da nu død (Søndag Kl. 3). — — — Det var tungt med August Lind, der skulde dø; og tungt for Moderen, der nu i Løbet af et Aar har mistet 3 Børn, hun er dog meget mere fattet end man skulde vente navnlig nu da han er død, thi Lægen har i længere Tid erklæret ham for Dødsens. Han var selv sikker paa at skulle dø, saa han sagde Farvel til mig Bedefredag da jeg var oppe hos ham.

Han var 18 Aar og døde af Bryst- og Mavetæring.“ (Brev med poststämpel 3/5 (66). Jfr. Tilskueren 1911, 6 f.).

Vilket intryck vännens död i grund och botten gjorde på honom är icke gott att säga enbart ut ifrån detta brev. Att han icke ville utbreda sig över sin sorg inför föräldrarna, som stodo främmande för vännen, är förståeligt, å andra sidan talar icke brevet om någon starkare själsskakning. Det har tidigare diskuterats, huruvida minnet av en „ungdomsväns“ död skulle kunna ligga bakom skildringen av den vilda smärta som Niels Lyhne erfar inför Edeles död. Närmast till hands ligger det att jämföra situationen i brevet med Jacobsens ungdomsnovell „Udlændinge“ (III: 57 f. 305), där han låter en moder be för sitt sjuka barn, liksom sedan Niels ber för såväl Edele som sitt eget sjuka barn. Erdmann (Nordisk Tidsskrift 1887, 195 ff.) har visat, att moderns anropan till himlen „O Gud, det er Synd af dig“ vid barnets lidanden, ordagrant återkommer i Niels Lyhne. På denna omväg kunde alltså intrycket ha fortplantats till romanen, men att Jacobsens egen förtvivlan över förlusten av vännen verkligen tagit sig så krisartade uttryck, att det framkallat en brytning med religionen, så som det framställs i Niels Lyhne, är föga troligt. Det kan emellertid ha varit en bidragande omständighet.

I juli hade Jacobsen definitivt misslyckats i skolan och skriver till fadern, att han „har været uheldig og forladt Examen“. I sitt missmod låter han inte vännerna i Köpenhamn höra något alls ifrån sig, medan han är hemma under sommarlovet, och förgäves uppmana de honom att delge dem sina planer. Bl. a. skriver Annas bror, Hans, ett brev (odaterat) och häntyder däri på ett rykte om att Jacobsen „skulde til England for at blive Handelsmand og derfor hver Dag gaaer og lærer Engelsk hos Hr. Matzen (som Moder, Anna og Emma tro ganske vist og ere meget bedrøvede over).“ Han berör här en omständighet, som i betraktande av det depressionstillstånd Jacobsen sommaren 1866 befann sig i, kan ha haft en viss betydelse, ehuru saken givetvis måste tagas med någon reservation. Det förhåller sig nämligen så, att Bigum i Niels Lyhne enligt en Thistedbo, Johannes Dam, (Nationaltidende 11/10 1923) var det fullständiga porträttet av en teolog och filosofilärare i Thisted Realskole, Matzen, densamme som omnämnes av Jacobsen i brev till Georg Brandes (S. S. III: 52 f.) som en „gal Mand“ vilken „vaasede om Ideen“ och „skældes af de Andre for Fornægter, uagtet han er Præst“. Denne hade Jacobsen haft till lärare och

omnämner honom i ett brev hem från våren 1865. Om det nu var den samme Matzen, som Jacobsen läste engelska för sommaren 1866, då han var som mest nedstämd, är det ju icke omöjligt att denne verkligen som Bigum i Niels Lyhne omedvetet påverkade sin elev i radikal riktning.

„Hans Lærer, Hr. Bigum, var ikke den, der kunde hjælpe en Sjæl tilbage. Tværtimod. Hans Stemningsfilosofi, der lod ham betages og begejstres af *alle* en Sags Sider, idag den ene, imorgen den modsatte, satte alle Dogmerne i Drift for hans Elever. Han var vel egenlig nok en kristelig Mand og vilde sagtens, hvis man kunde have faaet ham til bestemt at sige, hvad der for ham var det Faste i alt det Flydende, have sagt, at det var den luthersk-evangeliske Kirkes Tro og Lærdomme, eller i alt Fald, da saa omtrentlig det; — — — Saadanne Folk, de fører ikke deres Elever, men der er en Fyldighed i deres Undervisning, en Mangfoldighed og en lidt ravende Alsidighed, som, naar Eleven ikke forvirres af den, i høj Grad udvikler hans Selvstændighed og næsten tvinger ham til at danne sig en egen Anskuelse, eftersom Børn aldrig kan slaa sig til Ro med noget Ubestemt eller Svævende, men af en instinktmæssig Selvopholdelsesdrift altid fordrer et rent Ja eller et rent Nej, et for eller imod, at de kan vide, hvad Vej de skal med deres Had og hvad med deres Kjærlighed.“ (II: 61 f.).

Den absoluta tysthet rörande sina planer Jacobsen omgav sig med är belysande för, hur allvarligt han hade tagit sina motgångar på våren och det förefaller ju icke omöjligt, att han, om han varje dag tog lektioner för sin gamle lärare, resonnerade med denne om de livsfrågor, som han sista tiden kämpat med. Emellertid repade sig Jacobsen småningom ur sitt missmod, och det blev beslutat, att han trots allt skulle återvända till Köpenhamn och studierna på hösten. Han flyttar då ifrån Brandts och slår sig ned i Studiestræde hos en fröken Zoffman, där han kommer att stanna hela sin studenttid och få många vänner. Han börjar nu också hushålla för sig själv och äta ute, d. v. s. ordna sin ekonomi på egen hand, något som han inte alls mäktar. Mer och mer kommer han nu att få kämpa med materiella bekymmer. Fadern som var en dryg jyde hade som bekant svårt att släppa ifrån sig pengarna, oaktat han var en välbärgad man, och det skulle komma till åtskilliga konflikter mellan honom och sonen av den anledningen.

Jacobsens tystnad under sommaren hade djupt bedrövat Anna och han får från henne ett förebrående brev.

(Kjøbenhavn d. 5te October 1866).

„Jeg havde besluttet Peter, aldrig at skrive til Dig mere, thi Du havde jo ved din Taushed, vist mig at Du ikke brød Dig om mig, det har gjort mig ondt, meget ondt, men skjøndt Du saa ganske har glemt

hvad Du skylder gammelt Venskab, have vi herovre dog stadigt tænkt og talt om Dig, en Anelse har længe sagt mig, hvad Du i Dine Breve syntes at undgaa at give bestemt Svar paa og igaar hørte jeg noget af Fru Askow der bekræftede det, dette er Grunden hvorfor jeg skriver. I Nøden skal man kjende sine sande Venner, Peter, det er ikke rigtigt af Dig at skyde Dem fra Dig, de have delt Dine Glæder, de have Part i Dine Sorger. — Der var en Tid, Peter, da jeg ikke havde en skjult Tanke eller Følelse for Dig, hvad har forandret alt, er Skylden min eller Din? det er mig, som om jeg pludselig fra Barn er bleven gammel, er bleven fremmed for min Barndoms Ven, jeg kjender neppe mig selv mere, hvor er mit gamle Hjem, hvor de gamle kjendte Ansigter, jeg er fremmed blandt Fremmede. Jeg ser Livets store Krav paa mig, Opofrelse, Anstrengelse og Arbejde, fordrer det, kan og vil jeg opfylde det, kan det bestaa ved Siden af mit egentlige jeg, vil det ikke knække mit Mod og sløve min Aand? svar mig Peter, ogsaa til Dig er Opfordringen kommen nu, hvad er Din Trøst, Din Støttestav, Din Hjælp i Striden, har Du fundet ham, der vil dele Din Sorg og Din Byrde, søg ham og Du skal finde ham, har han sagt — Nu har jeg talt til Dig af mit inderste Hjerte, jeg kjender Dig bedre end Du selv, jeg ved hvor meget ædelt og godt der bor i Dig, jeg har jo saa mangen en smuk Tanke at takke Dig for, jeg ved at Du vil sejre i Kampen og jeg haaber at naa vi engang mødes, Gud bestemmer hvor, da vil vi begge indse at alt hvad der her er mødt os er sendt os fra en kjærlig Faders Haand, der ikke paalægger sine Børn mere end de, med hans Hjælp kan bære. —“

Sedan följer ett stycke om en plats som lärarinna i Fyen, ett „kall“ som hon hoppas på att få åtaga sig. Brevet slutar:

„Nu vil jeg slutte, gid Du maa læse mit Brev med samme Følelse som jeg har skrevet det og husk at hvordan det end gaar Dig, har Du altid en sand Veninde i mig, der vil bevare hvad Du betror hende og vil føle sig glad ved Din Oprigtighed og ikke skuffe Din Tillid. Lev vel, Din Veninde
Anna.

Dersom Du vil skrive, saa opsæt det ikke.“

Deras vänskap har fått en allvarlig knäck men tager upp sig igen, ty han fortfar att umgås i hennes hem och firar även jul där. Det är dock klart av hennes brev, att hon intager en helt kristen, troende ståndpunkt och att det måste bli allt svårare för dem att komma överens, då ingen av dem ville ge med sig eller kunde underlåta att grubbla över problemet.

Redan i januari 1867 var Jacobsen på väg bort från den kristna tron (Jfr. dagboksanteckningen „Om mit Kald“, III: 3) och snart skriver han rent ut: „Jeg er ikke Kristen, jeg har været det“ (III: 4). Att denna ståndpunkt svårligen kunde förlikas med Annas alltmera intensivt kristna är ju självklart. Vad som förekom av rent personliga motsättningar är omöjligt att uttala sig om, då det fullständigt

saknas allt material för denna tid och det enda man vet är, att hon våren 1867 tog konsekvenserna av det ohållbara i denna vänskap och förlovade sig med en kusin. Förlovningen räckte ungefär ett år, sedan bröt hon den i en känsla av dess „Unatur“. Det har allmänt antagits, att det var Jacobsen, som övertalade henne att bryta. Hur därmed förhöll sig är nog icke fullt säkert. Ett brev hon skriver till honom strax därefter ger vid handen, att hon själv hade ångrat sig och — kanske i en hemlig förhoppning att hennes förlovning trots allt varit ett hårt slag för honom — därför bett om hans råd. Hon skriver den 24de Maj 1868:

„Kjære Peter!

Først havde jeg besluttet ikke oftere at blande Dig i denne Sag, men saa følte jeg at det ville lette mig at skrive dette. Du har af Moder hørt hvad der er sket, det Øjeblik kom hvor Carl følte Savnet, jeg har gjort hvad jeg har kunnet, men det er ikke nok. Min Stilling var falsk, i min Unatur søgte jeg et Kald, glemmende at jeg havde et i de mange forsømte Smaapligter i mit Hjem. Alt dette ved Du, men Du skal vide at ogsaa jeg nu ved det. Tomheden er over mig, det vil falde tungt at tage fat, jeg har faaet og faar min Straf, døm mig ikke for haardt.

Din hengivne Anna.“

Hon har varit med om en svår desillusion, som kommit henne att mogna och för tillfället se klarare på realiteterna. Hon anklagar nu sig själv för vad som har hänt och genomskådar sin egen offervilja. I vilken grad den andliga kontakten mellan Jacobsen och henne gått förlorad blir tydligt av den kritik han i ett av sina „Blad“, kallat „Ur hjertats djup“ underkastar en utan tvivel av henne författad allegorisk berättelse, „Fragment“. Bladet bär, som Friis påpekat, a. a. not. sid. 159) samma motto från Runeberg, som dikten „Du kalder mig taus og melankolsk“ nämligen „Friibaaren er jeg og jeg tænker frit“ och två nummer finnas bevarade med dateringen 3/12, sannolikt 1866. Då det detta år saknas andra biografiska dokument från hans hand och hans analys därtill ger en viss uppfattning om den estetiska och moraliska ståndpunkt han nått till omkring 1867, kanske det kan vara befogat, att något utförligt referera den. (Vol. IV).

Författarinnan beskriver enligt Jacobsen en ung man som genom sin begåvning tror sig vara överlägsen sina medmänniskor. Denne betecknas som en „livsglad Dreng“, „rig paa Hjerte og Hoved“, vilken ledsnar på vardagslivet och ger sig ut i naturen, där blomsterna tala sitt allegoriska språk till honom. Häremot opponerar sig nu kritikern,

som anser att den lärdom vi hämta ur naturen härrör sig från vår reflexionsförmåga. Tankeverksamheten sättes i gång vid betraktandet av naturfenomenen.

„Vi kunne lære meget *igjennem* Blomsterne. Vi se dem spire, vokse, blomstre, sætte Frugt og visne, men i og for sig lærer Planten os i det den spirer ikke andet end den Kjendsgjerning at den spirer. Men vor Tanke siger hvorfor, hvorledes, spirer den? og da viser Naturlovenes her tydelige hist dunkle Skrift sig for os. Men det er ikke den spirende *Plante* der lærer os det. Det er *vor* fornuftige Opfattelse af Naturen og dens Liv. Men Planten har dog Del i den Omstændighed at vi lære. —“.

Så kommer han in på frågan om odödlighetstron.

„Forfatterinden viser nu videre at han troer paa Udødelighed for Tanke og Følelse. Er da Viljen ikke udødelig? er Helten ikke (?) Kristen siden han aldeles ignorerer „Kjødets Opstandelse“? „Men Stemmen i hans Indre var ej *hans* men dog med ham *bestægtet*.“ Hvis er Stemmen i hans Indre? Guddommens? Guden i ham *hans* Aand? Er Stemmen da ikke *hans* naar det er *hans* Aand, fra hvem den udgaar?“

Förmodligen inspirerad av den samma år utkomna Brand (jfr. också „Om mit Kald“ III: 3) hävdar han starkt viljans betydelse och ger uttryck åt sin uppfattning, att samvetet, „Stemmen i hans Indre“ icke nödvändigtvis bör ha någon metafysisk innebörd. Slutligen övergår han till att analysera hennes iakttagelse, att ynglingen uppnått ett nytt utvecklingsstadium, „en Bjergtop“, som Anna uttrycker det. Härifrån skulle han alltså ha en överblick både över den redan tillryggalagda vägsträckan och över sina gamla omgivningar. Särskilt sarkastisk blir Jacobsen över hennes insinuationer, att han skulle tycka sig stå så högt över dessa.

„De holde sig ved Jorden de gode Folk medens han er fløjet dem langt forud (ligeledes baade i bogstavelig og figurlig Betydning). Han ser der ned igjen og faar kun Øje paa denne Verdens Hoveder. Han har altsaa glemt at der gives Hjertes. Ser altsaa blot Tankeevnen, Følelsen ser han ikke og Viljen den omtales ikke.

(Kan fortsættes)“.

Annas sentimentala, naiva stil och den fortlöpande symboliken gav honom många tillfällen till att göra sig lustig på hennes bekostnad. Att han tog i så hårt och i så sarkastiska ordalag dissekerade hennes oskyldiga försök att väcka honom till besinning — hon måste ha tyckt att de myckna studierna höll på att göra honom både hjärtlös och högfärdig — kan å ena sidan ha betytt, att han kände sig litet träffad av den måttligt tilltalande bild av en vilsekommen yngling, som hon

tecknade, å den andra irritation över att hon hade så föga förståelse och uppskattning för den intellektuella nivå han ansåg sig ha uppnått.

Den hårdhante behandlingen av hennes „Fragment“ sårade Anna djupt och hon skriver på en liten lapp medföljande en dikt: „Ur Hjärtats djup“. „Du dømte haardt og strengt men Du har Ret“.

Dunklet över den innersta orsaken till deras separation skingras emellertid icke heller av denna recension och enda möjligheten att i någon ringa mån kunna utfylla denna lucka i materialet är att skärskåda hans tidigaste diktning. Ett faktum är ju, att Jacobsens utveckling till skald sammanhänger med umgänget med Anna och hennes familj¹ och att Hervert Sperringcykeln, det första mera mogna och utarbetade diktalstret från hans hand förskriver sig från denna tid och utformas successivt fr. o. m. några få, obetydliga dikter 1865—66 till allt talrikare och mera psykologiskt fördjupade 1867—68, då konflikten mellan de unga var i full gång. Den kronologiska utvecklingen av dikterna illustrerar författarens stämningsläge. Jacobsen berättar själv i sin kommentar till cykeln om incitamentet till diktningen. Han hade en kväll hos Michelsens hört berättas om en man, som efter att ha lyssnat till ett musikstycke om älvor, under en nattlig vandring i skogen själv råkade ut för älverna och dagen därpå hittades avsvimmad. En liknande upplevelse säger sig nu Jacobsen ha haft. „En anden Aften, i Foraaret 1866, henmod 2, gik jeg gennem Lykkesholms Alle til Harsdorfsvej, hvor jeg boede (Nr. 5). Der duftede stærkt af Lønblomster (Acer) og nysudsprungne Balsampopler, hvilket i Forbindelse med Maanens underlige Belysning vakte en vis bakkantisk Stemning hos mig, i hvilken Fortællingen om Elverdandsen gik op for mig i 'Aand og Sandhed'.“ (IV: 149). Denna episod, själva inspirations-tillfället, vilket av Vilhelm Andersen (I. D. L. IV, 209, 218 f., 220) så utomordentligt fint har spårats såväl i den scen, där Ulrik Frederik drömmer om Marie Grubbe en afton, då lönnen blommar och i Niels Lyhnes kvällspromenad hem från Fru Boye, då alle toner och dofter strömma honom till mötes och även han kommer i samme „backantiska“ upphetsning, själva denna i Jacobsens diktning så genomgående

¹ I en dagboksanteckning av den 2 jan. 1868 (III: 13) anger Jacobsen själv att Anna, Emma och Fru Michelsen kunna användas som modeller. Annas och moderns initialer förekomma också i personlistan till den samtidigt av honom planerade, aldrig skrivna romanen *Atheisten*. (II: 299).

upplevelse sammanhänger med något intryck han mottagit i Annas miljö och synes ha kommit omedelbart på papperet i rent lyrisk form. Bland hans diktfragment finnes nämligen en liten lapp, där hela sceneriet, även balsampoplarnas och lönnens kryddoft återkommer. Denna ofullbordade strof giver icke blott en tydlig bild av i hur hög grad hans talang var av naturen lyrisk, den är också ett intressant tecken på vilka mäktiga sinnesintryck han måste ha erfarit, eftersom minnet av detta ögonblick etsade sig så starkt in, att det i detalj kan beskrivas mer än tio år senare. Upplevelsen får nästan karaktär av ett uppvaknande till medvetande om sinneslivet överhuvudtaget. Överst paa manuskriptet står en ensam rad:

„Sødt krydret af Løn og af Popler“

och nedanför:

„Syng om Sommernattens Ro
Om dens Tungsind og dens Mildhed
Jeg i Nat i Skovens Bo
Fandt en hed backantis(k) Vildhed
Luften bølgler mild og sval!
(Nej bedøvende narchotisk)¹
Nej men fuld af Duftens Flammer
Maanelysets gyldne Slange snode sig
om Skovens Stammer.“ (Vol. VI. Læg IV)².

Även i Mogens kan man finna spår av samme situation, mest påminnande om den i Marie Grubbe. I romanen står Ulrik Frederik tungsint och lutar sig ut genom fönstret i vårnatten, medan „krydret Vinduft fra blomstrende Løn bar hen imod ham derude fra“ och han hör „underlig Hvisken“ liksom „sagte Raslen i tabte Illusioners visne Løv“ och känner sig „hjemløs, forladt“. (I: 126 f.). Alldeles på samma sätt ligger Mogens i månskenet och stirrar på den underliga belysningen på silverpopplarna med bittra tankar på sin ensamhet bland männi-skorna och om livets „lueforgyldte Løgne“, tills han hör en stämma ut ur natten, drömmarnas älvomusik:

„Du Blomst i Dug!
Du Blomst i Dug!
Hvisk mig Drømmene dine.
Er der i dem den samme Luft,
Den samme selsomme Elvelandsluft,
Som i mine?
— — —“

(III : 165).

¹ Denna rad överstruken. ² Manuskriptets handstil bekräftar, att det bör dateras till 1866.

Hervert Sperring (eller Sigurd Sanger som den länge kallades) skulle som bekant först bli en romans, så en cykel om en medeltida sångare, sist en modern, monologisk diktsamling. Den skulle innehålla hela hans „Drømmeliv“ i „alle dets Nuancer“ (IV: 149) och bortåt hälften av de 55 dikterna äro också drömdikter. De som äro skrivna före 1868 kunna samtliga sägas förhålliga drömlivet, de senare äro våldsamma uttryck för hans ansträngningar att rycka sig ur den fantasteriets mara, som förföljde honom. Med „älv-dansen“ menar Jacobsen den stämning av sensuellt drömmeri och maktlystet begär, som Hervert kämpar mot och slutligen dukar under för. Allra närmast älv-motivet kommer han i den sista dikten, „Herverts Død“ (IV: 52 ff.), där hjälten överväldigas av de erotiska drömmerierna, som han tidigare lyckats betvinga, men som nu stiga upp ur graven och förgöra honom. De taga i dikten gestalt av „Elverpiger“ i skogen, som fresta vandraren till den ödesdigra dansen: (IV: 55).

„Lys i stærke, brede Farvebølger
Styrted' sig fra Himmelmuen ned,
Fagre Mør, som ingen Klædning dølger,
Lægge sig ved klare Kilder ned.

— — — — —
Ind i Drømmekredsen hurtigt han springer,
Kysser, favner, trykker til sit Bryst,
Og med Skyggerne i Dands sig svinger,
Fyldt af mægtig, overvættets Lyst.

Snart dog trættet han til Jorden segner,
Dødens Skjælven gennem Aarer gaar“ o. s. v.

Vid sidan av fantasteriet och dess förbindelse med sinneslivets uppvaknande handlar cykeln om sångaren Herverts kärlek till Asali. Först tager han avsked av henne för att gå ut i livet och skaffa sig ett „livsinnehåll“ och på det sättet vinna seger över sin drömmarnatur, sedan återkommer han och finner, att hon övergivit honom. Då hon slutligen dör, överväldigas han på nytt av drömmarna och går under. Idén om diktarens behov av ett „livsinnehåll“ och om lidandets nödvändighet härstammade kanske delvis från Kierkegaard och från Ibsen, som hade vidare utfört den i sin offermoral. Den litterära attityden utesluter likväl icke, att Jacobsen kunde ha tyckt sig vara i en liknande situation. Det visserligen oklara innehållet i Hervert Sperring är väl främst en romantiserande framställning (som han dessutom försökt utföra på prosa i „En Fortælling om tre“, III: 29) av skilsmässan från

Anna, utan att den dock, som Borup riktigt anmärker, (IV: XVIII) i verkligheten hade motsvarande förkrossande inverkan på honom. Att Anna så snart tröstade sig med en annan, då han dragit sig ifrån henne, kan under alla omständigheter icke ha lämnat honom alldeles oberörd, ty ännu en gång återkommer han till ämnet, nämligen i Kormak og Stengerde (III: 77 ff.). Anmärkningsvärt är också, att han 20 juni 1867 i sin dagbok antecknar följande Heinecitat: „Nur durch Leiden wird der Mensch ein Mensch“ och parafraserar det: „Kun ved Kvinder vorder Manden 'Mand'.“ Og kun Kvinden gjør en 'Mand' til Slave.“ (III: 8) Någon annan kvinna en Anna hade han näppeligen vid denna tid någon närmare erfarenhet av. Redan Vilhelm Møller hade observerat, att de flesta Asalidikterna voro riktade till henne. (Jfr. ovan sid. 2). I dessa framställes hon genomgående som Herveerts goda ängel och som den vars kärlek och varma hjärta skulle rädda honom från undergången. Då hon överger honom, kastar han sig ut i njutningar och söker tröst hos andra kvinnor, Ellen och Signe, utan att dock kunna glömma henne.

„I hendes Hjerte varmt og mildt
Min Fremtids Skjæbne den bor,
Den være Jammer, være Lyst,
Snart kalder den frem mit Ord.“ (IV: 21).

De självförebåelser för sensualism och osunt drömmeri som Herveert hängiver sig åt resultera i en rent religiös kris.

„Gud, frels mig dog af Drømmens Arm,
Styrt Himlen ned paa mig,
Slyng Livets Bølger mod min Barm,
Saa skal jeg tro paa dig.“ (IV: 18, 1868).

Hur nära dessa religiösa och erotiska krisstämningar voro sammanflätade, framgår tydligare av några samtida ofullbordade strofer, än av själva cykelns innehåll. De visa också, att han nog på boten kände verklig saknad efter Anna, ehuru han väl icke ville låtsas om det. Att de skulle vara rent fiktiva har man svårt att tro, så upprörda som de äro i tonen:

„Der er Tomhed i mit Hjerte.
Haanden som hold(t) mig paa
Afgrundens mørke Dyb
Som kunde lede mig
Ene ad Lysets Vej

Ak den har sluppet mig
 Mere! har styrtet mig
 Mulm i dit Skjød.
 Ene formaar jeg ej
 Stige mod Himlen(s) Hjem.“

(Berl. Tid. Søndagsnr. 20. Okt. 1924).

En Asalidikt (IV: 24) som är en blandning av kärleks- och drömdikt med parallellism och antites i typiskt Heinemanér är följande:

„Før drømte jeg fast hver eneste Nat,
 Jeg havde dit Hjerte vundet;
 Ak, hvor var Dagen da mørk og mat,
 Naar Mulmet igjen var svundet!

Nu plager en Drøm mig saa tung og svar,
 Den at jeg dit Hjerte har mistet;
 O, hvor er Dagen da lys og klar,
 Naar Mørket sig bort har listet.“

Jacobsen och Anna tyckas antingen var för sig eller tillsammans flitigt ha läst Heines Buch der Lieder. Bland Jacobsens papper finnas nämligen talrika avskrifter därur, både av hennes och hans hand. (Vol. VI, Læg IV) Anna måtte ha sänt honom sina Heineavskrifter dels som förebräelser, dels som avbön för sin egen trolöshet, ty dikterna äro valda med tanke på vad som passerat dem emellan¹.

Klarare utformat återkommer motivet från Hervert Sperring i prosa-pastichen Kormak og Stengerde. Den var avsedd att ingå i ramberättelsen En Cactus springer ud och är också historien om två älskande, som bliva skilda åt genom mannens psykiska disharmoni och sällsamma fantasier. När Kormak kommer till sina sinnens fulla bruk, är Stengerde förlorad för honom. Ett annat skäl till att han övergav henne antydes av Kormak i ett kvad. (III: 84 f.). Han hade icke kunnat överkomma, att hon med sin kärlek i första rummet hade äktenskapet i sikte. Detta kommer nu att associeras med att hon i hans känslor kommit att befläckas av de osunda fantasier som hemsökt honom, då han en sommarnatt låg på loftet och sov. Självförebräelserna kommo honom att känna sig ovärdig inför den älskade och, blandade med en allmän motvilja mot att binda sig och att behöva sätta sin vilja igenom mot familjens, drevo de honom bort från det hela ut i

¹ Däribland finnas t. ex. H. Heine, a. a. 1902, sid. 53, Der wunde Ritter (även i J:s avskrift); Lieder 5, sid. 32; strof 4; av honom själv avskrivet, t. ex. Traumbilder, I, sid. 7.

ensamheten. Möjligen finnes här något att räkna med, som kunde passa in i Jacobsens egen situation. Stycket om Kormaks onda drömmar på loftet förekomma i olika prosaversioner bland hans manuskript. Särskilt belysande är följande, som blottar en hel del om Jacobsens sjäsliv (Vol. VIII: Læg XI, 24—26):

„Bryllup det havde han slet ikke faaet Tid til at tænke paa men hun havde faaet Tid dertil han havde ikke kunne(t) se frem fordi Øjeblikkets Sælhed fyldte ham helt og ikke lod Rum tilbage for nogen Længsel, han havde leget Elskovslegen med sin hele Sjel uden (nogen anden Tanke?) end Legen, han havde da leget ene hun havde kun halvt været med hun havde fra det første Øjeblik set Bryllupet som de(t) Maal de flagrede henimod og var flagret med ikke for Flugtens men for Maalets Skyld; og dog havde hun Ret — han vilde ogsaa til Maalet — de havde ikke Lov til Flugten hvis ikke Maalet laa for de kunde ikke blive ved at lege til de blev gamle og graa, ak at hun havde kunnet see saa langt bort. Legen var alt endt den havde dog været saa skøn — og hvad vandt de saa med det Bryllup!

Kormak saa ned paa den funkende Aa det var ham som de luende Strømme snoede sig i hans Bryst og i skiftende kolde og hede Vover rislede gennem hans Aarer. — — — han favnede hende gjemte sit Hoved ved hendes hvide Barm og de luende Vover slog sammen over dem Begge. Da vaagnede han, en sælsom Angst tyngede paa ham, men (hend)es Billede stod jo lige skjønt og rent for ham — — — det skulde staa i al sin Glands og Renhed, det skulde frem, men det lod sig ikke tvinge, han kunde drømme Drømmen om igjen, men Stengerde den en Gang han elskede hun var der ikke“.

Mycket nära motsvarades väl situationen av verkligheten, då det i novellen står:

„Dalla sagde ham at han og Stengerde kun lidt passede for hinanden og Thorgils mente, at det var altfor tidligt at binde sig.“ (III: 83).

Som vi sett var det Jacobsens egna föräldrars inställning till den våren 1866 fruktade förlovningen.

I det andra huvudpartiet i *En Cactus springer ud*, Gurre-sange förekommer Jacobsens kanske lidelsefullaste kärlekspoesi. I det gamla folksagoämnet om Valdemar och Tove inlägger han sitt moderna sjäsliv. Liksom han i formen i dikterna helt bryter med den tidigare behandlingen av ämnet hos Hauch och Heiberg, (se Borup III: XXI) lägger han nu modernt psykologiska synpunkter på innehållet. Toves religiösa karaktär avspeglas redan i hennes första strof, „Nat“, och hon framställs som den ljusa kontrasten till den vilde kättaren Valdemar. Här ansluter sig Jacobsen till Hauch i Valdemar Atterdag (Lyriske

Digte og Romancer, K. 1861.) Samma kontrast ville han dock redan i Hvert Sperring betona:

Kan vel hendes stille, lyse Mildhed,
Hendes Tanke rolig, høj og klar
Enes med mit Hjertes mørke Vildhed
Og min Tanke, der ej Hvile har?“ (IV: 24, 151).¹

Då Valdemar förlorar Tove genom drottningens hämnd, fruktar han, att hon genom döden gått evigt förlorad för honom och att han ej ens hinsidan graven skall återfinna henne:

„Som tvende Strømme vare deres Tanker,
Strømme, der fulgtes Side om Side.
Hvor rinde nu Toves Tanker?
Kongens i sælsomme Bugter sig vride,
Søgende Toves,
Finder dem ikke.“ (III: 68).

Detta utföres vidare i den gripande anklagelsen mot himlen, som Valdemar utslungar:

Nu ler du deroppe,
Du strenge Dommer!
Men dette drage du dig til Minde,
Naar Dommedag kommer:
En Sjæl er elskende Mand og Kvinde.
Du rive ikke vor Sjæl i tvende,
Til Helved mig og til Himlen hende.
Thi da faar jeg Magt,
Da splitter jeg din Englevagt
Og sprænger med min vilde Jagt
i Himmerige ind.“ (III: 74).

Det blasfemiska och oförsonliga trotsset mot himlen, vilken berövat honom den älskade, är också i Jacobsens mogna diktning ett ofta återkommande motiv. Då Mogens förlorat Kamilla genom branden, säges det om honom, att „han har den fixe Idee at ansee sig for personlig fornærmet af Tilværelsen“ (III: 157) och då Niels Lyhne icke med sina böner kan rädda Edeles liv kommenterar Jacobsen eftersinnande: „der er ogsaa de, for hvem Sorgen er en Vold, der er øvet imod dem, en Grusomhed, de aldrig lærer at se som Prøvelse eller Ave og ligesaa lidt som en simpel Skjæbne. Den er for dem et Udslag

¹ Den dateras av honom själv 67?, men citeras redan i ett brev från vännen Nikolaj Nielsen, dat. 27. 12. 66, där denne utövar kritik över en del av Jacobsens dikter, bl. a. „Solnedgang“.

af Tyrani, noget personligt Hadende, og der bliver altid en Braad tilbage i deres Hjærter.“ (II: 57).

Det skulle ju ligga nära till hands att tänka sig, att Jacobsen, då han skilts från Anna, hade fäst sig vid någon annan, som åren omkring 1870 kunde inspirerat honom till den vackra kärlekspoesi han då skrev, främst dikterna till Agnes (IV: 95 och 159), „Nævner min Tanke dig“ (IV: 99) och „Navnløs“ (IV: 89). Det är en ömhet och en värme över dem, som tala om något starkt självupplevt. Äro de skrivna till Anna eller till någon för oss okänd kvinna? Anna Linck har (sid. 38) en teori, som mer eller mindre har accepterats av forskningen, att Jacobsen skulle hyst någon slags drömkärlek till den unga Betty Hennings, dåvarande Betty Schnell, och att han efter hennes debut i nov. 1866 som solodansös på Det kgl. Teater skulle ha uppehållit sig dagarna i ända i närheten av hennes hem på Nørrebro. Då hon sedan i dec. 1870 debuterade som Agnes i *L'école des femmes*, skulle han ha tillägnat henne sin Agnesdikt „Alle mine Ønsker du ved er dine Savn“ (IV: 95), vilken är daterad „Februar 1871 (Nat)“ (IV: 159). Georg Brandes stegrade sig strax inför denna hypotes och framhöll i sin recension av Anna Lincks bok (*Fugleperspektiv*, 1913, 28.) att här „maa den sunde Sands dog protestere“. Dikten är en direkt hänvändelse till någon intim väninna, som skalden tror sig ha sårat, som han känner sig beroende av, men samtidigt befinner sig i ett ömtåligt, spänt förhållande till. Han tänker ständigt på henne, saknar henne, men likväl har han samvetsförebräelser över att ha gjort henne sorg och är rädd för att höra sanningen om sin skuld till henne. Betty Hennings hade Jacobsen då icke talat ett ord med.

„Alle mine Ønsker du ved er dine Savn,
Alle mine Tanker jeg døber i dit Navn,
Alle mine Ord jeg lytter fra din Læbe.
Men ønsker jeg vildt
Og tænker jeg hvast
Eller falde mine Ord for tunge,
Saa tro mig svag, tro mig ej slet;
Tro, at jeg end af Kampene træet
Hildes i gamle Forvildelsers Net,
Tal saa til mig blidt og stille
Dine lyse milde Ord,
Hvor Taarerne glimtende bæve,
Drag mig saa med det lette Flor
Af din Tankes lydløse Suk.

O! men stæng for Øjets Taare,
 Stæng for Barmens mindste Suk,
 Thi Taaren sees, Sukket høres,
 Og at jeg dig har Smerte voldet
 Maa vel jeg ane, men aldrig vide,
 Aldrig vide!“

Denna intensivt personliga dikt låter en blicka rakt in i Jacobsens sjäsliv, där det gömde sig ett öppet sår, som icke tålde den lättaste beröring. Är det ungdomsminnet, som inte ville lämna honom i ro? I hans diktning förekommer som ovan framhållits, påfallande ofta upprörda scener, där det växlas „vassa“, obarmhärtiga ord och åter erinras man här om hans djupt smärtfyllda rader i „Det bødes der for“ „— Sorgen har ingen Drømme: / Med vaagne Øjne den paa Dig seer, / Øjne som sugende Strømme“ (IV: 118). Han hade blivit varnad för att än en gång betala för dyrt pris för en kärleksupplevelse. Hade Jacobsen överhuvudtaget något pojksvärmeri för Betty Hennings vid slutet av 60-talet, som Anna Linck med stöd av muntliga uppgifter från diktarens broder och Fru Agnes Møller vill göra gällande, var det säkert något i stil med den högst uppriktiga entusiasm han lägger i dagen vis à vis „Signora Beati“ i den italienska operan. Han antecknar om henne, den 22 maj 1867 i dagboken (III: 7): „I Guder, hvilket forførdeligt Angreb paa et ungt Hjerte, der slaar varmt for alt Skjønt, maaske endog vel varmt. — — — Signora Beati og Examen Artium! skrækkeligt, at I ikke kunne forliges!“ Ett svärmeri av den arten kan han naturligtvis ha haft mer än en gång. Två dagar efter att han sett Signora Beati på operan beklagar han: „Ikke en Gang en Sonet til Beati“ (a. a. 7). Två år senare var säkert både hon och den eventuellt beundrade Betty Schnell helt och hållet glömda.

I själva verket är det inte möjligt att konstatera, om någon annan flicka än Anna betytt något allvarligt för honom under ungdomsåren. Vilhelm Møller, som för sin biografi anställde efterforskningar bland hans vänner, hade ingen framgång. Jacobsens korrespondens med familjen avslöjar dock, att han 1869 på våren umgicks i Köpenhamn med en kusin, Sine Hundahl, vilken han sedan också träffade i Thisted under sommaren. Om henne utlåter han sig, då han händelsevis mött henne och hennes moder på gatan: „Sine er jo formelig smuk!“ och hoppas få träffa henne ofta den närmaste tiden. (Brev till föräldrarna av den 6 maj 1869). Den sista maj berättar han: „Sine og jeg gaar en

Gang imellem paa Museerne sammen og hun har det godt.“ Något annat än en vanlig vänskap behöver det ju för den skull inte ha varit.¹

De närmaste åren efter skilsmässan från Anna var Jacobsen djupt olycklig. Vi ha sett, att såväl Gurresange som Hervert Sperring tala om en stark religiös och erotisk kris, vilken tog sig passionerade uttryck och räckte fram till 1869, då han ännu i Monomani förtvivlat kämpar med det religiösa problemet:

„Og Stormen er Guds Tanke,
Hans stærke klare Tanke,
Og det er mig, den vil,
I Styrke og Klarheds
Dobbelte Rædsel!

Men jeg vil ikke, Døden vil jeg!
Min Sjæl skal skjælte bort
Som en Hules forvirrede Ekko,
Og han vil, han vil drage den til sig
I et stærkt, fuldt tonende Drøn! . . .“ (IV: 68, 155)².

Våren 1867 hade Jacobsen emellertid lyckats taga studenten och året efter tog han Philosophicum vid universitetet för att sedan kunna ägna sig åt sina botaniska studier. Han hade det dessa år allt svårare i materiellt avseende och började snart åsamka sig skulder. Efter Philosophicum fick han av modern i belöning att resa till Bornholm under sommaren, delvis för att botanisera. Han njuter mycket av resan, men inte heller då räckte pengarna, något som förbittrade glädjen för honom. I ett brev till modern heter det: „Lad der endelig være Brev til den 15de. Jeg har ellers den behageligste Udsigt af Verden til at sulte ihjel. Med mindre jeg skulde lægge mig ud i Kost hos Michelsen(s)“. (Brev från Bornholm, varav första bladet med dateringen fattas). Han ber i brevet att få komma hem till julen, men när tiden kommer, utebli pengarna och han skriver ett gripande brev hem:

¹ Jfr. dock Niels Lyhnes möte med Fennimore (II: 181): „Niels blev behageligt overrasket ved at se, at hans Kousine var smuk, thi han havde hidtil kun kjendt hende fra et skrækkeligt gammelt Familie-Daguerreotypi — —“.

² Det synes mig att Friis, (a. a. 160 f.) och G. Christensen (a. a. 16) ha en benägenhet att underskatta den svåra religiösa kris Jacobsen under minst tre år befann sig i för att istället framhäva, hur han absorberas av sitt nya självstudium. Friis säger: „Jacobsens religiøse Brydning er kun sekundær i Forhold hertil og forholdsvis hurtigt afsluttet.“ Att han så sent som 1869, då han för två år sedan teoretiskt tagit sitt „Stade indenfor Naturen“, kan skriva en dikt som „Monomani“ synes peka i en annan riktning.

Kjæreste Moder!

Saa skal jeg da altsaa ikke komme hjem i Julen; thi som I vel vide det, har Fader ingen Rejsepenge sendt mig ja ikke en Gang Penge til at leve for i December. Der skal vel altsaa være gaaet to hele Aar inden vi sees. For Øjeblikket har jeg det ikke saadan rigtig godt, da jeg er stærkt forkjølet og har en Del Feber. Jeg havde allerede gaaet og udmalt mig i Tankerne hele Juletiden i Hjemmet, det der for Eder staar som fuld Virkelighed, men for mig kun som en fjern Drøm. Og dog staar det saa klart for mig. Jeg ser det altsammen. Travlheden i Kjøkkenet, den hemmelige Dækning af Julebordet inde i Sovekammeret, Karlene der i deres Træsko trampe ned i Folkestuen, Fader og Viljam hver i sin Ende af Sophaen ventende paa Risgrøden, Maaltidet, Julebordet, Moders Smaaskjænden paa Fader fordi han ligger og sover paa Sophaen Juleaften ak ja, jeg ser det Altsammen, som den der staar ude paa Gaden og ser ind i de oplyste Stuer, hvorind han ikke kan komme. Og nu en venlig Hilsen til Eder Alle og Ønsker om en glædelig Jul.

Din Søn

J. P. Jacobsen.

De sista åren på 60-talet fick Jacobsen pröva på denna ensamhets-känsla, som naturligt nog kulminerade vid julhelgen. De första åren i Köpenhamn tillbringade han julen hos familjen Brandt, där han då bodde, och sedan i det michelsenska hemmet. Huruvida han var hos Michelsens julen 1867 framgår icke av brevväxlingen med hemmet. Hans mycket nedslagna sinnesstämning och ensamhetskänsla strax på nyåret 1868 tyder snarast på att så icke var fallet. Åren efter 1870 var han en eftertraktad gäst hos sina många nya vänner, då han inte befann sig utomlands eller i Thisted. Det var kanske åren 1867—70 som lärde honom att förstå dysterheten i den jul på restaurant, som Niels Lyhne och Hjerrild uppleva, och det är inte omöjligt, att han själv suttit som Niels i romanen och gjort psykologiska iakttagelser på andra ensamma existenser.

I ekonomiskt avseende har Jacobsen det särskilt svårt 1869, då han en gång skriver hem: „Jeg faar i det Hele ganske godt at vide, hvad det er at fægte sig igjennem“¹. Det är av vikt att betona de tunga bekymmer han ställdes inför. Med kännedom om dem förstår

¹ Odat. brev. Ett brev med samma stil, bläck och papper dat. 16/11 1869. I det här citerade talar han om att „Bladene falde af Træerne og Regnen pidsker paa Ruden men Stormen rusker i Skiltene, det er en god Tid at læse i, ifald man har Raad til at fyre i Kakkellovnen, hvad jeg nu ikke har og Raad til at gaa ud har jeg heller ikke, thi en tynd Frakke hvis Ærme for længst er forsvundet skytter kun daarligt mod Kulden og min gamle Overfrakke tør jeg ikke tage paa, jeg vilde vist faa Gadedrengene efter 'den pjaltede Student'“. Förm. okt. 1869.

man bättre de mörka toner, som präglade hans diktning dessa år, och man får ett starkt intryck av vilken kamp det kostade honom att uppnå den uthållighet och fasthet, som i hans mogna liv kännetecknar honom både som diktare och forskare. Av den „flygtige“ och splittrade Peter blev det nu den „geniale Arbejderen“ J. P. Jacobsen. Hans karaktärsdanning hade redan skett, innan han bibragtes vetskapen om den obotliga lungsjukdomen¹. I ett brev till en vän, okänt vilken, skriver han den 23 febr. 1869 och ber om ett lån samt uttalar sig upprigtigt om sitt tillstånd:

„Naar der kommer en Regning om Morgen, er hele Dagen ødelagt for mig, jeg kan hverken læse eller tænke, jeg sætter mig stille i min Sopha og speculerer paa mine ulykkelige Afairer, hver Dag gjør mig mere og mere nerveus og pirrelig. — — — Du synes naturlivis at det er et underligt Brev, men dersom du kjendte den Febertilstand jeg gaar i, vilde du undskylde mig. Der er noget saa harmeligt i at det at man ikke har to røde Stykke Papir skal ødelægge Ens hele Tid og hindre En i sine Studier meden man i modsat Fald kunde leve glad og sorgfrit, og saa tilmed vide at man egentlig har disse Penge; men blot ikke nu.“²

Dessa ekonomiska besvärligheter, som gjorde honom starkt betryckt och bringade honom ur balans, kunna till en del förklara de symptom på disharmoni och nevros, som dikten *Monomani* låter ana. Bland Jacobsens anteckningar från c:a 1870 (Vol. X) finnes också en lång lista på medicinsk litteratur om sinnessjukdomar, vilket skulle kunna vara ett tecken på att grubblet över hans egen disharmoni framkallat en viss skräck för vansinnet och därigenom ett ökat intresse för patologiska tillstånd. Men även på Anna kunde han ha gjort sina iakttagelser.

¹ Det första tecknet på Jacobsens från båda föräldrarnas sida nedärvda lungtuberkulos skall ha visat sig på en resa i Italien, sommaren och hösten 1873. Edvard Brandes, som var med, berättar om det. Inl. till „Breve“ XXVII ff. Alldeles oväntat för Jacobsen själv kan det knappast ha varit, att hans konstitution var svag, ty 18/11 1872 skriver han hem: „Man kunde næsten tro, af Eders Tavshed at I vare blevne skuffede ved at Sessionen ikke havde Brug for mig til Soldat, men Herre Gud Soldater kan vi ikke alle blive.“ Han är en aning irriterad i tonen, och av ett svar från systern Marie framgår också att han blivit „kasseret“ vid värnplikten, något som väl icke kunde ha någon annan orsak än att han ansågs fysiskt olämplig. ² Jacobsen syftar här på det arv på 200 Rdlr, som han mottagit men icke disponerade över. Då det gällde att inköpa ett mikroskop lyckades han emellertid genom en bestämd uppmaning till sin fader få sina pengar och därmed mikroskopet. Detta behövde han nödvändigt för den undersökning av Danmarks desmidiaceer, med vilken han erövrade Universitetets guldmedalj våren 1873. (Framgår av ett brev till fadern, publ. av H. Brix i *Nationaltidende*, 7/6 1922, och daterat 8 Decbr. 1870).

Från åren 1869—70 härröra några intressanta psykologiska skizzer, där han experimenterar i kvinnligt hysteri. Edvard Brandes misstänker, att dikten „Ellen“ står i förbindelse med en „Stemming hentet fra Jacobsens Sorg over hin unge Kvindes (Anna Michelsens) Skæbne“. (inl. till Breve XLVI). På manuskriptet till dikten „Der aabnes en Dør“ (IV: 157, i Digte og Udkast kallad „Ellen“) finnes dateringen 3 april 1870. Då hade Annas sinnessjukdom verkligen ännu icke brutit ut. Först 1879 intogs hon på Oringe hospital.

Den uppfattning om Annas sjukdom och natur läkarna på Oringe giva uttryck åt i journalerna, gör det dock ganska sannolikt, att Jacobsen redan omkring 1870 hade kunnat göra vissa psykologiska iakttagelser på hennes själsliv, som kommit honom att ana, att hon dolde några hysteriska anlag och därför, som Edvard Brandes misstänkte, hade blivit „bortskrämd“. I ett uppskakat ögonblick behövde hon blott ha gett honom det intrycket, att hon var i stånd att taga sig till med något överilat. Då hon den 17 maj 1879 intogs på Oringe antecknades bl. a. i Journalen:

„Hendes Sindssygdom har udviklet sig meget langsomt i hendes voxne Alder i det hun gennem en let Depression, Ængstelse og et undertiden noget exalteret Væsen efterhaanden er gaaet over i sin nuværende Tilstand, der først i de sidste Aar har haft Præg af fuldstændig aberratio mentis. Sygdommen skal have gjort Fremskridt efter en ulykkelig Kærlighed for nogle Aar siden, i det hun, der selv er meget religiøs, elskede en 'Fritænger', som dog aldrig har friet til hende, hans sandsynligvis nær forestaaende Død af Phthisis har bekymret hende meget. Den omtalte Hjertesygdom for 3 Aar siden skal ogsaa have bidraget til Sindssygdommens Forværrelse. Hun har lidt af Depression og Angst, ofte i Paroxysmer, har været stærkt hallucineret paa Hørelsen, mener dog ikke at have hørt egentlige Stemmer, men har været plaget af forvirrede Tanker, som mere og mere ere gaaede ud paa, at hun var en stor Synderinde, som havde begaaet, dels var udseet at begaa store Misgjerninger, hvilke disse have været kan hun ikke bestemt angive —.“

Slutligen hade hon en gång blivit våldsam mot sin moder och vid ett annat tillfälle försökt att tillfoga sig själv mindre sår i högra armen (hon föreställde sig att preussarna ville halshugga hennes bror), varefter man ansett det nödvändigt att få henne vårdad. Av vissa observationer på sjukhuset framgår, att man ansåg hennes väsen vara „habituellt mg sentimentalt og anspændt“. Strax därefter följer: „men er vist nu som hun er i rask Tilstand“. Den 24 Nov. det första året skriver man: Det gaar ngl. an, dog undertiden barokke Ønsker om at faa en Kniv eller desl. som dog have et stærkt hyster.

sentimentalt Præg.“ 20 Aug. 1880: „Stadig sm mg. sentimentale, pretentjose, lidt kunstige Væsen, der aabenb. er hende habituellet.“

Anade möjligen Jacobsen att hon hade anlag för hysteri och sjukliga nevrotiska tendenser? Hade han med henne upplevt någon skakande uppgörelse i stil med den som förekommer i den originella „Arabesken“, där den övergivna kvinnan hotar med att taga sitt liv och lämnar mannen, kall men med bävande hjärta? Scenen är så levande beskriven, att man tycker sig se den dramatiskt utspelad framför sig. „Med haanende Smil mod bedende Læber / Sorgvilde Blikke og klagende Ord / Om brudte Løfter og svegen Elskov.“¹ (IV: 76). Mannen känner det kusligt, men förnimmer ingen sorg, snarare leda, kvinnan gråter och hotar, men han tror henne inte:

„Op med Døren!
Hun var gaaet.
Mon til Døden!
Spidst han smilte:
Ak, kun altfor godt han vidste,
Livet er en herlig Skat,
Som man ikke fra sig kaster,
Om den end er tung at bære.“ (IV: 77).

Om det blott kan bli en hypotes, att Anna utvecklades i hysterisk riktning redan vid denna tid, är det så mycket säkrare, att Jacobsen från och med 1870 lyckades befria sig från sin depression och kommer i jämvikt även i sitt privatliv. Våren 1870 blev han uppmanad av den botaniska föreningen i Köpenhamn att företaga en forskningsresa till öarna Anholt och Læsø. Därmed var i själva verket hans lycka gjord. Han kunde sedan på hösten hålla föredrag om sina resultat samtidigt med att han publicerade populära naturvetenskapliga uppsatser i Nyt dansk Maanedsskrift. Snart var han också känd som Darwins översättare. Hos Darwin hade han äntligen funnit en tillfredsställande världsåskådning och en positiv mening med tillvaron. Jacobsen känner

¹ Själva atmosfären „Gulvtæppernes“ och „Hyacinthernes“ tid sättes av Borup (IV: XX) i förbindelse med Mogens, medan han och efter honom E. Brandes (Politiken 19/12 1928) anser, att innehållet, en uppgörelse mellan en man och en kvinna på gränsen till självmord återkommer i det berömda uppträdet mellan Niels och fru Boye i Niels Lyhne, och hänvisar särskilt till orden „Ak, hun tørred maaske Graaden / Ordned sikker Kjolens Folder / Efter disse vilde Knæfald“. I Niels Lyhne är dock uppträdet skildrat med stor ironi, här är det den djupaste tragik. Snarare bör man väl draga ut konsekvenserna och sammanställa det med Lauraepisoden i Mogens, dit det rent kronologiskt närmast hör.

sig nu ha fått fast mark under fötterna och har klart för sig, att han har en framtid att vänta sig. Hela hans ungdomslyrik får dock ligga otryckt efter de nedslående erfarenheter han har av olika förläggare. (Jfr. IV: 153).

Georg Brandes, som genom sina artiklar i *Illustreret Tidende* hade sporrat hans litterära ambition, hade ursprungligen inga uppmuntrande ord för hans diktarbegåvning (se S. S. III: 39) och kom egentligen aldrig att lansera Jacobsen som författare. Brandes fann honom som „Darwins Oversætter“ och som fullt utbildad konstnär med „Panarabesken“ och Mogens bakom sig, då han anammade honom som sin specielle skyddsling. Den som först gav Jacobsen en chans att få publicera något var Vilhelm Møller, vilken han tillsammans med Edvard Brandes träffat i Studenterforbundet. Møller startade hösten 1870 *Nyt Dansk Maanedsskrift*, där Jacobsen var med från första numret. Tidskriften blev också en språngbräda för honom som naturalistisk författare, ty Mogens publicerades där¹.

Från den värsta krisperioden, då, som Christensen säger, vi ser „hans Tanke tumble med Vanviddet“ (a. a. 29) bevarade likväl Jacobsen ett utpräglat intresse för den instinktpsychologi, som snuddar vid det patologiska. Sitt utkast Clara (daterat „Begyndt 7 Maj 70“, III: 105 ff. 317) giver han själv till rubrik „Pathologisk Skizze“ omväxlande med „En noget pathologisk Fortælling.“ Det handlar om en hysterisk och samtidigt maktlysten drömmerska, som bl. a. föreställer sig att hon kastar sig ut genom fönstret bara för att erfara den skräckensation, som åtföljer handlingen. Hon kan inte handla, endast fantisera och är nästan beredd att begå en synd för att överhuvudtaget ha handlat. Friis har (a. a. 154) visat, att utkastet, som är ett försök i „de pludselige Tilskyndelsers“ psykologi i sig rymmer kärnan till Marie Grubbe genom den handlingsföljd som angives: „Haanden. Frokosten. Kniven. Drabet.“ (III: 317) och som återkommer i den berömda scen, då Marie gör ett mordförsök på sin make. (I: 167 ff.). Vid sidan av det rent historiska innehållet i boken låter författaren hjältinnan undergå en

¹ Det var också genom Møller, som Jacobsen kom att umgås med Drachmann, Schandorph, Lundbeck, Skram, m. fl. vilka samlades kring tidskriften och sedan blevo Georg Brandes' mest glödande vapendragare. I och med sitt framträdande som författare blev Jacobsen en offentlig person och hans senare liv är till största delen känt av forskningen, då de litterära vännerna ha publicerat sin korrespondens med honom och sina intryck av honom som en av förgrundsfigurerna i „Det litterære Venstre“.

psykisk utveckling, som han byggt på den för honom typiska psykologiska grundtanken om kvinnans primitiva väsen, där det undermedvetna själslivet bryter igenom i form av impulsiva handlingar. Därvid skapade han skildringen av Marie Grubbes barndoms- och ungdomsår helt ur sin egen fantasi, som en förklarande bakgrund till hennes kommande, egendomliga levnadsöden. Den utgår från samma iakttagelser som Clara och kunde kanske också ha hämtat stoff från den intima kännedomen om barndomsvänninnans natur. Inledningen till Marie Grubbe anger tonen för hela romanen. Friis påpekar, att man „aldeles konkret kan følge, hvorledes Jacobsen gjør sit oprindelige Udkast historisk, idet han 'sætter' Haven med historiske Planter og Ting (Lysthuset)“. Där finnas också kvar de ursprungliga ingredienserna, lind, alm, rosor. Då den 14-åriga flickan berusar sig med doften av rosenbladen och försjunker i sensuella drömmar över Griseldissagan och dess brutala, nästan sadistiska erotik hängiver hon sig åt samma hysteriskt självplågande njutningslystnad som Clara, då hon ville föreställa sig de smärtsensationer, som skulle följa på ett språng ut genom fönstret. Alldeles detsamma föreställer sig sedan Marie, då Ulrik Frederik i början av deras äktenskap reser till Spanien och lämnar henne ensam ett år. (I: 160).

„Saaledes hændte det undertiden, naar hun stod ved det aabne Vindue, lænet til Vinduesposten og saae ned i den stenlagte Gaard dybt under hende, at der foer igjennem hende en fristende Drift til at kaste sig derved, blot for at gjøre det. Men i det samme Nu havde hun i Fantasien gjort Springet, og hun følte den skjærende, kjølige Kildren, som Spring fra høje Steder frembringer og hun foer fra Vinduet ind i det Inderste af Stuen, rystende af Angst og med Billedet af sig selv liggende blodig nede paa de haarde Sten, saa tydeligt for sig, at hun maatte gaa til Vinduet igjen og se ned, for at jage Billedet bort.“

Den hysteriska lusten att tillfoga sig själv sår i armen, som man observerat hos Anna, är också ett drag hos Marie Grubbe, som Jacobsen vill framhäva. „Mindre farlig — — — var den Lyst hun (M. G.) følte, naar hun, hvad der stundom hændte, kom til at se paa sin blottede Arm, og næsten nysgjerrigt fulgte de blaa og dunkeltviolette Aarers Løb under den hvide Hud, den Lyst, hun da følte til at bide ned i dens hvide Runding, og hun fulgte virkelig sin Lyst og bed som et grumt lille Rovdyr Mærke paa Mærke“. (I: 160).

Någorlunda samtidigt med Clarafragmentet är ett annat försök till „speciell Psykologi“, som också kan betraktas som ett förstudium

till vissa drag hos hans senare kvinnogestalter, nämligen Faustina. (Borup IV: 158 angiver dateringen i D. o. U. „1870 (?)“). Något av den hektiska kristuserotiken hos Faustina:

„Langt heller som et Skuespil for Mængden
Af vilde Hingste splittes Led for Led
End som et uset simpelt fredet Blomster
Sin Skjønhed skue langsomt visne ned.“ (IV: 92).

återkommer i Marie Grubbes fantasier om lidande för sin kärlek. Först drömmer hon om sin hjälte, Ulrik Christian Gyldenløve: (I: 80f.) „Hun trængte sig frem gjennem Folkestimlen, kastede sig ned lige for hans Hest og den satte sine kolde Jernsko paa hendes Nakke . . .“ men då hon förlorar honom under de mest förnedrande omständigheter råkar hon i en religiös kris, i vilken hon „bød hver Sorg og Bitterhed velkommen, blot den ret vilde ramme, for nu var hun saa ulykkelig at Naadesstødet var al hendes Haab og Forlængsel“ (I: 110). Det är också en blandning av drag från den maktlystna drömmerskan Clara och den självplågende flagellanten Faustina¹, som kommer fram i bilden av den 17-åriga Marie Grubbe under hennes korta asketiska period.

„Der var i al denne Fromhed endel forklædt Ærgjærrighed, thi vel følte hun virkelig Tynge af Syndens Lænker og Længsel efter Samfund med Gud, men der laa dog tillige til Grund for alle disse gudelige Øvelser en halvklar Lyst til Magt, et halvbevidst Haab om at blive en af de udvalgte Fromme, en af de Første i Himmeriges Rige. — — om Aftenen naar Lucie var falden i Søvn stod hun op af sin Seng og fandt et mystisk asketisk Velbehag i at lægge sig paa sine bare Knæ paa Gulvet og bede til hendes Ben værkede eller hun ikke mere kunde føle sine Fødder af Kulde.“ (I: 112—113).

Även Fennimore i Niels Lyhne är en typiskt jacobsensk kvinnogestalt genom den dragning till överspönt självplågeri, som hos henne slutligen leder till ett häftigt anfall, då hon genom sitt äktenskapsbrott tycker sig vara medskyldig i mannens död. Redan den äktenskapliga desillusionen, då hon ur den första berusande lidelsen uppvaknar till medvetande om skammen och förnedringen, framkallar hos henne

¹ Bland Jacobsens papper finnes ett meddelande från en engelsk bokhandel, William Reeves, dat. 18th Oct. 1879 (Vol. XV), vilket tyder på att han förfrågat sig om W. M. Coopers „Flagellation and the Flagellants“, förmodligen speciellt för sin novell „Pesten i Bergamo“. Jfr. också den skoluppsats „Munkevesenets lyse Sider“ (III: 344 f.), som vittnar om att han ända sedan 1865 intresserat sig för detta psykologiska fenomen. Se vidare O. Holmberg: Darwinistisk människoskildring, Studier till. E. Liljeqvist, I, 1930, sid. 555 ff.

sjukligt överdrivna föreställningar om hennes egen uselhet. Hon „martered — — — sig selv med Tanker, stindere end Torne, og slog sig selv med Ord, langt hvassere end Svøber, til hun forvirredes af Kval og Pine og søgte en døvende Trøst i at slænge sig henad Gulvet — — —“ (II: 204). Den njutning, Jacobsen menade, att hon fann i denna grymhet mot sig själv, är självförnedringens salighet.

„For i den første Bitterhed vil hun netop føle Haardheden i hele dens Styrke, hun vil ikke nøjes med at gaa Vejen paa sine Fødder, hun vil krybe den paa sine Knæ, og det just der, hvor den bedst er brat og hvor Stenene er de spidseste. Hun vil ingen Haand eller Hjælp, vil ikke løfte sit Hoved, lad det tynde til alt, hvad tynde vil, hun vil have sit Ansigt helt ned i Støvet og smage det med sin Tunge.“ (II: 220).

Då den ohyggliga tragedien med hennes man inträffar och hon får meddelandet om det i samma stund, som hon väntar sin älskare, bryter hennes hysteriska natur fullständigt igenom och de fruktansvärda ord och tankar med vilka hon marterar sig, liknar Jacobsen vid „ganske det samme fanatiske Had til sig selv som det, der bringer Nonnen til at hudflette sit nøgne Legeme. Hun søgte begejstret efter lave Ord, og berusede sig i Selvfornedrelse og i en Ydmyghed, der brændte efter Ringhed.“ (II: 250).

Då Jacobsen sände Anna Michelsen Marie Grubbe vid julen 1876, tillsammans med ett brev, gav den henne en psykisk chock, som hon inte på lång tid kom över. Ett litet kort från henne, (odat.) skrivet omedelbart efter mottagandet, visar, att hon misstänker honom för att ha menat henne med nästan alla de osympatiska figurerna i boken och att hon känner sig träffad av skildringen av Maries barndom.

„Din Bog piner mig og jeg er saa syg. Mener du mig med Sofie Urne og Ulrik Christian, jeg ligner dem begge. Undertiden synes jeg, at Marie Grubbes Liv i den første Halvdel af Bogen er ikke Dit — men mit — men hvem er saa Ulrik Christian? — hvor er Du? Hvorfor sendte du mig den Bog? og dit Brev? Hvor du har været haard imod mig og jeg som vil gjøre alt for dig. Du mangler Tro Peter. Skriv mig et kjærligt Ord til.“

Här är Anna helt bragt ur jämvikten, men det förvånar ändå, att hon kunnat sammanställa sig själv med dessa varmblodiga renässansgestalter, som ställa till våldsamma scener, och att hon absolut utgår ifrån att hon och han själv skola finnas i boken. Detta är inte den blida Anna man föreställer sig efter att ha läst hans Asalidikter. Hon

hade måhända ett oberäkneligt temperament, som dolde mycken primitiv lidelse, och på något sätt måste boken, om man skall fästa något avseende vid denna första omedelbara reaktion, väckt några synd- eller skuld känslor till liv. Något som hon helst ville se dött och begravet spökar. Helt som en överrumpling kunde boken inte ha kommit. Sommaren 1876 hade de tillfälligtvis träffats efter en lång skilsmässa. Någon enstaka gång de mellanliggande åren hade han besökt Michelsens, men då hans far och bror kommo till Köpenhamn våren 1872 synes han ha undvikit att följa med dit på visit. Nu hade han och Anna emellertid kommit i något närmare beröring. Jacobsen skrev själv och berättade det för Vilh. Møller 27/11 1876, (Vol. XV) den enda gång han efter brytningen med Anna alls nämmer hennes namn i sin korrespondens: „maaske det kunde interessere dig at høre at i Sommerferien (saa stor er den menneskelige Glemsomhed!) var Anna og Emma Michelsen heroppe og boede i en 4—5 Dage hos Marie (ellers boede de i Sjørring Præstegaard.)“ Trots fullbordandet av Marie Grubbe var tydligen Jacobsen i slutet av 1876 mycket nedslagen och dyster till mods. Ett brev till vännen Frænkel, som nyss gift sig, gör ett mycket pessimistiskt intryck, han talar om att vännerna gifta sig, medan han „maa gaa en eller anden dunkel Vej alene“, och han fortsätter bittärt: „Hvad er i det Hele taget den ganske Jord andet end en stor moderlig Pipatusseryg, hvor hvert Rotte af et Individ sidder i sit Hul og kukkelurer og en enkelt Gang kikker op for at overraskes ved at alle Medbæster ogsaa hver sidder i sit Hul og bestræber sig for at glemme.“ (6/12 76 vol. XIV). Själv skriver Anna till honom (23/2 77) då hon lugnat sig litet över Marie Grubbe ett tämligen förvirrat och intetsägende brev präglad av hennes något sjukliga fromhet och försöker att analysera Marie Grubbes öde utifrån religiösa synpunkter utan att dock göra några självbiografiska anspelningar med undantag av några ord om sommarens möte. Hon var vid denna tid sjuk av hjärtlidande.

„Jeg var vist lidt sær og udeltagende i Sommer, men den Syge tvinges til at tænke saa meget paa sig selv, trænger til at modtage og kan kun give saa lidt, om end Ønsket er brændende, taarevædet. Jeg glæder mig til Foraaret, nu faar jeg nok Ro til at nyde Naturen, naar blot jeg kunde se den med dine Øjne.“

Annas sjukdom, en typisk schizofreni, var hopplös. Efter något över ett års vistelse på Oringe utskrevs hon därifrån, men hemma förvärrades tillståndet efter hand och hon blev då inlagd på St. Hans

Hospital 7/2 1882. Hon tillfrisknade sedan aldrig utan vårdades på hospitalet till sin död 12/12 1924. (Enl. medd. från sjukhuset). Under den korta tid hon vistades hemma, skrev hon ett brev till Jacobsens syster, delvis i anledning av Niels Lyhne, som utkom 1880 vid julen. Ännu efter att ha varit skild från Jacobsen i mer än 10 år kunde hon anförtro Marie, att hon ville inte läsa boken, för den skulle vara skriven „i samme Aand som den første“ och hon frågar, rörande nog: „Tro’r Du ikke, at naar han engang finder Herren, saa vil han ogsaa faa Mod til at bekjende ham. Glæde og Taknemlighed vil drive ham dertil. Det gjælder jo heller ikke om at beholde Ret, men om Sandheden. Han kan jo heller intet vide om Gud Faders Kjærlighed, naar han ikke tro’r at Gud har hengivet sin Søn for vor Frelse. Stakkels Peter! —“ (Brev av 21/3 1881).

Jacobsen och Anna kommo att i tysthet kämpa kampen om religionen ända in i det sista, det kan man utläsa av Annas ord: „Det gjælder jo ikke om at beholde Ret, men om Sandheden“, något som han icke skulle ha förnekat.

Då Georg Christensen (a. a. 29) yttrar, att Annas olyckliga öde gjorde ett outplånligt intryck på Jacobsen och lärde honom att skilja människan ut ifrån hennes meningar, såsom Mogens gjorde det med Thora, Niels Lyhne med Gerda, har han framhållit den varma förståelse, som Jacobsen eftersträvade, hans motvilja mot att döma någon för vare sig åsikter eller handlingar. Denna innerliga förståelse hade han kanske fått betala med den dyra erfarenheten, att i den spröda kvinno själen döljer sig farliga instinkter och att dessa kunna bli dominerande under trycket av alltför svåra psykiska påfrestningar.

Det skulle därför kunna vara berättigat att antaga, att Anna Michelsen för Jacobsen icke endast betydde det tragiska minnet av en romantisk, barnafrom drömmerska utan att hon därtill genom sitt labila väsen på ett tidigt stadium för honom avslöjat paradoxala och gåtfulla drag, vilka väckt hans intresse för instinktpsychologi och lockat honom till studier i denna av naturalismen särskilt omhuldade vetenskap. På detta sätt skulle man alltså våga säga, att hans överlägsna kvinnopsychologi verkligen — helt i linje med det naturalistiska programmet — i första hand baserar sig på „documents humains“, även om han lärt sig tekniken hos de franska mästarna.

DEN DANSKE PASQVINO

ET PAR BLICHER-KOMMENTARER

AF

NIELS NIELSEN

Andet Kapitel i Blichers „Røverstuen“ indledes med en Passiar mellem Forfatteren og den „kjære Læser“ om Forfatterens eventuelle litterære Forbilleder: „thi at en dansk Skribent — in specie en Digter — skulde være saa selvklog og dumdristig, at vove sig uden fremmet Vejledning ud paa Autorbanens Glatiis, det er jo hverken tænkeligt eller tilraadeligt“. Der fortsættes derefter: „Om Du derhos læser kritiske Blade — in specie den danske Pasqvino — vil Du vorde end mere overbeviist om Rigtigheden af din Forudsætning; thi i saadanne vil Du hyppigen støde paa Ytringer, som denne: „Vor Forfatter har aabenbarligen dannet sig efter A, eller B, eller C“, og — om han er en af de stemplede — „vor Digter har hældigen opfattet D's eller E's, eller F's Aand“; eller — om han er blandt de upriviligerede — „dette Produkt er en mislykket Efterligning af G, eller H, eller I“.“

I kommenterede Blicher-Udgaver — saaledes ogsaa i Det danske Sprog- og Litteraturselskabs store Udgave af Blichers samlede Skrifter — oplyses det, at Blicher med *den danske Pasqvino* sigter til I. L. Heibergs „Flyvende Post“ (i Vasegaards Udgave dog: „formodentlig“). Hans Hansen henviser i sin Kommentar til „Peer Spillemands Rejse til Parnas“, hvor Blicher ogsaa nævner *den danske Pasqvino*: „dette fortræffelige Blad, som emanerer under de trende Gratiers: Ignorantias, Arrogantias og Petulantias Auspicier; denne ene privilegerede poetiske Almanak, hvor Phæbus, Digternes Sol — om De ellers forstaar Dem paa Constellationer — altid staar i Vandmandens, Gjøgens eller Gedebugkens Tegn. Jeg: Ha, ha! nu veed jeg, hvilket Blad De mener. De kalder det Pasqvino, fordi Parnassets Pøbel her useet kan forhaane og besudle ethvert Værk, hvis Forfatter ikke er Medlem af den literaire Sjouerklub?“

Gennemlæser man Blichers Produktion før „Røverstuen“ (der udkom i Junihæftet af „Nordlyset“ 1827) og samtidig hans Breve fra samme Periode, bliver man snart klar over, at han allerede tidligt har fattet Nag til Recensenterne.

I „Jyllandsrejse i sex Døgn“ 1817 hedder det:

Jeg glemte at løse mit Lærebrev
Hos eder [de unge Muser], da Vers jeg førstegang skrev —
Ja hvad der er værre, hos eders Vægtene,
Den privilegerede Smags Forfægtere

og i „Digterbrev“ 1820 gaar han lige løs paa Recensenterne med Ord som „Kunstdommerpræk“, „Digtergradestok“, „Kvaksalvere“, „æstetiske Adepter“ og „disse Droner ..

Som Honning slikke vel, men samle ej,
Og ikkun paa de andre tage vare.“

Recensenternes Maalen og Vejen har han kun Foragt til overs for:

Hvad tænker Du da jeg mig bryder om
Hvormeget Hartkorn Shakespeare vel kan skyldel
Jeg uden nogen Recensenterdom
Ham sætter blandt de andre paa min Hylde.
.....

En ganske anden Sag det er, ifald
Man uden Sammenligning vil bedømme;
Men saa bør Skjalden dømmes af en Skjald,
Thi andre kan jeg ingen Ret indrømme.

Og da han i 1823 („Kalkunerne“) fortæller om, hvordan han i en Drøm er blevet skræmt af en stor kalkunsk Hane, falder „Recensent“ ham uvilkaarligt mellem de Skældsord, han udbryder i: „Din opblæste Nar! Din tomhjernede Spradebasse, Din uforskammede Recensent, Din vellystige Munk!“

En saadan uforskammet, uvidende Anmelder omtales i „Oldsagn fra Oldheden“ 1823: „jeg er ligesaa klog paa Kong Knaps Historie, som han, der i Literaturtidenden snakker Æstetik, er paa Poesie; og man maatte have en saadan Herres hele gode Mening om sig selv, for at torde byde Publicum sin Passiar om en Sag, der er Een ganske fremmed“.

Med „Literaturtidenden“ menes den af P. E. Müller udgivne „Dansk Litteratur-Tidende“, som Blicher raser imod i sine Breve. I et Brev

til Rahbek (12/11 1823) omtaler han „Litteraturtidendens ganske antipodiske — saakaldte — Recension“ af „Bautastene“ (Da. Litt. Tid. Nr. 34, 1823), og 27/7 1824 skriver han til Ingemann: „Du seer af ilagte [vel en Subskriptionsplan til „Sneklokken“], at jeg har isinde at lade Litt. Tid. Recensenter kaste Snebolde paa mig“. Og endelig fyres den store Salve af i et Brev til Amtmand Faye (12/11 1826 — altsaa kort før „Nordlyset“ begyndte at udkomme): „saa har jeg da ogsaa et Publicum, hvis Gunst er mig kjerere end alle Recensenteres — en forvorpen Ligue! Tilforladelig, der er intet foragteligere Blad end Litter. Tidenden; jeg anseer det for en Ære at dadles i den, og for en endnu større slet ikke at omtales Digtet [Fayes Panurgia] kan derfor ikke vorde Almeenlæsning. Af samme Aarsag tænker jeg ogsaa, det forbigaaes i Litteraturtidenden; hvorved De altsaa maae give Slip paa den Ære, at komme i Selskab med Vaudevillemageren Heiberg og Klokker Hegaard.“

Blichers Misfornøjelse med „Dansk Litteratur-Tidende“ skyldes ikke alene, at den havde sagt ham en Række Ubehageligheder, men i lige saa høj Grad, at den havde været anerkendende i Anmeldelserne af Heiberg. Og det sidste var utvivlsomt lige saa slemt som det første.

Forholdet mellem Blicher og Heiberg er et helt Kapitel for sig. Dette Modsætningsforhold maa studeres hos Blicher, for hvem det næsten har livsvigtig Karakter, mens Heiberg næppe har ænset det synderligt. Blicher tror Heiberg i Forbund med Københavns-Recensenterne, og for ikke at lægge sig ud med dem optræder han i Begyndelsen anonymt, naar han anfalder Heiberg. Efter Heibergs Anmeldelse af Blichers Tragedie „Johanna Gray“ i „Messenger du Nord“ 1825, hvori det hedder: „le sujet est tout-à-fait manqué, la diction et le style sans verve, dénués de toute poésie, et l'ensemble de la pièce assez ennuyeux“, svarer Blicher anonymt — „for at undgaa det Heibergske Parties Personalier“ — med det bedske „Fragment af en Dialog om Kong Salomon og Jørgen Hattemager“ i Kjøbenhavns Morgenpost (21/3 1826); han slutter — ikke alt for fikst — med at variere Heibergs Ord lidt: „jeg vil per parodiam sige om jeres Vaudeville: commedia senza favola, persone senza carattere, dialogo senza spirito, versi senza poesia.“ — Det vil næppe være muligt at erklære Blicher fri for Misundelse over for Heiberg, hvis første Vaudeville gjorde Lykke paa Teatret, samme Aar som Blichers Tragedie led Skibbrud.

Men Modviljen kan spores længere tilbage. I et Brev til Ingemann (6/1 1818) ønsker Blicher Ingemann foruden „mange søde Begejstrings-timer“ ogsaa „Ligegyldighed mod Parnassets Pøbel“ i Anledning af, at Heiberg har drevet Løjer („Drengespøg med det allerhelligste, Vers uden Poesie, Kaadhed uden Vittighed, Spot uden Satire“) med Blichers eneste Ven paa Parnasset, Ingemann selv. — Det vilde være ganske smukt, om Blichers fjendtlige Holdning over for Heiberg havde Medfølelsen med den angrebne Ven som Udgangspunkt; men Brodden sidder ham sikkert dybere i Kødet. Som Jyde, med Sans for Sagen, for Indholdet og Dybden, maatte Blicher fra første Færd irriteres over den „vandkolde“ Københavner-Laps med den skarpe, elegante Form.

Blicher og Heiberg debuterede omtrent samtidig som Digtere og blev begge budt velkommen til Parnasset i Dansk Litteratur-Tidende: Heiberg med Anmeldelsen af „Marionettheater“ Juni 1814, og Blicher med „Digte“ i Febr. 1815. Heiberg præsenteres som „en talentfuld Søn af en talentfuld Fader“, og Oehlenschlägers Velkomsthilsen til Debutanten citeres. Det hedder i Anmeldelsen, at Heiberg „heldigen“ har givet sine Stykker „Marionettheatrets eiendommelige Charakter.“ Hans Styrke ligger aabenbart — som hos Faderen — i det komiske, og den unge Digter opmuntres til at „aagre med sit herlige Pund.“ Han faar megen Ros for sin Færdighed i Versebygning: „selv de ligesaa vanskelige som melodiske ottave rime lykkes ham vel; og af Sonetter besidder vor Litteratur endnu kun faa, som kunne sættes over eller ved Siden af Hr. Heibergs.“ Anmeldelsen slutter med at citere en hel „Mesterscene“. — Blicher introduceres som „allerede hæderligen bekjendt som Ossians heldige Oversætter“ og hans Digtning som et interessant Eksempel paa „hvilken overveiende Indflydelse Studiet af en original Digter kan have paa et bøieligt Gemyt“. Recensenten glæder sig dog ikke over at se Hagbart og Signe-Sagnet „indhyllt i den Caledoniske Digterhimmels melancholske Skyer“. Blichers Vers er ofte „haarde og uregelmæssige“. De mindre Digte er dog lykkedes bedre end de større.

I de følgende Aar gjorde Heiberg stadig Lykke, og i Januar 1819 opnaaede han den smukke Udmærkelse at faa sin Debut paa Teatret paa selve Kongens Fødselsdag: den 29. Januar 1819 opførtes for første Gang „Tycho Brahes Spaadom“ som „Geburtsdagsstykke“. Det har ærgret Jyden godt! Han havde et Aars Tid før indsendt hele to Ko-

medier til Teatret, men ikke hørt et Ord om dem. I „Digterbrev“ Jan. 1820 skinner Ærgrelsen og Misundelsen tydeligt igennem:

Er Kæmpetonerne fra Morvens Bred,
Som Barnesnak af smaae Marionetter?
Og er en hyret fad, Geburtdagssmed
En Skjald, som du ved Schillers Side sætter?

.....

Man er ej Digter, for man rimer net,
Cadencen passer, Takten rigtig maaler;
Ej heller for man skriver en Sonnet,

.....

Ej heller for man raaber selv derpaa,
Ej heller for det staaer i lærde Blade.

.....

Saalidt som man er Skjald for man engang
Har skrevet et charmant Geburtsdagsstykke.

Hentydningen til Heibergs „Geburtsdagsstykke“ er saa tydelig, at den bør indføjes mellem Kommentarerne til „Digterbrevet“. De „smaae Marionetter“ sigter da vel til Heibergs „Marionetteater“. Og Litteraturtidendens Ros for Sonnetterne i 1814 har Blicher aabenbart ikke glemt endnu! — Og mon det ikke er Bladets Præsentation: „en talentfuld Søn af en talentfuld Fader“, der ligger bag de følgende Vers fra „Digterbrev“:

Ja naar jeg blot erfared, at man fik
I Fædrearv de samme Digtervaner.
Men aldrig har jeg hørt, at Hr. Homer
Var Søn af eller Fader til en Digter;
Nej tvertimod jeg næsten altid seer,
En Digterson sin Faders Håndværk svigter.
Og hænder det, en Søn af en Poet
End stundom griber i sin Faders Strænge,
Han griber falsk — jeg vedder ti mod eet —
Og griber sagtens heller ikke længe.

Litteraturtidenden er i sine Anmeldelser af Heibergs følgende Værker lige saa anerkendende som i Omtalen af hans Debutarbejde i 1814. Bladet roser ham, fordi han har overført „det spanske Dramas eiendommelige Konst og Skønhed“ til Dansk „med beundringsværdig Lethed og naturlig Frihed“. Hans Vers prises for deres Ynde og Elegance. Om Heibergs Digte fra 1819 hedder det, at ingen Steder har Digteren „været heldigere, end der, hvor han har laant Formen fra den antike Verden, eller hvor dens Konst og Myther have betinget

hans Ideer“. — — Klokke Heegaard fra Viborg, som Blicher nævner i det ovenfor anførte Brev til Faye, faar i øvrigt samme Ros for sin „Riimpose“: „Vor Digter har heri, som i alt Andet [,heldigen“ — som det fremgaar af Anmeldelsen] dannet sig efter classiske Mønstre.“

I 1823 tager Bladet atter Blicher under Behandling. Hans mandige og alvorlige Tone anerkendes, men han har dog næppe, skrives der, „naaet den fulde harmoniske Udvikling, som hæver Sanggudindens Søn til at vorde en digtende Kunstner.“ Om hans Digte i „Bautastene“ hedder det, at „de fleste i det mindste have Lysglimt nok til at afsondre deres Forfatter fra den store Versmagerhob, skjøndt de ikke ere saa gedigne og originale, at de kunne hæve ham til den høiere Digtarrang.“ Der ankes over Karakterløshed i de fleste af Blichers Sange, og Niels Ebbesen-Digtet anses nærmest for et Plagiat af Oehlenschlägers Digt om D. Rantzau. — Helt uden Anerkendelse er denne „ganske antipodiske — saakaldte — Recension“ dog ikke.

Endnu værre er det derimod, at Litteraturtidenden helt forbigaar „Johanna Gray“! Vi forstaar nu, hvorfor Blicher i Brevet til Faye „anseer det for en Ære at dadles i den, og for en endnu større slet ikke at omtales“.

Hermed er vi naaet til Aar 1827, hvis første Maaned bragte det første Hæfte af „Nordlyset“ og de første Numre af Heibergs „Flyvende Post“.

Allerede i Februarhæftet af „Nordlyset“ er Blicher igen ude efter Recensenterne. I „Peer Spillemand“ hedder det: „Recensenterne vil jeg ikke engang bringe med i Beregningen over en Digers Gjenvordigheder; thi *kjender* han sig selv, leer han ad dem, der *miskjende* ham. Anseer han det under sin Værdighed, at købe deres ephemeriske Roes med Smiger, Mæcenatexemplarer eller rede Penge, vil han ej heller ænse saadanne Dommere, hvis eneste fremstikkende Egenskaber ere deres Partiskhed og Frækhed.“

Med Recensenterne sigter Blicher vel paa alle Københavns-Recensenterne — in specie Litteraturtidendens, efter Brevet til Faye at dømme. Heibergs Flyvepost er der ingen Grund til at mistænke; den havde paa det Tidspunkt bragt een Recension: „Macbeth paa den danske Scene“, og det maa vel anses for meget tvivlsomt, om Blicher i sin Afkrog havde faaet fat i Bladet. At det skulde være naaet ham, inden Juniheftet med „Røverstuen“ udkom, er vel næsten lige saa usandsynligt. Flyveposten havde indtil dette Tidspunkt naaet

at anmelde to danske Stykker paa Teatret: Heibergs „Recensenten og Dyret“ og det anonyme „Herr Burchardt og hans Familie“ — den sidste Anmeldelse temmelig reserveret. „Den flyvende Post“ indeholder ingen af de Anmelder-Floskler, som „Røverstuen“s „kære Læser“ „hyppigen“ skulde støde paa i den danske Pasqvino. Derimod blomstrer de frodigt i Litteraturtidenden. Det maa derfor — ikke mindst naar man betænker Blichers mange Udfald mod Litteraturtidenden — antages, at han med „den danske Pasqvino“ siger til den danske Litteraturtidende.

I Novemberhæftet dukker saa „den danske Pasqvino“ atter op — i „Peer Spillemands Rejse til Parnas“. Bladet siges at udbrede sig under de tre Gratiars: Ignorantias, Arrogantias og Petulantias Auspicer. Det samme har Blicher med danske Skældsord sagt flere Gange tidligere om Litteraturtidenden. Naar det siges videre, at i dette Blad (den danske Pasqvino) staar Phoibos i „Vandmandens, Gjøgens eller Gedebugkens Tegn“, er det vel ikke usandsynligt, at Blicher med de to første tænker paa et Par af Litteraturtidendens „privilegerede“ Digtere. At Gedebugken er Heiberg fremgaar af Brevet til Ingemann (6/2 1827): „Phæbos, Digttersolen staar nu i Gedebugkens o: J. L. Heibergs — Tegn — mon han ikke snart har rendt Hornene af sig? Hans Vaudeviller er dog det flaueste, fadeste Lapsés-ludder, jeg i mine Dage har læst. Denne jammerlige Jørgen Hattemager er virkelig et Misfoster, et Slegfredsbarn af Indtoget — og dog løber ikke allene Kiøbenhavnerne efter den, som de var gale; men Recensenterne — dog hvad ville vi tale om dem — „det er mig det samme,“ siger Tyrken, „om Hunden æder Svinet eller Svinet Hunden.“ „Lad altsaa disse Fluere sidde“ — som Rob Roy siger — „Smudset bliver snart tørt, saa kan man gnide det af,“ jeg siger: det falder af sig selv.“

At Blicher er monoman, naar det gælder Heiberg, er en kendt Sag. Men han reagerer næsten lige saa voldsomt over for det Blad, der gav Heiberg sit blaa Stempel: Dansk Litteratur-Tidende — — den danske Pasqvino.

K. J. LYNGBYS BREVE OM SØNDERJYLLAND

1856—1859

VED

ANDERS BJERRUM

De følgende Breve og Brevuddrag er en lille Del af det kongelige Biblioteks store Samling af Breve fra Sprogforskeren Kristen Jensen Lyngby (Ny kgl. Saml. 3037—3039 4°). Gennem dem er det muligt at følge Lyngby på hans Indsamlingsrejser til Sønderjylland fra Julen 1855—56, da han på Jelling Seminarium for første Gang fik et Indblik i sønderjyske Sprogforhold, til hans sidste sønderjyske Rejse i 1859. Det har været min Hensigt at medtage det væsentlige af, hvad der handler om disse Rejser, og udelade alt, hvad der handler om andre Ting (derfor er kun 5 Breve meddelt som Helhed); dog har jeg medtaget et ganske interessant Afsnit om Købstadsdialekter i Danmark (S. 52 f.). For at undgå Gentagelser har jeg udskudt en hel Del Breve; i de hyppige Tilfælde, hvor samme Ting er fortalt både til Skolekammeraten, Adjunkt Greibe i Viborg, og til Faderen, har jeg som Regel valgt den fyldigste Variant. Lydskriften er omskrevet til Danias; i de nordfrisiske Sprogprøver angives Palataliteten dog ved Apostrof. Lyngbys egne Fodnoter har jeg føjet ind i Teksten i []; p. 57 og 61 har jeg tilføjet nogle manglende Ord og Bogstaver, ligeledes i skarp Parentes; alle de øvrige Parenteser er Lyngbys egne.

Brevene følger ikke noget væsentligt nyt Træk til det Billede af Lyngbys Personlighed, man kan danne sig ved at læse de to eksisterende Biografier, Carl Bergs i Tidskrift for Philologi X og min egen i „Fra Rask til Wimmer“; det virker ganske pudsigt at se hans Stolthed over at rejse så meget med „Dampvogn“, men derved adskilte han sig næppe fra sine samtidige; hans Mangel på praktisk Sans — først efter at have boet en Måned i Braderup opdager han, hvor beskidt der er i hans Værelse i København — kendte vi godt i Forvejen; det samme gælder hans skeptiske jyske Lune, hans skarpe, kolde Intelligens.

Skønt Brevene er skrevet i en Periode, hvor hans Menneskelighed udfoldede sig forholdsvis frit, bærer de Vidnesbyrd om, at hans Forhold til sine Medmennesker var køligt og nøgternt. De er skrevet af en Mand, hvis eneste Lidenskab var hans Videnskab; det er i denne Henseende karakteristisk, at han i Bræderup ønsker at bo hos så fattige Folk som muligt, fordi de lever „mere sammenknebet“, så der bliver mere Adgang til umiddelbar Sprogiafgttagelse.

Derimod giver Brevene et usædvanlig godt Indblik i Lyngbys Arbejdsmetode og i en Del af hans videnskabelige Interesseområde. Det har ikke tidligere været almindelig kendt, at Lyngby havde et så godt Kendskab til Frisisk og havde så vidtrækkende Planer om frisiske Undersøgelser, som det fremgår af det lange Brev 27/9 1858. Hvis disse Planer var blevet virkeliggjort, var ikke Herman Møller eller Theodor Siebs, men Lyngby blevet den frisiske Filologis Grundlægger. Det fremgår måske ikke tilstrækkelig klart af de her offentliggjorte Breve, at disse Planer i hans Bevidsthed ret hurtigt blev fortrængt af hans lige så dristige Planer om en jysk Dialektordbog, Planer, som hans tidlige Død forhindrede ham i at søge virkeliggjort.

Endelig får vi gennem disse Breve en Række gode Øjeblikksbilleder af Stemningen mellem Krigene i Sønderjyllands forskellige Egne; især er de sproglige Situationer fastholdt og gengivet med en Kenders Blik for det karakteristiske. Iagttageren er en kølig, skeptisk og intelligent Nørrejyde, der ikke blot som alle hans danske samtidige stod helt desorienteret overfor Slesvigholstenismen, men som også betragtede den danske Nationalisme — især den grundtvigske — gennem mere kritiske Brillen end vi er vant til; netop derved afviger disse Breve fra de fleste andre Breve fra Sønderjylland i denne bevægede Periode.

Til Orientering skal jeg her meddele flg. Data, idet jeg iøvrigt henviser til de to ovennævnte Biografier:

Lyngby er født 1829 i Nibe som Søn af en Skolelærer. Student 1847, filologisk Kandidat 1853. Hagerups *Det danske Sprog i Angel* udkom 1853 og bidrog væsentlig til at vække hans Sans for Dialekter, han begynder at optegne i Nørrejylland og udformer samtidig sit Lydskriftsystem. Bidrag til en sønderjysk Lydlære udkom 1858.

5/1 1857 til Faderen.

Kære fader!

Juleaften rejste jeg som jeg tilskrev Dig i mit korte brev fra København med dampvognen og kom anden juledag til Jelling. Jeg havde

skaffet mig et brev fra Julius Møller til skolelærer Sørensen der i byen hvem Møller kendte fra den tid hans afdøde svoger, Kemp, var prest og seminarieforstander i Jelling. Jeg var i Jelling hele tiden og logerede om natten i kroen. Fra den nærmeste omegn fik jeg vel ikke stort, jeg fik lidt fra Jelling, dog næppe mit schema¹ udfyldt; jeg fik hvad jeg vilde have fra Nørup og af skolelærer Sørensen fortrinlige oplysninger fra Rårup (S. O. for Horsens). Derimod fik jeg ypperlig lejlighed til at studere sønderjyske sprogforhold; jeg fik

- 1) fra Onsbæk (skrives Vonsbæk) Ø for Haderslev.
- 2) — Daler Ø for Höjer.
- 3) fortrinlige oplysninger fra Tinglev og de andre byer på Tønders bredegrad af en seminarist Asmussen, der som skrædder havde draget om i Tinglev omegn, og som vidste „i den by i Tinglev sogn sige de således, i den således“; han havde også haft en tjeneste på Als.
- 4) fra Medelby (V. for Flensborg).
- 5) og 6) både dansk og plattysk fra Joldelund (Ø for Bredsted).
- 7) frisisk fra Nibøl mellem Tønder og Bredsted (der var to Frisere der).
- 8) plattysk fra Hollingsted S. V. for Slesvig.

Desuden fik jeg tåsingsk fra Landet sogn af seminarielærer Bönne-lykke.

Søndag aften under det strænge snefog havde jeg det meget godt og sad i frisisk til op over ørerne. Man kender tydeligt det fra dansk forskellige grundlag, barn hedder *bja'n* (angelsaxisk bearn, efter Rask udtalt bjarn), en karl hedder *kja'l* (angelsaxisk ceorl, efter Rask kjorl). Sprogene holdes i denne grænseegn mellem nordisk og germanisk renlig ude fra hinanden. Man taler måske nok alle sprog imellem hinanden, men ikke således at de i hvert enkelt givet øjeblik blandes sammen; til hver enkelt tid taler man enten det ene eller det andet. Det er som Knudsen i Rødding² sagde „rent væsen, ingen blanding“. Gloser kunne rigtignok optages på grund af naboskabet, men det er alt. Knudsen i Rødding fortalte mig i sommer at han gjorde en ridetur og talte med karlen i kroen i den by som på kortet skrives Bargum. De talte først plattysk og kaldte byen *Barrum* . . ., siden talte de dansk og kaldte den *Bjærum*. Jeg fik nu at vide at byen er frisisk og på frisisk hedder *Bæræm*. Det forekom mig at det joldelundske plattysk klang mere dansk og regelret end det hollingstetske; grunden må være den at det hollingstetske er naturligt, det Joldelundske uægte og fremmed. At synke hed i Joldelund på plattysk *senkən* (*k* udtales egentlig blot som hårdt *g*), i Hollingsted *sen'kən* (*k* egentlig hårdt *g*), at gå hed i Joldelund *gå'n* (hårdt *g* som i dansk), mén i Hollingsted *gå'n* eller *gå'n* med en åndende *g*-lyd. . .

13/4 1857 til Faderen.

. . . Jeg har af cand. Knudsen, lærer ved Rødding højskole fået et schema [Fodnote hertil: Et langt schema på omtr. 50 verber, der ere bøjede helt igennem, og desuden nogle enkelte ord.] jeg havde sendt

¹ Dette Skema er nærmere omtalt i 13/4 1857 ndfr. ² Jakob Knudsens Fader, cand. theol. I. L. Knudsen, dengang Lærer ved Rødding Højskole, var Lyngbys bedste Medhjælper ved Indsamlingen i Sønderjylland; jfr. 13/4 1857 ndfr.

ham udfyldt fra 10 byer, nemlig Lemb ved Ringkjøbing (1½ mil til SØ), Janderup ved Varde (1 m til V), Nykirke ved Varde, Hvidding ved Ribe (1 m til S), Ballum ved Tønder (4 m til NV), Ulderup i Sundeved, Hammelev ved Haderslev (1 m til V), Skodborg ved Haderslev (4 m til NV), Vejlbj ved Frederits (1 m mod N), Ut ved Horsens (1 m. S. Ø.). De ere udfyldte med min betegnelse ved at examinere de elever højskolen fortiden har forsaavidt de fandtes stive i dialekten.

Atter iår underhandles der med mig om at rejse ned til det sydlige Slesvig; det skal være på ryggen af landet i Egebæk, Fjorde og disse byer. Denne gang er det prof. Thorsen¹ som har indledt underhandlingerne. Jeg negtede det først, men da Thorsen forsikrede mig at det ikke var i politisk hensigt, man vilde have mig derned; jeg frygtede nemlig for at man vilde bruge det til at regulere sproggrænsen efter (men at sige, hvor dansk hører op, er jo næsten en umulighed, da indbyggerne i det mindste i Angel gjerne ville give sig ud for at tale tysk); da Thorsen forsikrede mig at det blot var af videnskabelig interesse, har jeg ladet mig bevæge til (men har ikke udført det endnu), at gå hen til etatsråd Regenburt, departementchef i det slesvigske ministerium. I de omtalte byer tror jeg desuden at befolkningen er meget skikkelig (grunden er at der næsten ingen skolegang har været, men det er fra skolerne tyskheden har forplantet sig i Angel). Men ved at påtage mig dette, vil jeg rigtignok næsten ingen tid få til at rejse om i Mellem-Slesvig, hvor jeg ellers hde udsigt til ret godt udbytte gennem forhenværende elever fra Rødding højskole. Min tid bliver desuden meget kort. Rovsing² lovede mig nemlig ifjor, at jeg skulde komme til at rejse i begyndelsen af Juli. Men det vil han ikke holde. Og jeg kan først komme afsted i mitten. Opsige mine timer tør jeg ikke, da der ikke er udsigter for at få nogen igen, når man først er skilt ved dem. Så rasende er stillingen for de filol. kandidater. Og det er dog hårdt at skulle blive her for at læse 1 time om dagen især for 2 ⅓ timen.

12/6 1857 til Sofus Høgsbro i Rødding.

Den 16 Juli håber jeg at kunne komme til at rejse herfra byen; dog var det muligt, at det først blev den 20 Juli. Jeg vilde i den anledning bede Dem om at gøre mig den tjeneste at få mig indkvarteret et sted i Sønderjylland, og vilde bede Dem i den henseende iagttage følgende:

1. at få mig så langt mod sønder som muligt. Jeg tænker nemlig på foruden en almindelig jysk grammatik, hvortil jeg alt omtrent har stoffet samlet [Fodn.: og hvis udgivelse jeg nødig vil udsætte i det uendelige], at skrive en speciel sønderjysk. Jeg håber nemlig, da der i Sønderjylland formedelst Rødding højskole ville være så mange, som kunne bruges til at give oplysninger, at kunne få de dialektiske afvigelser bestemte omtrent for hvert sogn, hvad der måske aldrig vil lykkes for Nørrejylland vedkommende. Men når man skulde skrive en speciel sønderjysk grammatik måtte man vælge hovedpunktet, hvorom alt andet grupperedes, omtrent midt i landet. Jeg vilde derfor nødig nordligere end linien mellem Lygum Kloster og Åbenrå.

¹ P. G. Thorsen, der 1853 fik Professortitel, havde for det slesvigske Ministerium udgivet Jyske Lov (1853) og de med Jyske Lov beslægtede Stadsretter (1855). ² Kristen Rovsing var Bestyrer af Borgerdydskolen, hvor Lyngby en Tid var Timelærer.

2. at undgå de sogne, hvor der forhen har været talt frisisk; thi omendog dansk dér kan tales meget rent, så er det dog ingen gammel, indfødt og nedarvet men en ny, indført og tillært dialekt. Til de fra først af frisiske sogne høre efter Allen Om sprog i Slesvig side 70 Oventoft (Aventoft), Klægsbøl (Klixbøl), Læk. Derimod skulde jeg ej have noget imod ellers at komme nær til Friserne, thi Frisisk har næppe haft nogen indflydelse på det dansk-sønderjyske, og kunde jeg ved lejlighed besøge Friserne, vilde jeg gerne iagttage noget om dette sprog (jeg har allerede gjort en begyndelse i julen, da jeg traf to fødte Frisere i Jelling); det er nemlig af vigtighed for at bevise at jysk er af nordisk rod, at se, hvorledes et andet sprog i det selv samme land ser ud, når det ikke er af nordisk rod, men af en dermed nøje beslægtet rod.

3. vilde jeg naturligvis helst i huset hos en familie, hvor sønnen havde besøgt Rødding højskole; imidlertid er dette dog ikke så vigtigt, når der blot i byen fandtes enten en elev fra højskolen eller en bondefødt seminarist, hos dem kunde jeg da få verberne böjede, og i huset selv måtte jeg kunne få alskens andre oplysninger om sproget, hvilke det ikke er nær så vanskeligt at få. Iøvrigt vil jeg helst bo hos så fattige folk som muligt, af følgende grunde: 1) er sproget der mere rent, for indblanding af dansk skriftsprog, og vel også for indblanding af tysk, 2) lever man mere sammenknebet og får altså mere lejlighed til omgang med folkene og derved til umiddelbar iagttagelse af sproget, hvilket egentlig er den bedste kilde. 3) have disse folk mindre travlt med deres høst end de rige bønder.

Jeg véd ej ret, om jeg skal tage over Årøund eller Flensborg men i ethvert tilfælde håber jeg på min hidrejse at kunne besøge Callesen¹ en dags tid for at lære ham min betegnelse af lydene. Når jeg så havde mit ophold midt i landet [Fodn.: Vanskeligt vil det måske være at få min kuffert transporteret til mit opholdssted, på strejftogene behøver den ej at medtages], kunde jeg fra denne hovedlejr foretage små strejftog og to større, ét mod nord, til Rødding, hvor jeg helst vilde komme den dag, Knudsen nævnte mig [Fodn.: Datoen har jeg rigtignok nu glemt.], Rødding fik besøg af sine tidligere elever, thi ved den lejlighed måtte jeg kunne udvide mine geografiske kundskaber til dialekten betydeligt og måske bestemme nogle grænselinier, der en gang i tiden kunde bruges til et dialektkort; desuden vilde jeg mulig kunne lære én og anden min jyske retskrivning, thi uden den kan jeg næsten ikke bruge andres optegnelser, og hvad der optegnes uden den (eller en anden ligeså nøjagtig) retskrivning, bringer ikke dialekt-ordbogen videre end til det standpunct, den indtager hos Molbech. Kunde man få et par stykker, der selv talte dialekten og daglig hørte den, til at gennemgå Molbechs dialektordbog, så at de blot omskrev alle ordene nøjagtigt og rettede alt det gale, vilde dermed meget være vundet, selv om ikke det mindste ny stof blev tilføjet. — For det andet tænker jeg at gøre et andet strejftog til de allersydligste egne, til Fjølde og Egebæk.

Alt dette skulde nu udrettes i en måned, da jeg skal være her igen i mitten af August. Det er jo rigtignok temmelig meget for så kort en tid,

¹ Nis Callesen i Lerskov, som gennem I. L. Knudsen havde sendt Lyngby Sprogprøver; se iøvrigt 26/8 1857 og 31/8 1857 (S. 49 f.).

men hvad jeg ej kan få gjort i år, får at opsættes til næste ferie, siden nu engang omstændighederne forbyde mig at anvende en samlet tid, hvad der ellers var det fornuftigste.

Jeg må bede Dem undskylde, at det er så kort forinden jeg vil indfinde mig, at jeg underretter Dem derom, da det måske kan falde Dem vanskeligt med så kort varsel at få mig anbragt, men jeg har ikke kunnet få nogen redelighed på tiden for nu.

Hils Knudsen.

12 Juni 1857. Venskabeligst

Deres hengivne

20/6 1857 til Adjunkt A. K. Greibe.

K. J. Lyngby.

Gode ven!

Den 16de juli tænker jeg at tage fra København. Jeg tænker at Høgsbro og Knudsen skaffe mig logis i Braderup, 1 mil sønden for Tønder: Derved er jeg omtrent midt i den dansktalende del af Slesvig, temmelig langt borte fra den allerede beskrevne egn Angel (ved at komme den for nær vilde jeg kun give hvad der allerede var mig bekendt) og jeg er Friserne så nær at jeg kan se til dem. Derfra tænker jeg at gøre to større udflugter, 1 mod N. til Rødding, 1 mod S. til de sydligste dansktalende egne på højderyggen, Fjølde, Egebæk, o. s. v. Omtr. den 16 aug. må jeg være her igen.

Jeg får nogen rejseunderstøttelse af det slesvigske ministerium. Etatsråd Regenb. havde nemlig ønsket at få en mand ned for at undersøge sproget i Fjølde og denne egn. Prof. Thorsen underhandlede med mig derom. Jeg gik i begyndelsen nødig ind derpå, da jeg antog at man ønskede at vide grænsen for dansk, som det uden personligt bekendtskab på stederne var umuligt at finde, dels vilde jeg nødig opgive min tidligere plan at undersøge den sønderjyske dialekts geografiske udbredelse. Men da jeg selv talte med Regenb. viste han sig eftergivende med hensyn til sin hensigt, og jeg fik således løfte om understøttelse på en rejse til Mellem-Slesvig med en udflugt til Syd-Slesvig. Han overlod mig valget imellem at indsende en regning efter min hjemkomst og at forlange en sum forinden. Da en smålig holden-regnskab over hvormeget jeg gav ud ikke godt syntes mig at harmonisere med en rejse, hvor det gjaldt at have tankerne samlede for at benytte øjeblikket, forlangte jeg 50 rd. og understøttelse til resultatets udgivelse. Derpå fik jeg løfte. Bagefter fortryder jeg igrunden at jeg ikke forlangte mere, men det er nu noget som jeg alene kan tilskrive mig selv. Andre, som rejse udenlands, få en langt betydeligere understøttelse, og nutildags betyder en udenlands-rejse igrunden ej stort, siden man kan komme afsted med jærnbannerne; desuden plejer resultatet af en sådan udenlandsrejse ej at være så stort. Det eneste rigtige var i grunden, at jeg uafbrudt i et par år rejste i Slesvig og så medtog frisk. Værst var det at jeg så måtte opgive mine timer, og at få timer igen er yderst vanskeligt. ...

20/7 57 til Faderen.

..... Jeg skal have ophold i Braderup, 1 mil s. for Tønder, hos gårdmand Iver Iversen; er forøvrigt henvist til Peder Marcussen i Braderup.

13/8 57 til Faderen.

... Sidste gang jeg tilskrev Dig var jeg i Tønder, derfra tog jeg til Nibøl og har senere opholdt mig i Braderup den meste del af tiden. Derfra har jeg gået over Tønder, Møgeltønder og Højer til Emmerlev, fordi jeg der kendte capellanen, Riis Lowson, som er student fra samme år som jeg; jeg logerede hos ham (han er gift), og fik af ham, der er født i Sem og har talt dialekten der, underretning om dialekten i Sem ved Ribe, og ved hans hjælp af skolelæreren og sognefogden underretning om dialekten i Emmerlev (egentlig Sønder Sejerslev). Derfra gik jeg tilbage og var i Tønder i god behold den nat den sterke lynild var, som slog ned i Ballum og i Dagebøl kog. Iforgårs kørte Iver Iversen mig til Tønder fra Braderup; imorges kom jeg hertil fra Tønder; imorgen (Fredag) agter jeg mig til Egebæk [Fodn.: med Dampvognen] og tilbage; jeg får vel næppe tid til at besøge Hagerup i Solt; jeg talte med ham, før jeg tog herover, i studenterforeningen; han var kommen til Kbhvn. til prestemødet; han hde medtaget sit exemplar af sin grammatik, for at jeg kunde gennemlæse de bemærkninger han havde tilskrevet på gennemskudte blade.

På løverdag tager jeg til Åbenrå, på søndag tilbage til Flensborg og på mandag til Kbhvn. — Krist. Thomsen er vel hjemme.

Flensborg 13 aug. 1857.

K. J. Lyngby.

26/8 1857 til Faderen.

Kære fader!

Jeg skrev Dig sidst til fra Flensborg d. 13 Aug; dagen efter tog jeg med dampvognen ud til Egebæk, hvor jeg henvendte mig til præsten, *Brammer*, en ung mand, som hele dagen igennem hjalp mig med den største redbonhed; idet han dels gik ind med mig og talte med folk for at jeg kunde få lejlighed til at iagttage sproget, dels skaffede mig folk som jeg kunde examinere. Om aftenen tog jeg tilbage til Flensborg med dampvognen; næste dag kørte jeg til Åbenrå, hvorfra jeg gik ud om aftenen til en gård, som Høgsbro havde anvist mig; den hedder Lerskov og ligger i Øster Lygum sogn (dette sogn hedder i dialekten *Løj'm*, Sønder Lygum, S. for Tønder, heder *Lyøm*, S. og Ø. føjes ikke til), manden hedder *Callesen*; det var sent om aftenen jeg kom dertil; jeg var nemlig kommen en gal vej (i gestgivergården Stadt Hamburg i Åbenrå vidste man, mærkeligt nok, ikke hvor Ø. Lygum var, man troede det måtte ligge i nærheden af Lygum kloster!) jeg måtte derfor gå efter mit kort, først ad Lygumklostervejen til Rødekro, hvor jeg spurgte vej til Lerskov, så et stykke af hovedlandevejen, den gamle landevej, hvorad vor forfædre drog til Urnehovedting, derpå ad en vej, man viste mig, hvor jeg næsten kun kunde se sporet af hjulet. Jeg skulde nu egentlig have været i Åbenrå så tidlig at jeg kunde have nået Flensborg om aftenen for der at examinere i Svansø-plattysk, men uagtet jeg havde fået frokost så jeg ingenting trængte til, skulde jeg dog have middagsmad med, og da jeg havde fået middagsmad, kunde jeg ikke slippe for kaffe med; derpå tegnede sønnen i huset, Nis Callesen, et kort til mig over alle krumningerne på den vej, jeg havde at gå til Åbenrå; han fulgte mig så

et stykke på vejen. Jeg var heldig nok at komme til Åbenrå lige før et voldsomt regnskyl brød løs; det tordnede mens jeg gik på vejen. Klokken 1 om natten (eller så omtrent) mellem 16 og 17 kørte jeg til Flensborg, hvor jeg kom kl. 6; klokken 8 tog jeg med dampskibet til Kbhvn (uden Svansø-plattysk). . . .

Jeg havde fået Olsens kort over Slesvig til min rejse, et meget godt kort, men naturligvis med de tyske navneformer, hvormed vi her i Kbhvn. af de tyske embedsmænd ere blevne belæmrede. Det er så galt at en mand i Braderup, der hade været sognefoged men efter hvad de andre sagde var „*blöw'en arsæt få de di vil ha te han vår åtø tysk*“ (alt for tysk) sagde derom, da vi gennemgik navnene på kortet, at det nok var et tysk kårt (titlen var skåren af da det klinedes på pap). Da han ellers vidste hvorledes navnene skreves, var det måske mere en enkelt ramtysk form der stødte ham.

Jeg har nu sterk i sinde at flytte, om muligt til 1 Sept (så må jeg rigtignok betale for Sept. måned). I Braderup havde jeg det meget pent og ordentligt, ganske-anderledes end her i Kbhvn., der var ikke det mindste at udsætte på det; men jeg måtte også give 1 rd for dagen (16 rd ialt), hvilket forøvrigt ikke kan kaldes formeget, når betænkes at jeg somme dage fik en tre timers information i dialekten og det på 1 gang både af manden (født i Braderup Kær herred) og konen født i Hajstrup Bylderup sogn, Slux herred, lidt nordligere, men temmelig forskelligt. Indeni sender jeg et og andet uddraget af Pontoppidans atlas, da min Slesvigs rejse nu engang har boret mig ned i dette værk.

Din

Kristen Lyngby.

31/8 1857 til Adjunkt A. K. Greibe.

Gode ven!

På min slesvigske rejse har jeg den meste tid opholdt mig i Braderup, et par mil S. for Tønder, fremdeles har jeg besøgt Nibøl (frisisk), Emmerlev (Emberløf), hvor jeg boede hos Riis Lowson, som var mig til megen hjælp dels ved sit bekendtskab på stedet dels ved sit eget kendskab til Sem dialekten ved Ribe; han er, som De måske véd, bleven gift; fremdeles Egebæk (Eggebæk), mellem Flensborg og Slesvig, hvor pastor Brammer, hvem jeg i forvejen ikke kendte, trolig hjalp mig hele tiden, fulgte mig ind til folk som han samtalte med og skaffede mig folk at examinere, Øster Lygum sogn, Lerskov, hvor jeg af Høgsbro var henvist til Callesen; den unge Callesen har givet Svend Grundtvig bidrag til Gamle danske minder; han har også samlet nogle ord til mig; jeg tog derhen nærmest for at lære ham mit system for lydene. Min hele rejse har været en måned; efter et senere forslag af Regensburg indsender jeg regning til ministeriet og havde bemyndigelse til at overskride den forlangte sum. Men en måned er for kort tid til at drive det med nogen fynd. — Stødtonen mangler i Braderup, hvilket gør formerne lidt usikre for den fremmede, da et andet tonehold erstatter den. Stemningen er desuden i Braderup og især i Læk „tysk“ ɔ: schleswigholsteinisch. Mere om min rejse en anden gang.

3/10 1857 til Adjunkt A. K. Greibe.

Gode ven!

Jeg skulde lade Dem vide, hvor jeg bor, da de ellers ikke kan skrive mig til. Min ny bopæl er Sølvgaden 413, A. 2 sal.

Det blev næsten ikke til at udholde hos de folk, jeg boede hos, til en sådan fuldkommenhed blev, om end ikke communal- så dog privat-svineriet drevet, ihvorvel der ellers skal meget til for at jeg skal kunne merke det, som De véd; loftet var ganske sort uden at denne farve var det medfødt eller endog blot indgroet, det var det rene stöv. Her har jeg det ret ordentlig, eller vil i det mindste få det, når jeg får en reol til; gaden er temmelig bred, „snit“ [Fodn.: sköns, Salling, som jeg tror] over for er Rosenborg have; gårdsrummet er (hvad det er vigtigt i denne expectatio cholerae)¹ ret stort. Rigtignok har jeg kun 1 værelse, men det er temmelig stort, og lejen er skönt stuen er meubleret, ikke stort dyrere end de to andre umeublerede. Jeg håber nu også at kunne arbejde lidt mere uforstyrret; thi når bordet hist var fuldt af stöv, gjorde det mig ked af at flytte bøgerne.

Iøvrigt havde jeg lovet at meddele Dem lidt mere om min sønderjyske rejse. Stort videnskabeligt udbytte har jeg rigtignok ikke haft, en følge af at det sønderjyske er så godt beskrevet hos Hagerup og at jeg på min lille julerejse ifjor så temmelig fik mig dannet et billede af dialektens geografiske variationer. Derimod begyndte jeg på noget nyt, nemlig at kaste mig over ordforrådet. Men skal noget udrettes dér, må man være meget længere på sted. Desuden generede det mig lidt at tonen var så slesvig-holstensk („tysk“). I Nordslesvig (Haderslev amt) vilde jeg haft flere at henvende mig til, så meget mere som Høgsbro og Knudsen kunde skaffet mig bekendtskab, og som jeg antager at alle dansksindede, der nok kunde begribe at sagen kunde sættes i forbindelse med politik, vilde stå mig bi med iver.

Da jeg var kommen til *Flensborg*, spadserede jeg op og ned ad gaden, da jeg skulde opspørge Rudolf Møller (i „Christiansens gård“). Jeg vidste ikke ret om det kunde gå an at tale dansk; jeg henvendte mig til en mand, der stod uden for en dør, hvis fysiognomi syntes mig temmelig ulandsmandsagtigt, men af pligtfølelse talte jeg dansk. Jeg fik svaret (beskeden var rigtignok gal, men det gör jo intet til sagen) på ren dansk dialekt. *Æ vøj gæ'r (gæ'r?) li'x u'r (u'r) ætør æ møl'*. Iøvrigt tales der vist mest plattysk i Flensborg, dog lykkedes det mig ej at få noget schema udfyldt. En lille dreng som jeg og Rud. Møller tiltalte nede ved stranden svarede på usikkert (altså tillært) dansk. Brammer sagde at dansk fornemmelig havde sit sæde i byens nordlige del. Da jeg skulde rejse til Tønder traf jeg på jærnbanegården (hvorfra posten afgår) en ung mand som sagde „guten åabend“ men da jeg sagde „godaften“ fik jeg ham til at tale dansk (skriftsprog) som han talte upåklageligt. Til postkarlen (der, som det viste sig, talte dansk) talte han plattysk; en enkelt gang „platudansk“ til ham og en anden karl i Lek. Da jeg var kommen til Tønder, gennemvandrede jeg gaderne og følte mig trykkende til mode ved at se husene på tysk manér vende enden til. Det viste sig imidlertid

¹ I 1850'erne blev København hjemsøgt af flere Koleraepidemier; den sidste var i 1857.

at der taltes dansk på gæstgiverstedet, hvor jeg var kommen. Og efterhånden viste det sig at byen var aldeles dansk i sprog, skönt den gjerne vil bevare en tysk overflade (comédieplacater på tysk, ellers gå „Tyskerne“ ikke derhen). Dialekten er nok det danske, der tales der i byen, og Tysken har altså bevaret dialekten; når først dansk bliver indført som officielt sprog og trænger igennem vil det formodentlig i en så stor by (3000 indb.) slå dialekten ihjel. Overhovedet kunde det nok være værd at lægge merke til dialektens skæbne i købstæderne. I Randers fik jeg det indtryk, at dialekten var uddød; en dreng fra friskolen, som en af lærerne gav mig til vejviser, talte i det mindste dansk på skriftsprogsmåner, måske snarere på københavnsk måner (En student jeg kender fra Randers siger efter eget opgivende *kæ'r*, *fål'k* (hvis ikke hukommelsen svigter mig); jeg siger *kjæ'r*, *fålk*). I Ålborg véd jeg det ikke ret, snarest tror jeg at dialekten er uddød; hvorimod det gjerne kan være at adskillige ny former kunne høres (*hæstør*, men dialekten *hæj'st*, eller *hæ'st* (sønderjysk)); den overgang jeg kalder lydindtrykning

(*a* — *å*, gade *gå'd*
å — *o* låge *løg*
o — *u*ø pose *pu'øs*)

samt hvad deraf følger

æ — *a* værd *wa'r*
ö — *a* dör *da'r*

er snarest ved at blive anset for plat, dog med undtagelse af det andet led. Ligeså u-omlyden i *knyw'*, det bliver da til *til kniw'*, ikke *kniv*. Komiske ting kunne følge deraf i overgangstiden; en lille pige bad fader i hendes skrivebog at skrive *dör'toen* for sig, hun troede nemlig at *da'to* var „plat“, ligesom *da'r* for *dör*. En bonde i det nordvestlige Jylland kaldte sin tunge (jysk *tån'*) for *tan'* efter en urigtig analogi af *lån'* = lang. Også *w* slippes på det tidligere trin. *a* og *je* betragtes som šibolet og beror derfor på viljen, ikke på det uvilkårlige. Længst beholdes vel selvlydenes bortkastelse i ordets ende, en ting, der jo også af og til kan falde jyske studenter ind: *læn'* for længe. Dersom dialekten skulde uddø tror jeg dog at man i den dannede tale burde beholde *g'* i *røg* og lignende; det stemmer jo med skriften og jeg ser ingen nødvendighed i at antage den københavnske udtale som norm for rent skriftsprog, skönt den fortiden trænger sig voldsomt frem; de ældre præster i Jylland brugte den næppe fra prædikestole i den grad som de yngre. Almuen tror jeg også støder sig over en udtale som „*vaj*², *råj*“ og finder deri et bevis for at vedkommende vil være fin på det; medens den omvendt støder sig over det når de dannede sige f. ex. *knyw'*. En mand i Grenåegnen som jeg logerede hos, anerkendte mig, skönt jeg sagde jeg var fra København, strax som landsmand; han kunde høre det på mit mål, for jeg sagde ikke *vaj*. (Engang da Kristjan d. 8de var i Nibe, mente en kone, han ved landstigningen havde sagde (sic) *godaw'* — *akord't som e ånt men'æsk*, hun syntes meget godt derom). — I Nykøbing på Mors har jeg derimod hørt dialekt, i Viborg ligeså (dog måske af en bonde fra landet), i Ribe sagde adj. Kinch at dialekten brugtes sterkt, og selv hørte jeg fine damer (at

¹ Meningen må være: åbent g. ² Da denne Form (uden Stød) gentages længere nede, kan der ikke være Tale om Fejlskrivning.

dömme efter de skrabud hvormed de modtoges på posthuset) sige *tra'p* med stødtone, som man næppe vilde sige i Nibe, hvor man rigtignok ligger på grænsen mellem *trap* og *tra'p*. — Det er vel snarest på østkysten at dialekten har tabt sig i byerne. Man må naturligvis skelne mell. de forskellige samfundsklasser (købmænd [efter en avis tale købmænd i Lemvig eller i Skive (jeg husker ej hvilken af delene det var) dialekt eller sige *æ hu's* (eller *æn hu's*, ti jeg husker det ej så nøje)] — håndverkere [I denne klasse trænges dialecten bort derved at deres hustruer tidligere som tjenestepiger af deres husmødre lære at aflægge dialekten, stundom holde husmødrene pigerne til for børnenes skyld at tale „pent“. De bringe senere som mødre skriftspr. til børnene.] — daglønnere, fiskere). Dernæst må man skelne mellem ældre og yngre. I Nibe ved jeg et bestemt eksempel, hvor faderen taler dialekt, sønnen, i det mindste når han taler med mig, udelader lydindtrykkningen (men *a* 1 pers. pronom.). Særegne tilfælde kunne medføre en særegen sprogbrug. Min moder kaldte efter sit eget udsagn constant sin

plejefader og plejemoder *far*, *mo'r* (skolelærerfolk)

men sin fader og stedmoder *får*, *mu'ør* (han var „krejler“¹).

En kone, jeg kender ude på landet, som taler dialekten rent spørger ligeledes, når jeg kommer derhen, til min „*mo'r*“, sin egen moder vilde hun derimod kalde *mu'ør*.

Men jeg er flöjen temmelig langt fra Tønder, og vil derfor føre Dem tilbage i medias res, og bede Dem at forestille Dem mig søgende efter en barbr. Jeg tænkte hos mig selv: „En sådan barbr. er rimeligvis en Tysker, ti selv i Nibe er vor ny barber en Tysker, hvor meget mere i Tønder! Så bliver han fornærmet på Dig, når Du taler dansk, og det er sådan en egen sag at lade sig barberes af én, man er i fjendskab med.“ Men så mindedes jeg at en italiensk røver engang forsætlig gik ind til en barber, som havde ønsket, at han vilde komme til ham, for at han kunde gøre det af med ham; og at barberen skælvende barberede ham uden at udføre truslen. Altså gik jeg derhen. Barberen var ikke hjemme, men hans kone eller datter svarede:

Æ vel se' æ kan øf ham åp, han gik jaw'n hæfra'.

En Tysker vilde formodentlig have fundet, at det var eine verorbene dänische sprache; og hvad er det så som er blandet med tysk: mellemslesvigsk, der har beholdt *œpa*, eller skriftsproget, som har optaget det tyske rufen (råbe, platt. formod. ropen)? Det får altså skyld for at være tysk, netop fordi det ikke er tysk.

Da barberen så kom, talte han tysk, men aldrig så snart havde jeg sagt „Hvad behager?“ før han med sagte stemme sagde: „*No di tal dansk*“. At man i Tønder ej kan tysk, sagde en mand fra Tønder mig udtrykkelig i Flensborg. . . .

Som eksempel på hvorledes man springer fra det ene sprog til det andet, skal jeg anføre. På gæstgivergården i Åbenrå kom en mand ind, han talte tysk (höjtsk), og sagde til en anden:

A. Sie kennen mich.

B. Nein ich kenne sie nicht.

¹ Ordet bruges ifl. Ordbog over det danske Sprog om „folk, der ved Limfjorden opkøber landbrugsprodukter ell. sild oln., sejler dem til Aalborg ofl. steder og sælger dem der.“ Se iøvrigt Feilbergs Ordbog med Henvisn.

A. Aber sie kennen mich doch.

B. Nein ich kenne sie gar nicht.

A. Wir sind in der schule zusammen gegangen, ich bin N. N.

B. *Ja så kæn'ær æ dæm.*

Derpå dansk og senere atter tysk. Skönt springet tit sker tilfældigt, er det vel næppe ganske tilfældigt, at genkendelsesøjeblikket bragte dansk frem. Noget mere om de almind. sprogforhold en anden gang.

14/4 1858 til Adjunkt A. K. Greibe.

... Et hovedspørgsmål for vore ethnografiske forhold er. Have Friserne boet fra Rin til Hvidå uafbrudt? At Friserne have fyldt rummet fra Vesper til Elben, er næppe bevisligt. Friser ere senere indførte i Ditmarsken, men at Ditmarsken egentlig har været frisisk, kan næppe bevises. Den der hos os især har ført ordet om Friserne var en snakkesalig udlevet olding, Outzen¹ (hans forfattervirksomhed falder fra hans 65—75de år). Han fortæller, at de først boede til promontorium Cimbricum (skal vel være Skagen), senere til Ribe, som om alt dette lod sig bestemt eftervise; og dog er det ren imagination. Klee² går ligefrem i Outzens fodspor og antager Outzens sætning om frisisk som rod til alt muligt, (som beslægtet med etruskisk). At Friserne hos os have tabt meget terrain, er i alt fald ubevisligt. Da de deles i Frisones de lege Frisonica og de lege Danica skulde jeg næsten antage at de sidste (på fastlandet) ere gåede over fra øerne, og at øboerne ere en sydfrisisk coloni. De eneste danske, som jeg vil antage, have gjort Friserne fortræd ere I Fanøboer (på Sild Fuaningers) der virkelig have taget List på Sild eller få skyld derfor. Snarest måtte det undersøges for Hjøldelund. Om Ostenfeld har man antaget, at det var en vendisk koloni, andre at det var en østfrisisk coloni, ene og alene, fordi (tror jeg) de have en særegen dragt! Det var naturligvis for meget forlangt, at de, der fremsatte hypotesen, skulde bevise at Slaverne virkelig havde en sådan dragt. En kone fra Ostenfeld er forfra og bagfra til behageligt eftersyn i Pontoppidans Atlas VII, 790.

Juli 1858 til Adjunkt A. K. Greibe.

Gode ven!

Tak for Deres sidste brev. Jeg rejser nu snart til Slesvig og Høgsbro vil skaffe mig logis i Bovlund, Agerskov sogn (omtrent mellem Løgumkloster og Åbenrå). Jeg vil også gjerne ned til Fjølde (V. for Slesvig) men véd ej ret hvorledes jeg skal få logis der, da Høgsbro og Knudsen

¹ Nicolaus Outzen (1752—1826), har bl. a. skrevet „Ueber die älteste und neueste Geschichte unserer Nordfriesen“ (Kieler Blätter 1819) og „Die dänische Sprache im Herzogthum Schleswig“ 1819. ² F. A. G. Klee (1808—1864), der bl. a. har skrevet „Om Nordens ældste Beboere og deres efterladte Minder“ 1852, „Steen-, Bronze- og Jern-Culturens Minder, efterviiste fra et almindelig kulturhistorisk Standpunkt i Nordens nuværende Folke- og Sprogeiendommeligheder“ 1854 (anmeldt af Lyngby i Fædrelandet 1854 Nr. 168) og „De almeenculturhistoriske Principer for de europæiske Sprogs Dannelse“ 1857.

ej ere kendte så langt mod syd. Jeg vil forsøge om Riis-Lowson ikke skulde kunne gøre det, da det ej er så langt fra Læk, hvor han er bleven præst. Etatsr. Regenburg har lovet at foreslå 200 rd. for mig til bøgers udgivelse, og 100 rd. til at rejse for. Men hvorvidt jeg får dem, véd jeg ikke; det er nemlig omtr. 1 måned siden han sagde det, og sagde at han samme dag vilde foreslå det; siden har jeg intet hørt dertil. — Til Oct. vender jeg tilbage for trykningens skyld og for at søge det Smithske legat til Dec.-termin. . . .

27/9 1858 til Adjunkt A. K. Greibe.

Gode ven!

Jeg håber, De har modtaget min lille nordfrisiske sproglære¹, som d. 27 Juli afleveredes til Eibe for at sendes til Dem. Dagen efter rejste jeg fra Købhvn. og d. 30 Juli kom jeg til Bovlund, Agerskov sogn, i Haderslev amt, men ej langt fra Lygum Kloster. Der opholdt jeg mig (med undtagelse af en rejse 11—17 Aug. hvis yderste vestpunct var Rømø og et kort ophold (23—26 Aug) på gården Mandbjerg [hertil har L. flg. Fodnote: Folkene der ere i familie med Fausböll², dog troer jeg ikke han kender dem. Sønner skriver sig Favsböl, og navnet udtales der *Fawsböl*, ikke *Fäw-sböl*.] i Rurup, Brandrup sogn, nabosognet) til den 3 Sept. og gennemgik i den tid Molbechs dialect-lexicon A—K (dog mangler lidt af A og noget af K) altså omtrent halvdelen. Rømø har sønderjysk mål og ingen videre mærkelighed i dialecten end at han og hun hedder *ha* og *hu*, og måske nogle gloser. Da Fanø må have nørrejysk mål, fortsættes altså grænsen ud i vandet, og øerne danne ingen særskilt gruppe. Om Manø er der altså endnu spørgsmål. 3 Sept. tog jeg med markedsfolk fra Bovlund til Tønder, hvor Meyer (fra Ribe, 3dje lærer ved seminariet) skaffede mig nogle seminarister; især af frisisk fik jeg betydeligt udbytte om søndagen d. 5; jeg examinerede i frisisk lige til 1 time før jeg om aftenen tog til Læk, hvor jeg var hos Riis-Lowson, indtil jeg d. 8de, ledsaget af Riis-Lowson, tog til Fjolde. Her er jeg nu, idag 27 Sept., i Bondelum, sognets østligste by, omtrent i mitten mellem Bredsted, Husum og Slesvig. På Fredag (1 Oct.) venter jeg at komme til Kbhvn. og indleverer brevet i Flensborg på vejen. Jeg studerer her dansk og plattysk. Plattysk her er, efter indbyggernes forklaring, kommet fra Husum; de østligere sogne Jörl og Egebæk skulle have plattysk, der mere nærmer sig til byen Slesvigs mål, siges der. Mere om alt dette næste gang jeg skriver.

I Læk gjorde jeg bekendtskab med apotheker og postmester Mechlenburg, der er søn af en præst på Amrum, men dog ej er sikker i Amrum-målet. Men hans broder er præst på Amrum og studerer sproget med megen iver. Det var hans beskæftigelse. Han søger også at få kundskab om andre frisiske dialecter. Apothekeren mente jeg vilde være velkommen hos ham. Han har skrevet en afhandling, Friesische sprichwörter. Den står i Haupt, Zeitschrift für Deutsches alterthum VIII band side 350—376. Jeg havde før min rejse gjort uddrag af den. Det meste er fra Amrum, noget fra Sild og Nordmarsk. Iår havde jeg ikke

¹ „Om Nordfrisisk i Bækking og Hvidding herreder“ (1858). ² M. Viggo F. (1821—1908), cand. theol., senere Prof. i indisk Filologi.

tid til at komme til Amrum; imidlertid har apotheren anmeldt mig. Jeg ytrede siden for Riis-Lowson min frygt for collision med folk, der selv beskæftigede sig med litteratur, og fortalte ham om mit forhold til Grönborg.¹ R-L. sagde det da senere rent ud til Mechl., der mente, at intet vilde være i vejen. Også med pastor Mechlenburgs søn gjorde jeg i Læk bekendtskab og optegnede efter ham noget frisisk fra Amrum. — Jeg véd nu ikke ret, hvad jeg skal gøre. Da han har optegnelser af ordenes bøjning o. s. v. kunde det jo være han selv vilde udgive det, og så kunde det ikke godt gå an at komme ham i forkøbet; men det kunde jo også hænde sig, at jeg vilde være velkommen og kunde ordne det for ham. Jeg har den tredobbelte betænkelighed 1) litterair collision, 2) at den historiske sprogbetragtning er ældre folk uforståelig; at stian har udviklet sig af stén kan de ej tro; de tror helst at det siden utænkelige tider har været som nu; derfor faldt Outzen, der gerne gjorde frisisk til roden for alt muligt, på den idé at oldfrisisk slet ikke var frisisk, men blanding af frisisk og plattysk. 3) at det strængt fonetiske system er ufatteligt for ældre, navnlig vil vel mit v = tysk w befindes stødende, men kan ej undgås, da w = engelsk w. Ellers synes jeg pastor Mechlenburg skriver det ret fornuftigt; navnlig tjener det meget til hans anbefaling, at han kender circumflexen, som de rigtig gammeldags folk ej kende til. Han bruger circumflex over å og ê; de andre bogstaver fordobles til længdebetegnelse, måske på grund af trykkeriets typer. Han har både å og aa, det sidste er måske å'. Eller skulde ê være lukket e'? De har engang fortalt mig om en præstefamilie blandt Friserne, som var flinke folk, og hvor præsten gav sig af med sproget. Er det denne? De kunde da engang lade mig det vide, som ellers, hvad de dömmet om sagen.

Så er der skolelærer Hansen i Keitum på Sild, hvor jeg ligeledes kan være udsat for litterair om ej tillige politisk collision. Pastor Krarup i Lygum Kloster anbefalede [mig] en gammel fisker på Vesterland, Boj, der tillige kan noget [h]ollandsk. Hansens Ualð Sölöring Tialen har jeg gennemgået. (Ø i ualð = t. alt, er nok stumt tegn.)

Endelig haves på universitetsbibl. i manuscript Bendsens frisiske gr[ammatik], fra Lindholm og Risum tror jeg. Den skal trykkes i [Holla]nd², sagde Warming³. Kedeligt er det, at jeg ej v[éd] om den er udkommen. Den kunde omarbejdes fonetisk og comparati[v.] Men med udgivelsen fik jeg vel oppebie mandens død. Naturligvis måtte det nævnes, at materialet var hans [Fodn.: Hvad jeg vilde gøre ved Bendtsens bog, har Rask gjort med Leems lapp. grammatik. Der står på titelbladet omtrent: af Leem, omarbejdet af Rask.]. For at få det fonetisk rigtigt, fik jeg vel at opholde mig noget i disse sogne. Hans bog er ellers så god som en grammatik af en mand, der ej har Raskisk-fonetiske og comparative kundskaber, kan være. Som eksempel på betegnelsen kan tjene

¹ O. L. Grönborg (1815—1880), der arbejdede med Vendelbomålet, men ikke nåede at få udgivet sin Grammatik, og hvis „Optegnelser på Vendelbomål“ først blev udgivet efter hans Død. ² Bende Bendsen: „Die nordfriesische Sprache nach der Moringer Mundart“ udkom i Leiden 1860. ³ L. Warming, Forfatteren af „Det jyske Folkesprog“ (1862), var 1848—1858 Kateket i Ærskøbing, hvor Bendsen var Lærer.

mit = hans	
stöl'	Stäujl
göd'	gäujd
bet, bit', ban	bitt bijt bann (måske bänn)
skit', skyt'	skijt sküjt

For det første kan jeg ej gøre andet end gennemgå Bendtsen (NB. I min bog om nordfrisisk er intet hentet fra B., ikke engang ord til at spørge efter; jeg begyndte først at læse i bogen, mens min bog blev trykt; dog havde jeg den nytte deraf, at jeg fik den bevidsthed ej at have fejlet f. ex. i regelen om mouilleringen, som jeg selv har fundet og som jeg så bekræftet i Bendtsens bog). Frisisk kommer jeg ej til at give mig af med for det første. 1859 rejser jeg (hvis jeg får det Smithske legat) i Slesvig og 1860 i Vendsyssel. Til 1861 er jeg jo brødløs og kan altså ej godt se ud over den tid. Men da man ellers giver så mangen kandidat uden videnskabelig og litterair adkomst, blot med god examen, et betydeligt rejsestipendium uden at man får noget umiddelbart (o: litterairt) udbytte, synes jeg ikke det vilde være urimeligt om man gav mig for to år (1861 og 1862) så meget som man plejer at give til en udenlandsrejse og jeg da i det ene år opholdt mig hos vore Friser, i det andet år i Holland, hvor jeg da tillige kunde lægge mig efter hollandsk. Bedst var det at indlogeres hos en skolelærer af frisisk byrd, som kunde anvende hele sin fritid til at arbejde med mig; man fik da at give ham noget derfor som for andre timer. Således omtrent har jo Schleicher gjort i Lituen. Men nu kommer jo rigtignok den kurre på tråden at jeg gerne vilde i en ordentlig embedsstilling, og at den nu for tiden ej synes let at opnå for en filolog uden embedsanciennitet [Fodn.: jeg altså ej godt kan lade så lang tid gå hen.]. F. ex. en bibliotekarpost [herunder, i Parentes: o: under-b.] ved det kongelige bibl. vil vel næppe kunne nås uden fra secretairposten. Forlanger man derimod at secretairposten ej kan opnås uden gennem volontairposten, kan jeg virkelig ej have noget dermed at gøre, ti det er dog for galt at lade videnskabelig virksomhed sættes tilside for den gavn, én kan have gjort fædrelandet ved at tage bøger ned fra hylderne og støve dem af.

Med hensyn til Friserne har jeg endnu en betænkelighed. De (o: al-muen) betegnes af folk her som ustyrlige, vilde mennesker; i Tønder skal man være bange for dem når der er session, de bryde ind i husene. Danske folk skal jeg næppe nogensteds have vanskelighed ved at omgås (når man undtager skoledrenge opdragte efter de nymodens københavnske liberale principper), men jeg er lidt ængstelig for, hvorledes jeg vil komme ud af det ved berøring med en fremmed nationalitet.

Ellers tror jeg allerede at have et overblik over de frisiske dialekters forgreninger. Uagtet Friserne i gammel tid deles i Frisones de lege Frisonica (hvad der da var øer, så at Vidding og Bøkking herred må tages med) og de lege Danica (i Kær herred, Bredsted og Husum Amt), så bliver inddelingen nu en anden) nemlig

- 1) *Fastlandsfrisisk* (o: de gamle Frisones de lege Danica + Vidding- og Bøkking herreder)
 - i 3 grene, fra nord
 - 1) Vidding herred (her findes w i forlyden) en stol hedder *sto'l*

- 2) Bøkking herred en stol — *stöl'*, fl. *stöwle*
 3) Bredstedegnen en stol — *stöwl*, — *stöwle*

2) Øfrisisk

- 1) Sild, som jeg kun kender fra Hansen. *ð* haves i efterlyden, hvor de andre sprogarter have *s*.
 2) Før og Amrum
 a) Før. *þ* i forlyden = *t* som andensteds
 b) Amrum. *þ* i forlyden mærkes, men ligger *s* nærmere end den islandske lyd (næsten tysk *z*, eller måske dansk *s*, tysk *ß*, i modsætning til hollandsk *z*, tysk *s*): *þif* (l.) tyv.

Hovedkendemærkerne, hvorved fastlandets og øernes mål skille sig ad, ere følgende meget skarpe og karakteristiske.

1) I declination.

Fastland. Flertal af navneord dannes ved *hankön* og *hunkön* stærkt og svagt på *e*

hön hønne canis canes hønne = oldfr. hunda

Øerne. Flertal af navneord dannes [Note: dog ej ved intetkö] på *er* (ar)

Amrum *hyn' hyn'er* canis canes *hyn'er* = Brokmerbrevets hundar

tång tångar lingua linguae oldfr. tunge fl. tunga

men nogle ord får *en* der ej synes mig den tyske flertalsendelse *en* men en afledningsendelse som tysk *er* i den häuser-n eller frisisk *eng* i *høs, høsenge* på fastlandet (Sml. i Bredstedegnen *i-ar* fl. *i-ane* annus anni = Vajgård *jær*, fl. *jærøne*)

2) I conjugation. Infinitiv ender på fastlandet altid på *e* (gerundiet har *n*) = oldfr. *a* f. ex.

bénne = oldfr. binda (ligare)

måge — oldfr. makia (facere)

men på øerne bliver det bortkastet; kun hvor oldfr. har *ia* står der *e*.

bin' (binde) = binda

men *mage* (göre) = makia.

Hos Hansen ses at de sidste ord i gerundiet få *in*, de andre *en*. *tö nemmen*, inf. *nem* (nehmen)

men *tö maakin*, inf. *maake*

Dette *maakin* er = oldfr. *tö* makiande. De fris. ord på *ia* i infinitiv er de, der på dansk og isl. have 3 stavelser i fortiden (imperf).

3) Fremsætt. nutids flertal har på fastlandet altid *e*, men på øerne er den dels uden, dels med *e*. Den er lig infin. i almindelighed. Forholdet med endelser er omtrent altså: Fastlandsfrisisk (med *e*) : Øfrisisk = Ødansk (Søllandsk) : Fastlandsdansk (Jysk).

4) Fortidens flertal (Pl. imperf) har på fastlandet *en*

ja bønnen (ligarunt), oldfr. bundon, bunden

men på øerne er den uden endelse

Amrum *jå bån* (l.)

Som de ser er forskellen kendelig. I fastlandsmålet er det meste mig comparativ klart f. ex. at selvlyden i fortiden fra ental er trængt ind i

flertal, men jeg er mere i forlegenhed med den comparative forklaring af ømålene. Fastlandsmålet er i endelser fuldstændigst; men måske mere blandet end øerne. Fris. *ek*, *æj* (ikke) synes, mærkeligt nok, lånt fra dansk (heri Fjorde *ek*, ellers *it'*, *int'*). . . .

17/10 1858 til Adjunkt K. A. Greibe.

Gode ven!

Tak for Deres brev og underretningen om pastor Mechlenburg. Også Høgsbro (der er herovre som rigsdagsmand) har talt med M.; han mente, han arbejdede på et lexicon. Om Hansen på Sild antog han at han var Slesvig-Holst., videre grammat. sands. troede han ikke han havde, og med gramm. troede han ikke at Hansen selv gav sig af; han mente jeg dog gjorde bedst i at henvende mig til ham; selv havde han på sin rejse for at tale med vælgerne talt med ham; H. vilde i førstningen ej indlade sig med ham, senere fik han ham op på øen med sig.

Af det slesvigske minist. får jeg 300 rd. til „udgivelse og fortsættelse af mine arbejder“ (nemlig 200 til trykning og 100 til rejsen i denne sommer).

I Nord-Slesvig fik jeg al mulig bistand af folk; der er i det hele taget meget liv og fædrelandskærlighed; men den bevægende kraft er jo — i det mindste hos dem jeg omgikkes med — Grundtvigianismen, der også har sin mørke side i sin fanatisme og obscurantisme; det copernic. system anses således for „rationalisme“. Karakteristisk for Grundtvigianernes betragtning er følgende ytring af en grundtvig. seminarist. Han havde hørt af en grundtvig. student at alle folk fra historiens begynd. indtil Kristi fødsel vare i forfald. Jeg gjorde en beskeden indvending ved at nævne græsk filosofi og drama. Men det generede ham ikke, han sagde, at det netop var når et folk var i forfald, at „sådan noget“ kom frem, og mytherne uddøde (!)

En lille episode fra Nordslesv. skal jeg fortælle. En ung bondekarl tog mig med på sin vogn hjem til sine forældre. Jeg havde dengang været på vandring for at bestemme sprog-grænsen. Han sagde at der i en mølle var en pige fra en af de byer, jeg var i uvished om. Vi kørte da til møllen, han tog en pose på vognen og derpå gik vi ind i møllegården. Han gik nu ud i køkkenet, gik hen til pigerne og sagde: „Siger du *kryv'ør* eller *kryf'ør*, *stryg'ør* eller *stryx'ør*?“ Hun svarede: „*De ve'r æ fan'øn tæj' mæ it, å de bryr æ mæ hæf'ør it om*“. Efter nogen parlamentaren fik han imidlertid en besked, som dog vistnok var modsat det virkelige forhold.

Imidlertid stod jeg og tale med jomfruen, som spurgte, hvor jeg var fra — „Fra Kbhvn.“ — „Ej, ej“ — Han kom nu ind med beskeden, og siger: Hun siger at de i Visby siger *kryf'ør* og *stryx'ør*. — Jeg siger et langtrukket *så*. — Han siger så: Men hendes moder er rigtignok fra Møgeltønder. — Jeg (meget betænkelig): Så måske det er kommet derfra.

Jomfruen: Gör det så noget? (i en noget modfalden tone).

Han. Nej, der er ingen mulct derfor.

Vi gik så, og lo bagefter lidt ad, at de vare nærved at tro, at der skulde forordnes noget derom eller mulcteres derfor. Ja, sagde han, de

har i krigens tid i møllen været en lille smule tyske, men de ville nødig være ved det.

Da jeg kom til Fjælde sogn var jeg i begynd. i en vis forlegenhed for et opholdssted. Folk vare bange for mig, tror jeg, og grunden til mit komme fór som en lynild over hele sognet. Det var, tror jeg, dog mest fruentimmerne, som vare stemte imod mig. Iøvrigt vistes mig ingen uhøflighed af nogen, og de sagde nok så pent Godaften når de mødte mig på vejen. — I et par dage belejrede jeg en kro, hvor især konen var meget ked af mig, og skelede slemt efter min overfrakke, når jeg gik og ej vilde tage den med. Hendes speculation var ellers at få mig til den næste kro ad Flensborg til; det så så uskyldigt ud, men så var jeg ude af sognet og af amtet. — Samtidig tænkte jeg på logi hos en fætter til skolelæreren i Bjerrup, Jessen, der var mig meget behjælpelig. (Både præsten, Mule, og skolelærer Jessen vare mig meget behjælpelige med anvisninger, men turde ikke ret — når undtages skolelæreren slægt — umiddelbart blande sig i det, da de i sprogsagen havde opinionen imod sig. Folk vare ikke i alm. Slesvig-Holst.; de vare meget loyale; men at der prædikedes dansk kunde de ikke lide; da det aldrig før var sket i Fj. så længe verden havde stået.). Der havde man imidlertid ikke husrum. Omsider fik jeg et aftægtshus i Bondelum til beboelse. Jeg fik så kosten hos gårdm. Hans Jessen og nogen sprogundervisning hos ham og hans fader og broder. Det var imidlertid mest i huset og jeg kunde ej ret få dem vænnet til at gå over til mig. Kort efter at jeg havde tiltrådt aftægtslejligheden, kom manden, der ejede den (Andresen), tillige med en anden mand til mig en aften. Vi sad da og snakkede op ad stolper og ned ad vægge, og jeg gjorde mig umag for at få sagt hvor mange steder jeg havde været for at de ikke skulde tro at der var noget særskilt i gære med Fjælde sogn. Næste aften kom han igen, han kom virkelig for at give mig oplysninger, og begyndte selv derpå. Senere skrev jeg efter hans dictat. I førstningen spurgte jeg både om dansk og plattysk. Han kom nu til mig 1—2 timer hver aften, når intet hindrede ham. Ellers brugte vi højtysk som medium imellemstunder. Når han ej forstod hvad jeg mente, og jeg ej vidste hvad det héd på højtysk, så sloge vi op i Grönbergs dansk-tyske lexicon. Det var methoden. Det skulde Slesvig-Holstenerne vide!

Det var ellers påfaldende, hvilken færdighed han havde i højtysk d. e. i at kende ordene. Finde ud af casus har jeg derimod en anelse om folk ikke kunde; Exemplar på hvorledes man (rigtignok et fruentimmer) skrev høj[tysk:] Dies ist mein Buch, der ich in Husum eingebunden erhalten habe). Men man læste også meget dansk, hvilket gjorde større ulykker for mig, da man absolut (både Andresen og alle tre Jessener) vilde tale skriftsprog med mig. Den umiddelbare iagttagelse gik jeg altså glip af, og hvad jeg fik ved udspørgning kunde være usikkert da folk forvirredes ved de mange sprog (dansk dialect, dansk skriftspr., plattysk, højtysk). . . .

30/10 58 til Faderen.

Kære fader!

Mit sidste brev fik jeg skrevet i Tønder d. 4 Sept. Jeg tog derfra den 5te til Læk til pastor Riis-Lowson. Her fik jeg af skolelærer Andresen

og af en ung mand, Mechlenburg¹, oplysninger, af den 1ste om frisisk i Hviddingherred (o: Hvidd. eller Viddingherred sønden for Hvidåen), af den 2den om Amrumfrisisk. Den 8de kørte jeg til Fjorde. Riis-Lowson kørte med mig, da vi mente, på den måde lettere at skulle komme frem, eftersom han kunde sige, at han var præst i Læk, mens jeg kunde have stor vanskelighed ved at gøre folk begribeligt, hvad jeg var for en karl. Men på vejen hørte vi, at der var marked i Fjorde, og i Fjorde var der da sådan en tummel formedelst markedet, at der ej var at tænke på at skaffe logis den dag, ja vi kunde næppe komme ind i nogen kro. Vi lode da vognen stå i en kro og gik lige til præsten². Hos ham blev jeg da for det første, skönt han ej kunde logere mig om natten, eller ret vel følge med mig ud, fordi hans kone lå i barselsæng. Han anbefalede mig imidlertid til en skolelærer Jessen³ i Bjerrup (skrives på sin tysk „Behrendorf“). Det varede imidlertid nogle dage inden jeg fik fast fodfæste, som jeg nær ikke havde fået, da folk dels vare mistænkelige imod mig, fordi de nødigt se, at der røres ved deres sprog, dels ikke havde huslejlighed. Omsider fik jeg i Bondelum et helt aftægtshus til min rådighed; kosten fik jeg så hos en fætter til skolelærer Jessen; og manden, hvis aftægtshus jeg beboede, kom, endogså uden at være opfordret af mig, der nærmest var bleven henvist til den Jessenske familie, sædvanlig til mig om aftenen for at tale med mig og give mig oplysninger. — Ellers kan jeg ej sige andet, end at alle folk i sognet vare meget venlige imod mig, selv i den tid, de vare bange for mig; thi at dette var tilfældet, fik jeg mest at vide på anden hånd igennem præsten og skolelærer Jessen.

Jeg spurgte både om dansk og om plattysk. Deres plattysk er kommet fra Husum, sige de selv, og gamle folk erindre den tid, da man slet ikke brugte plattysk. . . . En nat (8 Sept.) har jeg ligget i Akebro (kro), der er ganske tæt ved Fjorde. Et par dage har jeg søgt at slå mig fast i Nykro (den næste kro på vejen fra Husum til Flensborg), hvor jeg lå d. 10de Sept. . . .

26/4 1859 til Adjunkt A. K. Greibe.

. Fra Fjorde har jeg fået brev; man gör ingen indvendinger mod mit komme, ja ønsker endog jeg skal komme i Maj. Det har glædet mig meget, da det viser at Itzehos „viel Geschrei“⁴ ikke har virket på eller været fremkaldt af stemningen idetmindste på dette punct, men kuns giver „wenig Wolle“.

¹ Jfr. 27/9 1858, S. 56 f. ² Pastor C. Mule, der har skrevet en lille Artikel „Minder fra den yderste danske Sproggrænse i Sønderjylland“ i Sønderjy. Aarbøger 1891 S. 256—263. ³ Skolelærer Jessen er kort omtalt i L. S. Hansen: „Mine Oplevelser i Olderup i den nærmeste Tid efter Dannevirkes Rømning den 5. Februar 1864“, Sønderjy. Aarbøger 1903 S. 178; Pastor Hansens Påstand, at Jessen „i Hjerret var tysksindet“, kan være fremkaldt af Jessens Opposition mod den uforstandige Sprogpolitik, til hvis Tilhængere både Hansen og Mule hørte; en lignende Påstand antydes af L. Petersen i Artiklen „Ungdomsminder fra vort Modersmaals sydligste Grænse“ i Sønderjy. Aarbøger S. 263 f.; men Lyngby har åbenbart ikke opdaget tyske Sympatier hos ham. ⁴ „Itzehoer Wochenblatt“ var Slesvig-holstenernes mest læste Blad.

Mine frisiske planer, jeg havde ifjor, tror jeg jeg opgiver for at arbejde alene på jysk for dog at blive færdig med én ting; så får frisisk at blive enten til sidste snapsting eller til jeg mulig engang kede være så heldig at komme i en stilling, der begünstigede sådanne undersøgelser. . . .

4/5 59 til Faderen.

Kære fader!

Tak for det idag modtagne tøj og brev. Den første måned vil min Adresse være: Gaardmand Hans Jessen, Bondelum, Fjælde Sogn over Husum

men da der er langt fra Husum dertil kunne Brevene blot med vanskelighed nå mig.

I Juli vil min adresse være Gaardmand Iver Iversen, Braderup, Kær Herred, over Læk

og Brevene kunne med lethed komme til mig; også kunne de adresseres til

Pastor Riis-Lowson i Læk

da jeg nok taler med ham.

For Juni har jeg intet svar på mit brev fået (NB Juni her, Juli ovenfor er ingen skrivfejl) men jeg antager at det bliver hos Gaardmand Bunde Refslund, Bovlund (Agerskov Sogn) over Haderslev over Gabel.

I Aug. har jeg intet fast Opholdssted men tænker på f. ex at besøge Hagerup, hvis han er nogenlunde rask.

....

Imorgen (6 Maj) rejser jeg, foreløbig til Flensborg og derfra på Mandag med jærnbanen til Sollerup, hvorfra jeg går til Bondelum og får så senere min kuffert hentet.

Kbhvn. 4 Maj 1859.

Din

K. J. Lyngby.

14/6 1859 (skrevet i Bondelum) til Greibe.

[Under Omtalen af sine Planer om en Dialektordbog:] . . . Ejendommelige talemåder og udtryk måtte med (Her hørte jeg den anden dag sige: *De(r) kom'er dær in't ætær* (det komme der intet efter ɔ: udaf); f. ex. af at føre proces. *Han hær ho'ar om æ ten'ør*, her, = ben i næsen.

Sagen er ikke så farlig, at jo stoffet skulde kunne samles på omtrent to år, når man kunde komme til at arbejde tilstrækkelig; men dette kan have sine vanskeligheder. Her får jeg f. ex. kun lidt bestilt, da årstiden er uheldig, de arbejde på marken til de gå iseng, og om søndagen tage de afby i besøg. I kvantitativ henseende er det lidet, men over kvaliteten, der jo er vigtigere, kan jeg ej klage, da det er meget fornuftige oplysninger jeg får. I grammatisk henseende har jeg opdaget at flertal i nutiden og i nogle fortidsformer (1. *gik*. 2. *gikst*. 3. *gik*, fl *gen'*) kan adskilles fra entallet (også *dru'ə*, fl. *drōw* ɔ: drog, droge, hvor isl. ingen forskel gör). . . .

Bare man skulde kunne få arbejdet 2 timer i 1 væk hver dag, så vilde det forslå noget, men det er ikke så let som man skulde tro at få det gjort. Her får jeg som sagt kun lidt bestilt, og dog er der ingen uvilje

imod mig, i det mindste ikke hos dem, jeg omgås med, og jeg tror heller ikke hos de andre iår (men hos de andre vel ifjor); heller ikke gör jeg det i smug, men åbenlyst. . . .

25/7 59 til faderen.

Kære fader!

Jeg tilskrev dig sidst fra Flensborg; derfra tog jeg Tirsdagen d. 21de Juni til Gram kro, hvorfra jeg gik til Rødding (højskole) om Onsdagen, om Løverdagen tog jeg derfra og opholdt mig så fra Løv. 25—Tirsd. 28 i *Gestrup* (Agerskov sogn), hvorfra jeg Tirs. d. 28 Juni tog til Bovlund til Bunde Refslund. Da man i Bovlund havde meget travlt med høbjergning, fik man mig 12—15 Juli til Galsted (samme sogn), hvor en mand Jes Møller, arbejdede med mig, omtrent fra jeg kom til jeg gik. Fra Bovlund tog jeg igår til Løgumkloster og kom inat hertil. Dit brev modtog jeg i Bovlund.

Ellers er intet mærkeligt hændt mig.

Molbech har jeg i Agerskov sogn gennemgået ifjor fra B til ind i K, og det halve af A; iår gennemgik jeg

Ki—M i Gestrup

N—S i Bovlund

det sidste af S—Ø, samt halvparten af A i Galsted, dernæst gennemgik jeg noget af min egen bog i Bovlund. . . .

11/9 1859 til Adjunkt A. K. Greibe.

Gode ven!

Den 6 Maj forlod jeg Kbhvn og kom den 9de til Fjorde sogn. I Fjorde sogn kan jeg just ikke sige jeg fik meget bestilt denne gang; folk var ude tidlig om morgenen og om aftenen kom de først hjem når de skulde have nadver og gik så i seng med det samme. Noget bliver der dog altid som man får, men jeg fik en del ved spørgsmål uden at kunne nedskrive strax men således at jeg måtte stole på min hukommelse. Det er nu ellers blot med kvantiteten jeg er misfornøjet thi over kvaliteten kan jeg ikke klage, da det var meget fornuftige folk jeg havde med at gøre.

Den 26 Maj gik jeg ind til Slesvig hvor jeg besøgte Blichert¹, der gjorde mig bekendt med C. Johansen.² Helms³ fulgte mig ud til den ifjor eller for et par år siden fundne runestén⁴. Den 28 Maj kørte jeg med jærnbanelen til holdestedet mellem Vester- og Øster-Orsted, gik derfra til V. Orsted og Arenfjorde men tog så fejl af vejen og kom til Ø. Orsted. Jeg mærkede nu at jeg var kommen til et urigtigt sted, og efter at være kommen igennem byen vendte jeg om igen ind i den. Da jeg ej vidste hvor jeg var, men troede at jeg var langt nordligere, talte jeg uden betænkning Dansk; en gammel mand svarede først på mit spørgsmål: Hvad hedder denne by? med at sige navnet og udbød derpå: „By!

¹ P. K. B. (1828—94), Lyngbys Studenterkammerat, Kollaborator ved Domskolen i Slesvig, d. som Rektor i Sorø. ² Christian Johansen, Forfatteren af „Die nordfriesische Sprache nach der Föhringer und Amrumer Mundart“ (1862), var Lærer ved Domskolen i Slesvig fra 1852 til sin Død 1871. ³ Forfatteren Johannes Helms, Lyngbys Regenskammerat, var 1856—1864 Kollaborator ved Domskolen. ⁴ Bustrupstenen (Haddeby 3).

Er han dansk? Jeg kan godt tale Dansk“ og da jeg ytrede min forundring derover svarede han „Am jeg har været i Sælland mange år.“ Jeg måtte nu gå tilbage til Arnfjorde igjen. Her spurgte jeg en mand i den kraftige mandsalder om vej, han stirrede stift hen for sig men svarede endelig på tysk. Længere inde spurgte jeg en dreng om vej; en gammel mand råbte da inderst fra gården: *Töw' let, æ vel si ham bæsi'æn*, og gav mig derpå besked med megen ordrigdom, altsammen på dansk, tilsidst sagde han: *Mæ fäldw! vor æ dæn' frå* (eller måske *fra*). Jeg sagde jeg var fra Flensborg, hvortil svarede: *No han æ kom'æn mæ æ tsog* (ɔ: zuch, jærnbane-toget). Udenfor byen mødte jeg nogle børn. „Hvor gammel er du?“ „*tī*“. „Er det din søster?“ „*ja*“. „Hvor gammel er hun?“ „*syw*“. „Hvor er du fra?“ „*A'renfjål-de*“. „Hvor går stien?“ „*Dærne-de*“ (NB *d*, ej *ð* eller *r*). De talte altså efter skriftsproget og med den størst mulige ordknaphed. De talte et kunstigt Dansk og havde næppe lært det naturlige. Fjordepræst mente ellers at alle folk i Arnfj., som vare over 30 år, kde tale Dansk. I så tilfælde er det altså blot egensindighed af forældrene at de ej ville lære dem det. Den 20 Juni forlod jeg Fjorde sogn og var nu hos Høgsbro fra 22—25; fra den 25 Juni til 24 Juli opholdt jeg mig i Agerskov sogn, især hos Bunde Refslund i Bovlund, men også lidt i Gestrup og Galsted. Jeg gennemgik den sidste halvpert af Molbechs dialectlexicon og har altså helt gennemgået det i dette sogn, dog med lidt ujævnhed, forsåvidt som jeg har gennemgået nogle bogstaver i en af sognets byer, andre i en anden. Det var den travleste høsttid og tiden var for såvidt uheldig, 1 times tid eller 2 fik jeg dog gerne arbejdet om dagen, ja under mit 4 dages ophold i Gestrup arbejdede Jes Møller med mig fra jeg kom til jeg gik uden anden afbrydelse end når vi spiste eller han sov middagssøvn og så naturligvis når vi fik vor nattesøvn. Det er noget der kan forslå; mærkeligt var det han ej blev træt, så meget mere som han næppe tidligere har haft grammatiske begreber. — Ganske færdig er jeg dog ej bleven i Bovlund; min plan er engang ved lejlighed dér at gennemløbe et dansk lexicons usammensatte ord; man kan ej være sikker på intet at have glemt når man ej har gennemgået alt.

Fra 26 Juli—29 Aug opholdt jeg mig i Braderup. I de første uger var der en hel del afbrydelse; i de sidste dage sad manden hos mig 1 times tid eller to om formiddagen og en 6 timer om eftermiddagen. Den 16 Aug. gik jeg til Læk til Riis-Lowson. Regnen drev mig på vejen ind i Klægsbøl i én af kroerne. Her hørte jeg følgende samtale mellem krokonen og en kone, der var dreven ind af regnen:

„*De ær æn tysk pi'q do hær fāt*“

Ja

„*Æn kan snæ'r int' fārstå' hi'q. Æ Dansk ær me'r snæl' som æ Tysk, de ær æn me'r vån te*“

Derpå spurgtes der hvor hun var fra — Nibøl — og nu fortalte hun at hun skulde blive ved at tale tysk, så skulde *Maxdale'ne* (første stavelse betonet) lære det af hende.

„*Vor gam'al ær Maxdale'næ.*“

„*I de ni'q.*“

„*Uha, i de ni'æ'!*“

Heraf læres altså — og jeg støtter mig til uvillige koners ord — at for øjeblikket er i Klægsbøl æ *Dansk me'r snæl' som æ Tysk*, og at man

får at bie til Maxdalene bliver voksen; blot nu Germanismen vil hænge ved hende!

Løverdagen d. 20 Aug. fik jeg i Braderup et uvæntet besøg — af pastor Mechlenburg fra Amrum. Han var kommen til Læk samme dag som jeg, men vi vidste ej af hinanden at sige. Da han senere erfarede at jeg var i Braderup gik han derhen; men han vidste ej hvor jeg logerede og gik derfor ind i én af kroerne, hvor han på Dansk spurgte om der ej var en studerende fra Kbhvn i byen, hvortil han fik det svar „*Das werst ek next*, ich kehre mich nicht an das politische.“ Han svarede nu „Ich kehre mich auch nicht an das politische.“ Han måtte så gå til skolelæreren for at få det at vide.

Han følger eller kan i det mindste fås til at følge lydssystemet i optegnelser. Da han altså vil kunne følge lyden nøjagtigt og han, der næsten aldrig — uden som student — har været borte fra øen, vil være sikker i stoffet, vil hans optegnelser være meget værdifulde, selv om han ikke skulde være mester i at give systematisk grammatik og selv om hans etymologiseren — som det lod til — er noget vild. Jeg vilde ønske han kunde få noget udgivet, men jeg er bange han er for tilbageholdende til at få det gjort.

Jeg fulgte ham om aftenen til Klægsbøl og han kyssede mig til afsked. Så kan jeg da ellers ikke sige andet end at jeg er indbudt til komme til Amr.

D . . . Aug. kom jeg atter til Riis-Lowson; den 1ste Sept. besøgte jeg Egebæk (pastor Brammer) og gik samme eftermiddag til Hagerup, der dog er noget raskere end jeg havde forestilt mig. Han førte mig lidt ud for at høre sproget; vi besøgte f. ex. hende, der sagde: *Æ ve partu' it gywtes*. (se Hagerups bem. om sprogforh. i Angel¹, Historier Nr. 4). Hun snakkede hele tiden, og Hagerup forsikrede mig senere, at selv om Rasmus' stövler aldrig vare blevne stjålne, vilde hun dog haft stof nok til samtale. Han vil gerne have en ny udgave af sin bog om Angelmålet, men klager sig over at han, siden han formedelst svaghed ej besørger embedet, ej kommer så meget i berøring med folk som før. — D. 2 Sept. om aftenen forlod jeg Hagerup og kom den 3 til Kbhvn., hvor jeg nu sidder i mit gamle logis (Sölvgaden 413 A, 2 Sal).

Herskind² er bleven bestyrer af en realskole i Frederikshavn.

Lad mig ellers snart høre fra Dem, også om vi til tidsskriftet³ kan vænte noget fra Viborg.

Kbhvn. 11 Sept. 1859

Deres

Lyngby.

¹ I Nyt historisk Tidsskrift VI (1856) og Om det danske Sprog i Angel, 2. Udg. S. 171. ² En Studiekammerat. ³ Tidsskrift for Philologi og Pædagogik, hvis første Bind udkom 1860. Lyngby var Redaktør for nordisk Filologi og sammenlignende Sprogvidenskab.

BETYDNINGÆNDRINGER

AF

HARALD HUNDRUP

De Eksempler på semasiologiske Afvigelser, der nedenfor skal meddeles, falder i fire forskelligartede Hovedgrupper. —

Den første omfatter Tilfælde af mere eller mindre nærliggende Betydningsmodifikation, overalt forklarlig ud fra Brugerens mangelfulde Kendskab til Ordets gængse Værdi. Selv hvor Forskydningen har været stærk, bevares Forbindelsen med det normale Begrebsindhold; den er tydeligt til Stede, uanset om Ordet kommer til at betegne det modsatte (Strådød, umiskendelig, frugal, beskære).

Hvorfor nu Brugerne — eller de Brugere, efter hvem der kan være reproduceret — viser en så afvigende Opfattelse af netop disse Ords Mening, er ikke let at afgøre i hvert enkelt Tilfælde, da individuelle Momenter ligger bag, som vi ikke kender og som næppe engang de pågældende selv formåede at gøre Rede for, hvis vi havde Adgang til at spørge dem.

Men meget må sikkert forklares ved, at den Sammenhæng, hvori Ordet særlig er blevet tilegnet, ikke tilstrækkelig utvetydigt har fikseret dets Betydning (Bede, Opspædning, Furore, Antipode, forvitret, flatterende, sile, illudere; f. Eks. „Skuespiller N. N. illuderede godt i Hovedrollen“, forstået som *spillede*. Desuden Mistydninger som de ovenfor anførte; f. Eks. „der var en umiskendelig Duft af Tobak“, forstået som *svag, fin*). Hærindunder hører også den hyppige Svækelse af Betydningen, der røber sig grelt ved katakretisk Brug; dette overgår naturligvis lettest Fremmedord på Grund af deres Uigennemskuelighed.

En Del Udtryk betegner forældede Begreber eller refererer sig dertil og bruges derfor urigtigt (Kyskhedsbælte, Højenloftsbro, Uldklokke, Strådød).

I visse Tilfælde hviler Omvurderingen på en Dvælen ved, hvad

Ordet (tilsyneladende) udsiger, altså i Lighed med folkeetymologisk Omtydning og modsat Forholdet ved Betydningssvækkelse (Springflod, Retskrivning — jfr. det utvetydigere svenske rättstavning). —

I den lille anden Gruppe finder vi Begrebsindholdet forandret ved Omtydning, enten med Tilknytning til et etymologisk beslægtet Ord eller med folkeetymologisk Tilknytning til et uvedkommende Ord; ved deres Lydlighed spiller disse Ord ind og ændrer Betydningen vilkårligt, så Forbindelsen med Normalværdien tabes. —

Den tredje og fjerde Gruppe bringer os et Skridt videre i Vilkaarlighed, idet Ordet hær ligefrem er blevet Bærer af en Mening, der slet ikke tilkommer *det*, men et andet, hvormed det forveksles og som det erstatter; ved en pludselig Saltomortale overrives den tradisjonelle Tilknytning.

Vanskeligheden, der frembragte Afvigelserne, har ikke som under Gruppe I ligget i at opfatte Betydningsindholdet, men i at holde Ord associerede på Grund af stærkt beslægtede Lydrækker (jfr. Gruppe II) eller på Grund af Berøring ude fra hinanden.

Kun i nogle få Tilfælde, Gruppe III, skyldes Forvekslingen, at Ordene er forbundne ved Berøring, idet de betegner Dele af samme Hele eller Begreber, der inden for samme Kategori danner et Par¹; for Hovedmassens Vedkommende, Gruppe IV, er den kommet i Stand ved Lydlighed.

Svarende til den mangelfulde Opfattelse af Betydningen i første Gruppe virker hær mangelfuld Lydopfattelse eller manglende Færdighed i at gengi det hørte (sete) nøjagtigt. Men i Stedet for at Ordet omdannes ved Analogi, gennem Udtalelettelse o. l., opgives det til Fordel for et, der ligner det skuffende.

Skal således Ordet Kontingent bruges, er der den Mulighed, at det antar Dissimileringsformen Kontigent, som måske atter ved Analogi med Ord på -ens (Konsekvens, Assistens-) omdannes til Kontigens — eller også vakles der mellem Kontingent og Kontinent, da disse to Ord ikke er forskellige nok til at holdes skarpt ude fra hinanden: de flyder et Øjeblik sammen for Bevidstheden, og Resultatet blir Kontinent med Betydning af Kontingent — altså en Slags Kontaminasjon af det ene Ords Lyd og det andets »Tyd«.

¹ Undertiden synes lydlig Overensstemmelser at hjælpe med: Barometer — Termometer, Fævna — Flora. — I Stedet for Forveksling af sådanne Ord forekommer også Kontaminering, se „Kontaminasjoner“, DSt. 1935, S. 62.

Undertiden spores en Trang til at erstatte usædvanlige, ubekendte, dårligt opfattede Ord — Ord, hvis Eksistens man ligefrem ikke tror på — med mere tilvante, ganske uanset deres Betydning¹, når blot de i det ydre minder tilstrækkeligt om hinanden (således Citasjon med Situasjon, verificere med versificere). —

Lydligheden kan enten bero på etymologisk Slægtskab mellem Ordene (IV a) eller den kan være rent tilfældig (IV b).

I det første Tilfælde vil også et vist Betydningsslægtskab ofte være til Stede og skabe en (gerne ret formel) Tilknytning, der fremmer Substitueringen. Ja selv ved enkelte af de helt ubeslægtede Ord tør man ikke se bort fra Muligheden af Støtte i Betydningen (se Chance, Succes, Situasjonstegn, Konstitusjon, fingereret, deklamere, tendere, rekonstruere).

Indistinkt eller vulgær Udtale kan ikke sjælden mindske Afstanden, så de to Ord lettere forblendes (se Injurering, Gorilla, Kartel, Succes, Saragossa, Attituder, Champignon, Versal, Pedant, Proposition — der selv kan opnå større Lighed med Proporsjon ved at i'et assimileres mellem s-Lydene — Lektion, projektere, reassumere, adoptere, rekonstruere; bægge indistinkt udtalte nærmer Dispensasjon og Disposisjon sig hinanden betydeligt).

For øvrigt behøver Lydligheden ikke absolut at være overdreven stor; i ekstreme Tilfælde (Hamadryade) må dog en betydelig Grad af Distraksjon eller Forvirring forudsættes.

Er Ligheden tilstrækkelig, blir Forvekslingen ofte gensidig (Brabrand — Brabant, Løsen — Løsning, Yndling — Yngling, Stads — Stats, Orlog — Orlov, Aksjon — Avksjon, Koral(ler) — Koral(er), Konvers — Konserv, Kontingent — Kontinent, Champignon — Champion, Versal — Vasal, (Pedant — Pendant), uforståelig — uforstående, topografisk — typografisk, væрге sig — vægre sig, elektrisere — elektrificere, repræsentere — præsentere; i Gruppe III: konjugere — deklinere; bægge = flektare).

Der er ikke taget Hensyn til sådanne Tilfælde af rent grafisk Art, hvor Skriftformen af to Ord forblendes, men Udtalen er ens (Knop — Knub, Ridder — (Skov)rider, Kateder — Kateter, af — ad — å).

Endelig skal der gøres opmærksom på en Del Ord, som tilsyneladende optræder med vilkårligt forandret Betydning — f. Eks. føje dansk Kendelse til et Fremmedord, en ganske uberigtiget Antagelse,

¹ Jfr. dog nedenfor!

det vedgår kun ham — men i Virkeligheden er nydannede ved Kontaminering (Kendeord + Endelse, uberettiget + urigtig, vedkommer + angår) og kun tilfældigt falder sammen med i Forvejen eksisterende Gloser; Eksemplerne vil findes opført under »Kontaminasjoner« og »Efterslæt af K.« 1935, særtegnede med Mærket n. —

Kilderne har været de samme som for »Kontaminasjoner«. Et eller flere af Bogstaverne b, f, g, h, r og s efter Eksemplet gir Oplysning herom, idet b betyder Dagblad, f Indskrift på Forretningsskilt o.l., g grebet mig selv i, h opnoteret efter Talesproget, r efter (avtentisk) Dagbladsreferat eller fra Personer, som jeg har Grund til at anse for troværdige, s Manuskript (hånd- eller maskinskrevet); hvad der stammer fra Boglitteraturen, er forsynet med en Henvisning til Findestedet.

Et Tal tilføjet i Parentes efter s og b angir, at Eksemplet er påtruffet mere end én Gang i disse Kilder. Noget under Halvdelen af Eksemplerne har kunnet forsynes med et sådant Tal eller med to eller flere Kildebogstaver; for deres Vedkommende tør man altså anta en vis Udbredelse, de er i hvert Fald ikke fuldkommen isolerede Fænomener. Men også blandt de Tilfælde, der kun er konstateret en enkelt Gang, rækker rimeligvis flere ud over individuel Sprogbrug.

Foran et Eksempel betegner B (B): Med Mulighed for (Med åbenbar) Støtte i Betydningen, S: Med Betydningssvækkelse, røbet ved katakretisk Anvendelse.

Inden for hvert Afsnit er Stoffet fordelt efter Ordklasse med de hjemlige Ord og Fremmedordene hver for sig, alle Eksempler kursiverede (original Retskrivning) og umiddelbart dærefter den foreliggende Betydning.

Betydningsændring. I. Ved Modifikasjon.

Mytteri Enkeltmands isolerede Lydighedsnægtelse b, *Ordspil* Mundheld (der ikke indeholder nogen Leg med Ordene) b, *Bede* Får b, *Ar* frisk Mærke efter Læsjon, *Sår* b, *Opspædning* fortykkende, kraftig Til sætning s, *Udyr* Skadedyr (i Træværk) s, *Kyskhedsbælte* Bælte anlagt af Blufærdighedsgrunde (Kyskhed ikke tydet rigtigt som seksuel Afholdenhed. Eksempel på spøgende (?) Anvendelse af denne Bet. i Ordb. o. d. Sp.; den seriøse Anv. udgår da muligvis fra sådanne Tilf.) b, *Højenloftsbro* Borgbro [„red ... over H.“] b, *Uldklokker* (Plur.) langærmet Uldtrøje b, *Stråded* voldsom Død s, *Springflod* Vandstråle, der springer frem fra Ledningsbrud b, *Retskrivning* rette Fremgangsmåde v. Skrivning, rette Skrivestilling b. S: *Lavrbærkrans* [af hvide Krysan-

temer] Hyldest-, Hæderskrans b, *Tidspunkt* 1 Tid, Tidsrum [„for et længere T.“, „lange T.er“, „for et T. af 14 Dage“, „i T.et omkring 1. Dec.“] s (6) — 2 Tidsspørmål [„vente til Stiftelsen bygger det Børnehjem som kun er et T.“] s, *Flor* 1 Bærydelse [„(Jordbærrene) er i deres fuldeste F.“] s — 2 Løvkledning [„Skoven... staar i sit fuldeste F.“] b, *Flåde* [af Omnibusser] Tog b, *Sporvogn* Trolleyomnibus [„den sporløse S.“ — spøgende?] b, *Brevkasse* Brevsprække (i Entrédør) [„ind gennem (ad) B.n“] (tradisjonel Bevarelse) b alm., *Jord* Gulv [„i den moderne Entrédør sidder Postkassen nede ved J.en“] s, „dær faldt min Saks på J.en (o: Gulvet i 2. Sals Højde)“ h]. — *Popularitet* Beundring og Interesse, som Publikum viser den populære (med possessiv Genitiv) [„jeg er Skuespiller ... og skal leve af Folks P.“] r, *Floskel* Frase, Vending (uden Bet. af Hulhed; jfr. Frase, der er gået modsat Vej) b, *Legende* (æsepisk) Dyrefabel b, *Furore* pinlig Opsigt b (2), *Antipode* Land på modsat Side af Kloden [„Byer paa vor A. (o: Avstralien)“] s, „bebo vore A.r (o: New Zealand)“s, „den unge Mand fra A.n“] s, *Klima* dets Ytring på enkelt Dag, Vær(situasjon) b, *Diadem* Juvel i Krone b, *Kasus* Verbalform [„Verbet «at ville» forekom i forskellige K.“] (Svend Leopold: Prinsesse Mariane S. 38). S: *Friluftsvoliere* [for Elg, Elefanter osv.] Indelukke, Lobegård s (jfr. Flyvevoliere, hvor Svækkelsen har ført til Pleonasme), *Alternativ* Mulighed (af flere) [„Afstemningen gælder 3 A.er“] sb (2), *Epitafium* Mindehal el. lign. [„Den kgl. Porcelænsfabriks ... Jubilæum ... markeres ... ved den store retrospektive Udstilling ... Vinduerne ud mod Amagertorv er ... omdannet til et pragtfuldt E. Her er samlet repræsentative Stykker ... , smukt opstillede ... Paa Sidevæggene staar Fabrikens fremtrædende Navne og Aarstal i forgyldte Metalbogstaver“] b, *Fødselsprocent* Fødselshyppighed, Fødselstal [„F.en (var) 14.7 pr. 1000 Indbyggere“] (Procent(d) ofte i en temmelig afbleget Bet.) s, *Trikolore* Flag delt i 3 Felter (ikke nødvendigvis af hver sin Farve) [„rød-hvid-røde T.r (o: østrigske Flag)“] b, *Old Boy* ældre kvindelig Sportsudøver, „Old girl“ r; i katakretisk Sammensætning: Mund- og Klovsyge-*Epidemi* Episootti sb alm., *Gaardfacade* Gårdside af Bygning [„Classensgades G.r, hvor ... Sengetøj ligger til Udluftning i aabne Vinduer“] s, *Solparaply* Solskærm, Parasol s (2) (jfr. Solparasol pleonastisk).

forvitret ukendelig, sønderflænget (om Metaldele i Bil efter Sammenstød) b, *blodskudt* rasende, glubende (om Hund) b, *omstridt* efterstræbt, som der er Rift om [„de o.e Indbydelser til en Prøvetur“] s, *påfølgende* på hinanden følgende, i Træk [„i p. 7 Dage“] b, *uoverlagt* (om Person) impulsiv (ligesom dette og (u)besindig omvendt kan bruges om Handling) s, *uovervejet* ligeså [„opfarende og u.“] s (2), *velovervejet* (om Person) betænksom [„den rolige og vel overvejede Hr. M. L.“] sb, *fordægtlig* (om Mine) mistænksom (ligesom mistænkelig ofte bruges for mistænksom) b, *umiskendelig* fin, diskret [„en Duft, der er saa gennemtrængende, fordi den er saa u., ja næsten umærkelig“] b, *ustyrlig* overdådig morsom [„det u.e Hefte“] (fra betydningssvækket, blot forstærkende adverbial Anvendelse specielt foran grinagtig, komisk, morsom har det fået Bet. af hele Forbindelsen) b. — *botanisk* sjælden (om Plante) [„hans Park rummer mange b.e Planter“] b (2), *aktuel* fuld af Nyheder, begivenhedsrig [„i en a. Tid“] b (jfr. Artiklen a. i Ordb. o. d. Sp., Slutn.), *pessi-*

mistisk nedslående [„hvad der . . . virker endnu mere p. er“] *b*, *flatterende* smuk, indtagende [„maler sine Øjenvipper sorte, da deres naturlige Farve . . . ikke gør hende f. nok“] *b*, *frugal* overdådig (udgået fra antifrastisk Brug) *s*, *osteologisk* benmæssig, med Udfoldelse af Benenes Skønhed, „knemologisk“ [„i o. Triumf girls! girls! (i en Revy)“] (skyldes Tve-tydigheden af Ordet Ben) *b*, *alias* identisk [„M. er a. med Forbryderen L. M.“] *s*. *S*: *geografisk* (om Forhold uden for Jordkloden) i Verdensrummet, kosmografisk [„en anden Sfære, hvis g.e Beliggenhed jeg kender. Denne Verden ligger uden for Jordens Solsystem“] *b*.

afsone [sin Værnepligt] aftjæne *s*, *sile* (om Regn) falde heftigt, piske ned *s* (set oftere), *stalde* udtømme Gødningen *b*, *undskyldte* gøre Undskyldning for, beklage *sb* (findes også i Svend Leopold: Prinsesse Mariane S. 68 [„undskyldte, jeg! (o: skulde jeg gøre ham en Undskyldning)“]), *beskære* nægte, formene [„den Lykke, der var beskaaret Lusemøllens Ulykkelige“] (vel beskære i Bet. forunde, mistydet som det modsatte, måske under Indflydelse af beskære i Bet. afkorte) *sb*, *tilvende sig* [Færdighed] tilegne sig, erhverve sig *b*, *frakende sig* [Paternitet] fralægge sig *s*, *bilægge* [Fare] afværge *s*. *S*: *omfatte* med [Foragt, Lige-gyldighed] vise, føle for *b* (2). — *eksaminere* instruere? presse? (om Påvirkning af Vidne i Retssag) [„e.t til at sige, hvad der ønskedes“] *b*, *mobilisere* med bevæbne med [„m.t med sine berømte Smilehuller“] *b*, *illudere* illudere som, spille (m. den Person, der fremstilles, som Objekt) [„Danserinderne . . . synes at skulle i. Fremmedførere“] *b*, *camouflere* optræde som, agere [„forsøgte at c. Tiller-girl“] *b*, *frankere* (om Fri-mærke) påklæbe, benytte til Porto *s*.

højslegen i egen høje Person, egenhændigt (anført i Ordb. o. d. Sp.) *s* (2) *b* (3), *uafsladeligt* uopholdelig (aflade = holde op 1 ophøre 2 henholde) [„et Telegram om u. at rejse til London“] *s*, *på Bekostning af* således at (trods) det koster (med Prisen som Styrelse, i Stedet for det forringede; se Art. Bekostning i Ordb. o. d. Sp., Slutn.) *s* (2) *b*, *såvel* også [„s. enkelte Stole leveres“] *b*. — *qua* i Kraft af [„gøre sig gældende q. sit Køn“] *b*, *in memoriam* [N. N.] . . . i bedrøvelig Ihukommelse, tænk blot på . . . *s*.

II. Ved Omtydning.

Med Tilknytning til etymologisk beslægtet Ord: *Bravour* Bifald [„Travbanens . . . Publikum vil hilse denne Ændring med B.“] *s*.

Med folkeetymologisk Tilknytning til uvedkommende Ord: *Lovord* Ord, der lover, Løfte, Tilsagn *s*. *emsig* fuld af Em [„den e.e, graa Luft“] *b*. *bombastisk* [Sykéé] Bombe-, „bombsikker“ *s* (2) *b* (4).

Betydningsskifte gennem Forveksling. III. Ved Berøring.

Kolbe Løb [„lod som om (Pibens) Mundstykke var en Gevær(o: Pistol)kolbe, jeg vilde skyde dem med“] *b*, *Hængsel* (på Vindu) Hapse (bægge Vinduesbeslag) *b*, *Skæfte* Skede [„Trediveaarskrigens Tid da Kaarden sad løst i S.t“] (måske egl. for Hæfte gennem Forveksling

v. Lydlighed eller kontamineret af Skede og Hæfte?) s, *Barometer* Termometer sb, *Favna* Flora sb (2), *Deklination* Konjugasjon (Svend Leopold: Prinsesse Mariane S. 41 og 77 — jfr. nedenfor). *vertikal* horisontal b. *konjugere* deklinere b og *deklinere* konjugere (Sv. Leopold: Pr. M. S. 37, 38, 39, 40 (2 Gange), 41, 77, 118 og 119).

IV. Ved Lydlighed.

a) der skyldes etymologisk Slægtskab mellem (Identitet af) Ordene.

Selbesmittelse Selvsmitte b, *Udtalelse* Udtale s (4) b (5) (findes også Salmonsens Leksikon² Bd. 11, S. 380, Sp. 1), *Erhvervelse* Erhverv [„Personer, som søger E. ved Utugt“] s, *Erhverv* Hverv b, *Helbredelses-* b, *Besøgstid* Besøgelses- b, *Urenlighed* Urenhed [„Behandling for Ansigtssu.“] b, *Fortægger* Forligger sbf, *Foregangsmand* Forgænger (Forløber) b, *Vegne* Plur. Veje [„gaa sine egne V.“] s, *Aksel* Akse (næppe Genoptagelse af obsolet Sprogbrug) s (3) b (2), *Snerle* Snerre b, *Østlænding* Øster- b. — *Orientalist* Orientaler b, *Mortere* Plur. Morterer (næppe Genopt. af obsolet Sprogbr., men tvivlsom, da Ord på -rer ofte skrives -re, f. Eks. Pære for Pærer) s (2) b, *Kompostjord* Kompost b, *Basilica* Basilikum [„reven Ost . . . samt lidt hakket B.“] s, *Radikilde*, -stråler Plur. Radium (støttet af Radiolog, radioaktiv) s (2) b, *Assistenthus* Assistens s (4) b, *Rekonvalescent* Rekonvalescens s, *Konvertering* Konvertering b, *Konsortier* Plur. Konsorter s, *Favorit* Favør [„Kontrakten er . . . tilsyneladende ganske i hendes F.“] s, *Affektations-* værdi Affeksjon h (jfr. fransk *acceptation* i Bet. *acception*, Kr. Sandfeld: Sprogvidenskaben 99), *Elektrisering* Elektrificering s (2) (jfr. *elektrificere* = elektrisere nedenfor), *Rationering* Rasjonalisering s, *Inversion* Versjon (støttet af Forbindelsen en Versjon?) [„Ni raske Dreng højt fra Nord«, en I. af Titlen paa »Prinsevisen«“] s.

middelalderlig mid(del)aldrende s, *enkelt* enkel sb (jfr. Enkelthed alm. for Enkelhed), *rummelig* rumlig b, *beregnelig* beregnende (Erling Bache: Solskinsøen Bali S. 78), *ubeskadelig* ubeskadiget b, *uforståelig* uforstående [„man staar ganske u. overfor, hvorledes Ilden er opstaaet“] s og *uforstående* uforståelig [„det er Beboerne . . . ret u.“] b, *uhjælpssom* 1 uhjælpelig [„i Dag . . . er København u.t i en dyster Dagen-derpaa-Stemning“] b] 2 ubehjælpssom [„det u.me Dansk, hvori han udtrykker sig“] b], *velskreven* vel anskreven b (jfr. selvanskreven for selvskreven v. Analogi), *kløftet* kløvet [„Pandebeinet var k.“] b. — *effektfuld* effektiv s, *respektiv* respektabel [„r.e Folk“] (næppe Genoptagelse af obsolet Sprogbrug) h, *hellenistisk* hellen(i)sk [„studere den h.e Kultur . . . ved at fordybe sig i de spartanske Gravskrifter“] s, *romantisk* romansk b (2).

flagre flage b (3), *tromle* [Tilhængere sammen] tromme s (maaske Germanisme), *forrette* [Ødelæggelse] anrette s, *erholde* afholde [„Foreningens Medlemmer har maattet e. de hermed forbundne Udgifter“] s, *besværliggøre* besvære [„(Kvinden) b.s af en regelmæssig fysisk Funk-

¹ Kunde måske også forklares som kontamineret af for(volde+an)rette n.

tion“] b. — *elektrificere* elektrisere b (2) (jfr. Elektrisering = Elektrificering ovenfor), *projektere* (j muligvis ikke udtalt sj) projicere s (2) b (3), *reassumere* resumere (u hær rimeligvis ikke udtalt y eller u'et i reassumere som y) b (2), *repræsentere* (hyppigst refleksivt) præsentere s (4) b (3) og *præsentere* repræsentere [„hele Forsvaret var p.t. idet 11 Sagførere havde givet Møde“] s.

indad indenad [„læse i.“] s, *dels* delvis [„Badedragten . . . som udmærker sig ved d. at være lavet af Fiskenet“] sb.

b) der er rent tilfældig (Støtte i Betydningen kan undertiden spille ind).

Solemærker Plur. Julemærker (i Bet. Varselstegn) alm. og anerkendt, *Blodudtrækning* -udtrækning b (2) h, *Lageragurk* Lage- b, *Lægter* Lægte s, *Køler* Køl [„klamrede sig fast til Baadens K.“] s, *Russer* Rus b, *Brabrand* Brabant sb og *Braband* Brabrand b (4), *Sennepsblade* Sennes- b (alm.), *Mening* menig bh, *Løsen* Løsning [„Problemets . . . L.“] s (2) b og *Løsning* Løsen s (4) bf alm., *Kurve* 1 Kurre (på Tråden) b (3) — 2 (Lys)kurv (Færdssignal) sb (2), *Balje* (Vare)balle (støttet af at Balje ofte har Formen Balle) s, *Yndling* Yngling sb (2) og *Yngling* Yndling s (2) b (2), *Stads*[advokat b, -kalender s] Stats- og Stats[grav s (2) h, -konduktør s, -læge sb] Stads-, *Orlog* Orlov s og *Orlovsværft* Orlogs- s. — *Injurering* (injurere alm. Form af injuriere) Ignorering b, *Gorillakrig* Guerilla (støttet af (udgået fra?) Formen Gurilla (parallel m. Margurit) v. ortografisk Påvirkning af Udtalen) h, *Aktion* Avksjon s (6) fr (hæraf Aktionarius s) og *Auktion* Aksjon [Modauktion s, Bladet »Auktionen« s], *Præposition* Proposisjon s, *Monade* Mænade b. B: *Chance* (spiritistisk) Seance (Chance for at Ånder melder sig?) h, *Xenia* Zinnia (støttet af at Xenia alm. skrives Zenia) sb (findes også i Overs. af Wyndham: Blandt nøgne Folk S. 124), *Kontorsting* Kontur- (analogisk støttet af en Sammensætning som Kontorkop?) h, *Koral*(ler) Koral(er) s (7) b (3) og *Koral(er)* Koral(ler) s, *Valeur* Velur s (2) alm. (især i Forb. Valørhat h; jfr. Formen Velør v. Analogi), *Stamskirken* Zion s, *Katarr* Ta(r)tar [„Fiskefilet K.“] s, *Tonsurar* Mensur- s, *Kolektør* Korrektør s, *Kartel* Karavel (m. Sammentrækning af Lydgruppen ara) s (2), *Profession* Provisjon s, *Sprinteranlæg* Sprinkler- b, *Konversator* b, *Konversatorium* s Konserv- og *Konservation* s (2), *Konservationsleksikon* s (3) b Konversasjon. B: *Succes* b, *Succeshøns* s (udtalt m. u-Lyd og s, Tryk?) Sussex (Race, der gir Syké?). *Champoing* Champion s (jfr. Champignon — Champion nedenfor), *Saragossahavet* (m. Sammentrækning af Lydgruppen ara) Sargasso sb (4) (jfr. Sargossahavet m. Omstilling v. Analogi m. Saragossa), *Panduroeske* Pandora (Elna P. kendt på den Tid) s, *Attituder* Plur. (rimeligvis udtalt med u-Lyd) Attributter s, *Pergamentbølge* Permanent- h, *Hamadryade* Hydra b, *Kontingent* Kontinent sb og *Kontinent* [få, yde det største K.] Kontingent s (3), *Damaskus-Gaard* (St. Damaskus G.) Damasus sb (2), *Parmanød* Para s, *Versifisering* (i dansk-norsk Tekst) Verificering b, *Champion* Champion (m. ch udtalt som sj; jfr. Champoin ovenfor) s (3) b og *Champion* Champinjong (allerede i 18. Århundrede) s (3) b (5), *Mangorfrugt* Mango b, *Diskosø* Disko b, *Konjekturgevinst* Konjunktur s, *Versalstat* Vasal (stærkt støttet af at Versaler i vulgær Udtale blir til Vasaler) b

og *Vasaller* Plur. *Versaler* s, *Seksualhjælp* Social- [„jeg har aldrig fået S.“] r, *Dispensation* Disposisjon br, *Marseillesborg* Marselis- s (2), *Pedant* Pendant (m. bogstavret Udtale) b (den omvendte Forveksling skyldes Formen Pendanteri b (2) antagelig, men kan også være dannet v. Harmonisering), *Pale Ale* Pêlê-Mêlê s, *Eksekution* Eksklusjon (der v. Analogi m. Eksekusjon også hedder Eksekusjon, mens Eksekusjon til Gen-gæld taber e'et) b (2), *Ægide* Guide s. B: *Situasjonstegn* Citasjons-(Tegn, der markerer (Replikkerne i) en Situasjon?) r. *Karikatur* Korrekture [„at læse K.“] h, *Saneringsanstalt* Soignerings- s, *Præsentation* Præstasjon s (6) b (2), *Proposition* Proporsjon (der vulgært mister r'et) [„staa i omvendt P. til hinanden“] b. B: *Konstitusjon* Kondisjon g. *Inflation* Inflammasjon s, *Lektion* Leksikon (muligvis m. Trykket på sidste Stavelse) s, *Pigeon*-Engelsk Pidgin- b.

vælig vældig [„her ser man (to Filmsskuespillere) som v.e afrikanske Jægere“] s. — *topografisk* typo- s og *typografisk* topo- s, *umodelleret* [Energi] umoduleret s. B: *fingereret* fingeret (som der er fingereret, pillet ved, lavet Fiduser med?) h. *symptomatisk* [Blæk] sympatisk s.

værg sig [ved] vægre sig s (jfr. uværgerlig v. Analogi) og *vægre* sig [imod sb (3), med Overtagelse også af Præpositionen: ved b] værg sig, *slikke* slække [„opmærksom paa Faren for Kollision s.de man af på Agtertrossen“] s, *sjippe* gibbe [„han faar det til at s. i dem allesammen“] s. — *profitere* profetere b, *ræsonnere* resonere sb, *bortilluminere* eliminere s (2) alm. (hæraf *Illuminator* s). B: *deklamere* [Forlovelse] deklare (forkynnde højlydt?) s (2), *attestere* [på Klinik] assistere s. B: *tendere* [Bedrageri] tangere (være noget i Retning af?) s. *præsentere* præten-dere b, *transmittere* transpirere [„jeg har t.t så frygteligt“] r, *postulere* pokulere b, *decidere* dedicere sb, *adoptere* amputere (rimeligvis m. u udtalt som o) [„hans ene Øje ... har maattet borta.s“] s, *demissionere* dimensjonere b. B: *rekonstruere* restituere (vulgært m. Assimilasjon af i'et mellem t'erne) [„under Lægebehandling for at blive r.de“] (restituere findes også i Analogiformen rekonstituere) s.

FRA SPROG OG LITTERATUR

NOGLE URIGTIGE FORDANSKNINGER

Det kan ikke forbavse os, at man i middelalderen kunde komme til at oversætte et latinsk ord forkert, da man så omtrent ingen lexicalske hjælpemidler havde, og hvad man havde, var kun latin uden oversættelse. Man måtte faktisk i mange tilfælde gætte sig frem, og gætningen kunde nok komme lidt på afveje, især hvis der var lidt, der tydede i en bestemt retning. Det kan ikke nægtes, at en hel del af de danske plantenavne, vi finder i Harpestræng-håndskrifterne, må bero på sådanne løse — og derfor urigtige — gætninger, som når *acidula* (*acidus* — sur) opfattes som syre(-skræppe) istf. *stenurt* (*sedum*), *barroculus* (som er bier såre kær) som *mjødur* (*spiræa*) istf. *hjärtensfryd* (*melissa*), *cyperus* (i *b*) som *cypres*, *fumus terræ* som *bukkar* (*b*), *ligustrum* („*alba ligustra*“) som *ageruld* (*b*), og *rupea* som *humle* (fordi det står lige efter *pors*?). I de gamle dyredigte oversættes *psittacus* (*papegøje*) ved *stær* (i latinen fortælles, at den er grøn med gyldne stænk og kan lære at tale!), *noxpertilio* (=: *vespertilio*, *flagermus*) ved *natbakke* (hvormed den ældste bibeloversættelse gengiver *noctua*, en ugleart — det er naturligvis det natlige, som er forbindelsesleddet), *mustela* (*væsel*) ved *møsewok* (ligesom i ældste bibelovers., det er *mus*-, som volder det), *damma* ved *raa* (*dådyret* fandtes ikke i landet), *linx* (*los*) ved *hugorm* (måske fra tysk). Men alle disse gale oversættelser, som for det meste er let forklarlige, er væsentlig kun enkeltmands misforståelser (mærk dog *musvågen*), som ikke sætter sig fast. Der er imidlertid nogle andre, som bliver mere eller mindre varige og derfor har større interesse.

I Harpestrængs (Knud Juls) *stenbog* kap. 56 finder vi *testudo* (*skildpadde*) oversat ved *snegl*. Dette kan have flere årsager. Noget rigtig latinsk navn på skalbærende *snegl* findes nok ikke, men *testudo* fører gennem *testa* (*skål*, *skal*) tanken hen på et skalbærende dyr, og dertil kan komme, at hvad man kendte her i landet om *skildpadden*, nok ikke var stort andet end at den var et langsomt dyr, som i en kendt fanggåde var modstillet den *rafodede Achilles*. Et langsomt skaldyr, hvad kunde det være andet end en *snegl*? Det viser sig da også, at den samme oversættelse findes i *Lucidarius* (Brandt s. 48, *Klosterbog* s. 78) og i *Mandevilles rejse* (s. 101), eller at det med andre ord er den stadige oversættelse i middelalderen.

Mindre klart er det, hvad der har voldt, at kamæleonen blev opfattet som en sommerfugl, men det er ganske sikkert, at dette var middelalderens opfattelse. I det latinsk-svenske glossar i Upps. C 20 er Cambeon (c:ameleon) gengivet ved fiædalle (sv. fjärl, en særlig østgotisk form). Men dette er ikke enestående. I det gl. danske dyredigt (Brøndum-Nielsens udg. nr. 44) oversættes gamaleon ved taffwel, ligesom i den ældste danske bibeloversættelse (3. Moseb. 11, 30) ved tæbild, og med den svenske oversættelse på den ene side og Sejerømålets *tæ-val* i betydningen sommerfugl på den anden kan man ikke godt tvivle om, at også taffwel, tæbildh må betyde sommerfugl. Dermed er dog vanskelighederne ikke til ende, da dels det nyttilkomne ord i etymologisk henseende må siges at være meget uklart, dels årsagen til misforståelsen, som allerede omtalt, heller ikke er klar.

Med hensyn til etymologien må vi først se at finde, hvad ordet kan have hedt på olddansk, og allerede her melder vanskelighederne sig. Trykstavelsens selvlyd er i de to kilder æ, mens Dyred. har a, som dog kan være en skrivefejl (glemt æ-streg), medens den modsatte skrivefejl er vanskeligere, for ikke at tale om, at den ene af æ-formerne stammer fra mundtlig overlevering, hvortil kommer, at Dyred. har a for æ omtrent en halv snes gange ellers. Der er da rimelighed for, at æ er det rigtige. Den derpå følgende medlyd skrives i Bib. b, og håndskriftet synes i den henseende at være pålideligt, medens Dyred. er upålideligt i brugen af b og ffu, og Sejerømålets v også er tvetydigt; derimod kan man næppe lægge vægt på skrivemåden -ild i den svage stavelse, da Bib. ikke er sikker i behandlingen af de svage stavelser. Efter dette skulde man kunne antage, at ordet o. 1300 må have lydt *tæpæl* el. *tæpæld* (muligvis med th, da th i så sjældent et ord næppe har kunnet traditionelt bevares).

En sådan form kan naturligvis ikke, som Fr. L. Grundtvig (Dania III, 374) har foreslået, sættes i forbindelse med efterleddet i *tordyvel*. Derimod frembyder den en ikke ringe lighed med det ældre nederlandske *pepel*, som må være et gammelt lån fra lat. *papilio* og kan være kommet ind i dansk før 1300 (ligesom *æddike*) gennem vestlige handelsforbindelser. Netop i lån vil en fejlhøring som *tepel* for *pepel* („dissimilation“) være let forståelig, og vi vilde da have det **tæpæl*, som forudsættes af de senere danske former. Jeg tilføjer, at prof. L. L. Hammerich har anset denne forklaring for rimelig. Men hvad der end etymologisk kan være tvivlsomt, står betydningen „sommerfugl“ fast.

Denne må vel skyldes, hvad man vidste om kamæleonen, og det var næppe stort andet, end at den spillede i mange farver. Dette var jo rigtignok sådan at forstå, at den snart havde en, snart en anden farve, men det kunde nok misforstås ligesom man misforstod asbestens egenskab at være uforbrændelig og troede, at når den engang var kommen i brand, kunde den aldrig slukkes men brændte stadig (se de danske stenbøger!). Og sommerfuglen spiller jo også i mange farver. Kamæleonen som sommerfugl holdt sig dog lige så lidt som skildpadden som snegl ud over middelalderen. Allerede Hans Tausen i sine Mosebøger har *molchormen*, som vel snarest er en tysk glose for salamander, altså noget i den rigtige retning.

Standhaftigere var oversættelsen *upupa* ved vibe. Den findes ligesom sneglen allerede i den gamle stenbog (Harp. s. 180) og vi kan følge dens historie i Brøndum-Nielsens anmærkning til Dyred. s. 106—7; den findes ikke blot i Æ. Bib. og Dyred., men også i Hans Tausens Moseb., Christiørn Pedersens, Jon Tursons og Matth. Porses ordbøger, bibelen 1550 og Peder Laales ordsprog. I Resens bibeloversættelse afløses den af urhanen (1), som holder sig til vore dage (hos Lindberg: agerhönen), men viben kommer så ind på et andet sted; først Buhls oversættelse (og den nyeste autoriserede) afskaffer helt viberne og sætter hærfluglen på plads.

Misforståelsen er så meget mærkeligere, som hærfluglen findes her i landet og vist til ret nylig har ynglet her; man må vel også have tænkt på den, da man formede ordsproget „Det er en ond fugl, som skider i sin egen rede“ (P. L. 231, allerede hos Saxo, Erik målspages saga, s. 111, 7). Men viben „med sin høje top“ har naturligvis været langt mere kendt, den forsømmer jo aldrig nogen lejlighed til at gøre sig bemærket. Og Brøndum-Nielsen har utvivlsomt ret i, at det netop er den høje top, der er årsagen til misforståelsen; for øvrigt angår i Dyred. de fire første linier viben, resten er taget fra den latinske kildes (fejlagtige) beskrivelse af hærfluglen, mærkelig nok med udeladelse af „*cristis in capite exeuntibus galeata*“, beskrivelsen af toppen.

En medvirkende grund til forvekslingen af de to med „*crista*“ forsynede fugle har det måske været, at viben ikke har noget ægte latinsk navn, og at man i mangel af dette har oversat vibe ved *upupa* (snarere end omvendt). Det nu brugelige latinske slægtsnavn *vanellus* er nemlig et fransk-italiensk, oprindelig vist keltisk navn på fuglen¹. Men har man først oversat vibe ved *upupa*, ligger den modsatte oversættelse jo lige for.

Endnu mere sejlivet er gengivelsen af *lolium*, *zizania* (og delvis *nigella*) med klinte, skønt de (ialfald de to første) i kilderne betyder græsarter som ukrudt i kornet. Fejlen går i det mindste tilbage til Harpestræng som oversættelse af *lolium*, og genfindes i en randnote i AM 187, 8°. Fejlen stammer måske oprindelig fra lignelsen i Matthæusevangeliet 13, 24, hvor man har været klar over, at der er tale om en slags ukrudt i sæden, men ikke hvilken, og så har indsat et kendt ukrudtsnavn. Vi kan også mærke os, at skønt man godt kendte *hejrens* giftige egenskaber, finder vi ikke noget fælles nordisk navn på denne græsart; det norrøne område og Gotland har det vist fra irsk lånte *skjadak*, Danmark og Sverige mest navne, der hentyder til kornets bedøvende virkning (*svimling*, *svingel* o. lign., botanikernavnet *hejre* synes kun at være lidet udbredt). Også klintens frø har nok giftige egenskaber, og vi ser i nogle slaviske sprog *loliums* navn overført til den meget giftige *bulmeurt*.

I svensk finder vi derimod som oversættelse af *zizania* navnet på den giftfri men besværlige ukrudtsplante *thistlæ*, således i den birgittinske postil (Brandt, Klosterlæsning I, 3 s. 77). Også Paulus Helie har kendt denne oversættelse, da han (Skrifter IV 141, 1) med henvisning til Matth. 13 skriver: „wij scwille icke oproecke tiidzlæ mett

¹ Afledningen fra *vannus*, kasteskovl, er næppe rigtig.

hwedett, eller oc thet som werre er, hwedett for tiidzle“. Har vi her et minde om, at P. H. har fået sin første undervisning i en svensk skole? Han nævner jo (II 295) en svensk mand, M. Sven i Skara, som sin tidligere lærer¹.

Ellers er *klinte* her den faste oversættelse, således (lat. *nigella*) i P. Laale 798, (lat. *zizania*) i Christiørn Pedersens postil (Danske Skrifter I, 213) og Ny Test. (III, 25), Hans Tausens postil (cxxxiii*), Bib. 1550 og op til vor tid (sål. endnu i almanakken 1938, i 1939 og 1940 findes 5. s. e. Hell3k. ikke). De traditionsløse oversættelser (Lindberg og Axel Sörensen) har det korrekte *hejre*, medens den nu autoriserede af 1907 nøjes med, ligesom den svenske, at ændre til *ugræs*. Ligeledes er *klinte* fast i dansk salmedigtning. En jysk sideform træffer vi i den gamle oversættelse af Suso (Brandt, Klosterlæsn. I, 1) som *klæt* (s. 39, 28), *klyt* (s. 90, 12).

Medens de to første her behandlede urigtige fordanskninger næppe overlever middelalderen, og *viben* vist fuldstændig løsriver sig fra *upupa*, har altså „klingen blandt hveden“ ialfald i salmedigtningen, almanakken og alm. talebrug holdt sig til den dag idag og synes endnu at være livskraftig, selv om *ugræsset* sikkert nu gennem skolen og prædikenerne vil bane sig vej til flere og fleres bevidsthed.

¹ Det latinsk-svenske glossar Upps. C 20 har (bl. 284 c): *Lolium* ii neutri generis *klynth* oc *tistell* (i den „danske“ del).

Marius Kristensen.

KULTUR OG FOLKEMINDER

GONIS

H. F. Feilberg oplyser i sin Ordbog over jyske Almuesmål, at en *Gonnis*, iflg. en Meddelelse fra *Holstebro*, „er en udstoppet figur, der sendes fra hus til hus, til dem, som ikke er færdige med deres arbejde“. En *Gonis*¹, der er en „Høsthjælper“ (jfr. Fissemand, Høstkarl, Den Gamle o. s. v.²), kendes nu så langt tilbage i Tiden som 1670, idet den omtales nævnte År i en Landsbylov fra *Nisset* (Lemming S., Hids H.), hvori det hedder: „Och schall Widebreffuen och Opschiar eller Gonis følge Wiidstaffuen. Huo derimod gjør, schall skriffues for ½ Tønd Øll“. Som det erfares af *Nisset Vide*, skulde både Videbrevet³, Opskørgildet og Høstmanden: æ Gonis følge samme Runde i Landsbyen som Videstaven⁴. Gonisfiguren er nævnt sideordnet med Opskøret, så det må have været til det lille Høstgilde, de sendrægtige Grander fik den udpyntede Skikkelse tilsendt, og ikke til det rigtige Høstgilde, når det sidste Læs var kørt hjem fra Marken de fleste Steder.

Også Betegnelsen *Byggonis*, som Feilberg har fra *Lysgård H.* (der også findes mellem Silkeborg og Viborg ligesom Hids H.), om det sidste Bygneg, der bandtes i Høsten, er knyttet til Opskørgildet. Rodstavelsen i *Gonis* er muligvis *gan*, der findes i *gane* (ɔ: gabe, strække Hals)⁵, medens *-is* kan være den diminutiv-pejorative Endelse, som kendes fra Perris, Sperris, Sterris o. s. fr. — *Gonis* skulde da være Benævnelsen på en stivnakket, langhalset Fyr, der foragtelig kunde stå og glo på det ikke høstede Kornstykke, hvorved den var blevet anbragt. En *Gonis*⁶ svarer, som ovenfor antydte, til den syd- og sønderjyske „Høsthjælper“, der benævntes med det — også nedsættende — Navn Fissemand. Fra *Lønborg* ved Ringkøbing Fjord har Feilberg Citatet: *de ær æn sær gonis* ɔ: „en løjerlig Fyr“, en Forklaring, der støtter den ovenfor fremsatte Tolkning. Der synes således ikke at være Grund til at opfatte Negnavnet *Gonis* som Betegnelse på et dæmonisk Væsen⁷.

¹ Det særegne Navn skal efter Udtaleformerne at dømme skrives med et n.

² Om Høsthjælpernavne etc. se Hans Ellekildes Afhandling om det sidste Neg i „Fra Dansk Folkemindesamling“ VI (1938), 5—100 med Henvisninger.

³ Vider og Vedtægter V (1938), 75 13. *Nisset Vide* er indskrevet i Hids Herreds Justitsprotokol 1683—85 (Landsarkivet, Viborg).

⁴ Jfr. at i *Branderup S.* (Sønderjylland) skulde det sidste Neg, der her hed *Fejsgumpen*, følge Bytyren på dens Runde. *Branderup Grandevide* er helt fra 1631 (Vider og Vedtægter V, 206 6,10). Smlgn. H. Ellekilde i *Fra Dansk Folkemindesamling VI* (1938), 80.

⁵ Se Kalkar, gonsk ɔ: enfoldig. Jfr. *Gand 1* hos Alf. Torp: Nynorsk etymologisk Ordbok (1919). ⁶ Formen æ *Bonnis* (H. P. Hansen: Skovlovninger, 1936, 77), fra Silkeborg Vesteregn, er en Fejlhøring. ⁷ Jfr. H. Ellekilde i *Fra Dansk Folkemindesamling VI*, 10.

Gonis som Navn på „Høsthjælperen“ er antagelig ikke kendt uden for Silkeborg—Viborgeggen og vestpå. Man har fra dette Landområde en lokal Benævnelse på den udstoppede Figur, der skulde fungere som Hjælper i Høsten. Da Navnet er sjældent forekommende, er det ikke uden Interesse at vide, at det var velkendt i Nisset allerede 1670, og at der til æ Gonis da var knyttet en gammel, traditionsbunden Omgangsskik, ligesom til *Fejsgumpen* i Branderup Vest for Åbenrå. Denne Størrelse, der som nævnt er omtalt 1631, er sikkert det ældst kendte navngivne „sidste Neg“ (oprindeligt tiltænkt Bytyren) i vort Land. Fejsgump fra 1631 og Gonis fra 1670 viser, at Høsthjælper-skikken meget vel kan være over 300 År gammel, selv om en så kyndig Høstforsker som H. Ellekilde hidtil har ment, at Skikken var af yngre Oprindelse¹.

¹ Fra Dansk Folkemindesamling VI, 83—84.

August F. Schmidt.

TYDNING AF NOGLE HELLERISTNINGSFIGURER

AF

CHR. WINTHER

De fleste Tydninger af Helleristningsfigurer er bygget paa Analogier, dels fra andre gamle Kulturer, dels fra de svage Spor af kultiske Handlinger, der endnu kan skimtes i mange nutidige Folkeskikke. Naar man ud fra en naturvidenskabelig Træning, men som Lægmand paa dette Omraade, ser paa disse Tydningsforsøg, virker det paafaldende, at man i saa ringe Grad lægger Vægt paa Gengivelsens Nøjagtighed og uden videre ser bort fra tilsyneladende overflødige og meningsløse Partier i de enkelte Figurer. Med en saa vanskelig og tidsrøvende Teknik, som Frembringelsen af Helleristningerne utvivlsomt har været, maa det dog antages, at Udøveren sjældent har haft Tid eller Lyst til Overflødigheder. Snarere maa Tendensen være gaaet henimod Simplifikationer og Skematiseringer, hvorpaa der da ogsaa, som almindelig kendt, findes talrige Eksempler. I samme Retning viser de talrige ufuldendte Ristninger, der findes. Men i Almindelighed maa Hovedsynspunktet være, at hver Linie og hvert Punkt, der findes, har sin tilsigtede Betydning og maa medtages, hvis Forklaringen skal godkendes.

Disse Synspunkter finder rig Anvendelse paa de Figurer, her skal behandles. De falder i to Grupper:

A. En Oldtidsfest. Den paagældende Figur ses i Fig. 1¹. Almgren² tyder denne Figurgruppe som et Træ med Rødder, der paa en Slæde trækkes henimod et Skib. De tre korte Trækreb trækkes af hver to Mænd, det lange, lodrette Trækreb af 8 Mænd, der antydes af de 8 smaa Tværstreger. Almgren indrømmer, at de tre af Trækrebene gaar i ganske forkerte Retninger, at de fleste af Mændene

¹ Efter Baltzer: Hällristningar i Bohuslän, 39—40:5. ² Nordische Felszeichnungen als religiöse Urkunden, S. 109.

er skematiserede indtil Ukendelighed, og at „Træet“ og „Slæden“ er meget utydelige og sammentrængte. Tydningen strider paa ethvert Punkt mod de Synspunkter, jeg her forfægter og forekommer mig i det hele taget lidet sandsynlig.

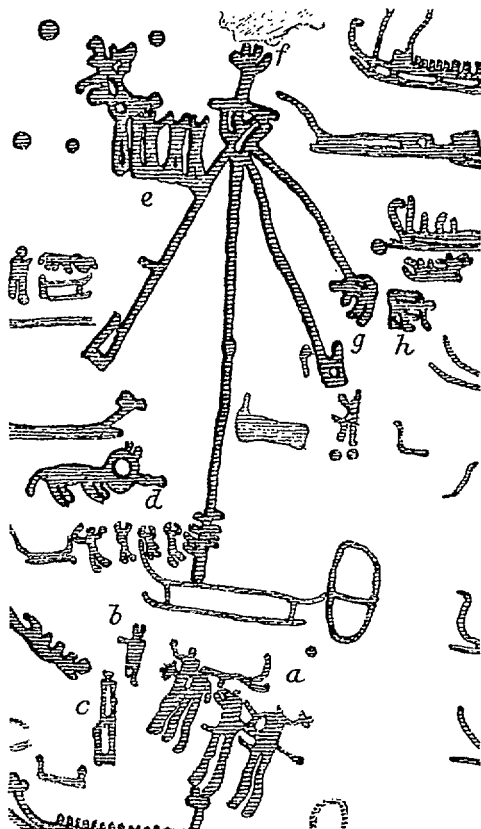

Fig. 1

A. E. Holmbergs Tydning¹ hviler mere paa Virkelighedens Grund. Holmberg skriver: „Betrakta vi med uppmärksamhet denna figur på ifrågavaranda ristning, lär man snart öfvertyga sig att den föreställer någon slags inrättning för kroppsöfning eller förlustelse, t. ex. något liknande en karusellgunga. Den längsta, rätt nedlöpande armen är stolpen, hvarpå det hela hvilar. I det genombrutna lifvet, som

¹ Skandinaviens hällristningar, S. 115 (1848).

slutar sig uti en handlik prydnad, äro trenne svängarmar fästade. Tvenne af dessa sluta sig uti öglelika figurer, hvilka kunna förklaras såsom stolar. Uti den tredje synes en menniska fasthängande, och mitt emot denna en annan i stupande ställning, måhända betecknande någon som fallit från någon af gungans armar, under deras kringsvängning. Den förutnämnde stolpen, kring hvilken den öfriga inrättningen supponeras svänga sig, är nedtil försedd med pinnade fotsteg, paa hvilken en människofigur synes i begrepp att uppstiga. Han efterföljes af en hel skara, som tydligen har samma afsigt som han“.

Her er ikke saa lidt af det rigtige, selv om Holmbergs Henlæggelse af „Gymnastikfesten“ til Miklagaard er lovlig fantasifuld.

En Tydning, som i alle Detailler svarer til Ristningen, faar man ved Sammenligning med den Danse-Ceremoni, som under Navn af volador-Dansen eller „de flyvende Danseres Fest“ endnu finder Sted flere Steder i Mexico. Festens Forløb og Teknik er indgaaende beskrevet i Aage Krarup Nielsens Bog: „Sol over Mexico“, Kbhvn. 1937, hvortil følgende Beskrivelse støtter sig.

Den høje Mast, hvorpaa Dansen skal foregaa, „er rejst paa Torvet, med Foden et Par Meter ned i Jorden, solidt afstivet af svære Tømmerstokke, men uden at være støttet af Barduner. Umiddelbart inden Mastens Anbringelse foregaar der en Række hemmelighedsfulde Ceremonier og Besværgelser, en Overlevering fra de fjerne Tider, da volador-Dansen var en Del af en hedensk Offerfest; for at afværge Ulykker og beskytte Masten mod onde Magters Indflydelse anbringer Indianerne en levende Kalkunhane, Vokslys, Tobak, Cacao og forskellige andre Offergaver nede i Bunden af Hullet, hvor Masten plantes.

„Paa Jorden ved Siden af Masten staar en hul Træcylinder af Form som en Morter, den saakaldte tecomat, hvis øverste Flade er omtrent $\frac{3}{4}$ Meter i Diameter“. Den „anbringes ned over Toppen af Masten, som et Fingerbøl paa en Finger. Cylinderen er indvendig smurt med Sæbe, saaledes at den let og glat kan glide rundt om Mastetoppen. Derefter hejses en sekskantet Ramme tilvejs; den er lavet af seks Plankestykker, der hvert er godt og vel en Meter langt og bundet sammen med svære Reb“. „Derefter snos seks lange Reb spiralformigt tretten Gange rundt omkring Masten lige under tecomaten“. „Et tykt Reb er snoet omkring Masten; ved at benytte

dette som Rebstige klatrer tre Indianere tilvejs og anbringer behændigt og forsigtigt tecomaten ned over Toppen af Masten“.

Derpaa ankommer de seks voladores sammen med deres capitano. „De fem er i Mandsdragt, medens den sjette er i Kvinde-
dragt Alle seks har to sammenbundne rødbrøgede Tørklæder
hængende over Skuldrene som et Par Vinger. En af dem er forsynet
med en lille Tromme og Fløjte og Resten har sonajar, en Slags Rangle
lavet af en Kalabas“ (Fig. 2).

„Efter at han (el capitano) har givet sine sidste Instrukser, klatrer
de seks Dansere paa Række efter hinanden opad volador Stangen
som Fluor, der kravler op ad en Væg. Et Øjeblik efter sidder de paa
hver sin Planke i den sekskantede Ramme med Fødderne stemt mod
Masten. Den første af voladorerne svinger sig ind paa tecomaten,
retter sig op og staar der stolt og rank paa den lille snævre Platform,
ubekymret om den svimlende Højde.“

Naar de seks Dansere efter Tur har danset paa tecomaten, sidder
de igen paa Rammen. „Hver af dem binder et af de seks Reb om
Livet, hvis anden Ende er snoet spiralformet omkring Masten. Hvert
af Rebene er ført gennem et Hul, boret gennem Midten af Seks-
kantens Planker“. „Et Raab som et skarpt Skrig lyder gennem Stil-
heden. Fløjtespilleren sætter i med en Trommehvirvel, og nøjagtig
i samme Sekund kaster voladorerne sig baglæns ud i Rummet som
en kæmpe stor blodrød Blomst, der folder sig ud mod den blaa Him-
mel, drejer sig paa sin Stængel og lader sine Blade drysse mod Jor-
den. Vægten af Flyverne i Faldet sætter tecomaten i roterende Be-
vægelse, og i Krese, der bliver større og større, hvirvles de rundt i
Luften, hængende med Hovederne nedad, med Legemerne strakte
og Fødderne samlet om Rebene, mens de svinger deres sonajas, og
Fløjtespilleren vedbliver at spille og tromme“ (Fig. 3). „Tretten
Gange svinger Flyverne rundt om Masten; Rebene bliver længere og
længere, og Farten aftager langsomt, mens de nærmer sig Jorden.
I sidste Øjeblik griber de med Hænderne om Rebene, svinger Krop-
pen rundt og lander behændigt paa Pladsen“.

Denne Ceremoni er ældgammel og var en Gang i længst forsvun-
den Tid „Symbolet paa Sjælene fra de dræbte Krigsfanger, der i Skik-
kelse af store Fugle fløj mod de fire Verdenshjørner med Budskab
fra Jordens og Frugtbarhedens Gud“. I Pahuatlán, hvorfra Billederne
stammer, brugte man altsaa seks Dansere, i Strid med Symboliken

Fig. 2

Fig. 5

Fig. 3

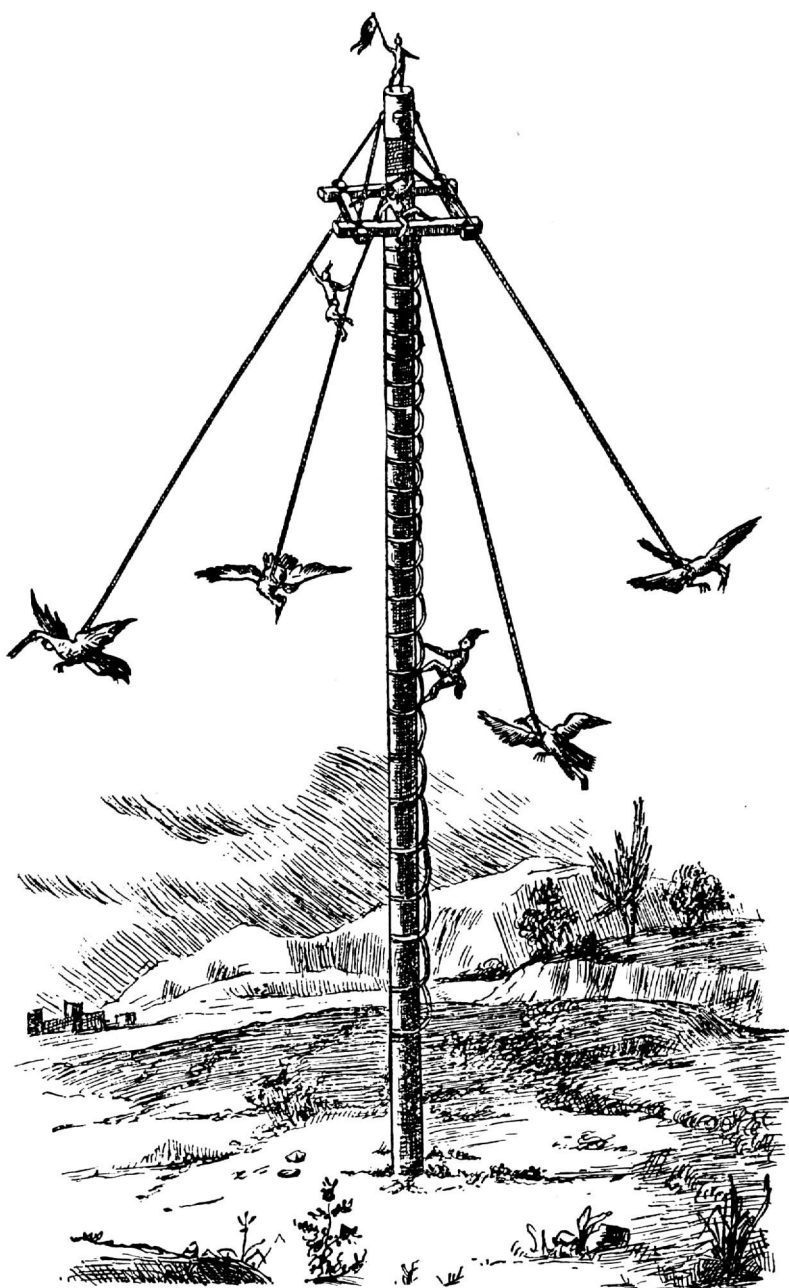

Fig. 4

med de fire Verdenshjørner. Grunden til, at man her har „forøget Antallet af Flyvere til seks, er, efter hvad Indianerne selv forklarer, den, at de synes det ser flottere ud; men Ideen med de hellige Fugle, der flyver mod de fire Verdenshjørner, er endnu bevaret iblandt dem“.

„I en anden Egn af sierraen, hvor volador Ceremonien er bevaaret, udføres Flyvningen kun af fire voladores, saaledes som det oprindeligt har været Skik“. Fig. 4 viser en Fremstilling fra 1780, hvorpaa der ikke alene er det oprindelige Antal af fire Dansere, men hvor disse ogsaa er udklædt i Fugledragter¹.

Den Helleristning, her behandles, gengiver nu i alle Enkeltheder de forskellige Faser i „de flyvende Danseres Fest“.

1. De fire Dansere ankommer til Festpladsen (Fig. 1a). De modtages af en Mand med Tyremaske (Fig. 1b), der ganske svarer til Fig. 5, som (efter Krarup Nielsen)² viser en mexikansk Dansemaske fra en anden Fest. Endvidere af en Skikkelse i Kvindeklæder (Fig. 1c), som svarer til den ene af de seks Dansere paa Fig. 3. Det vides ikke, om der ogsaa er en kvindeklædt Person, naar der kun er fire Dansere.

2. Danserne skal til at stige op ad Stangen (Fig. 1d). Af det lange Reb, som til dette Formaal er snoet omkring Masten, har Helleristeren vist de 4 nederste Vindinger, som tydelig angiver en spiralformet Oprulning.

3. Danserne staar paa den firkantede Ramme (Fig. 1e). Det maa her betænkes, hvilke tekniske Muligheder, der foreligger. Hvis Risteren havde forsøgt at anbringe Danserne staaende eller siddende paa selve Rammen, vilde Tegningen være blevet et ganske uforstaaeligt Kaos. Han vælger derfor at anbringe dem ved Siden af hinanden, nær ved Rammen, staaende paa en Planke.

Den ene af Danserne længst til venstre bærer paa en Figur, som er vanskelig at tyde. Den kunde ligne det Hanehovede, der paa det gamle azteciske Haandskrift (Fig. 6)³ staar til højre for Masten og skal symbolisere Fuglene. Denne Tydning fremsættes dog med Forbehold, navnlig da denne Del af Ristningen (efter Almgren) er stærkt forvitret.

Selve den firkantede Ramme er umiddelbart ikke nem at faa Øje paa. Men der behøves kun en ganske ringe Omtegning, for at det skal blive tydeligt, hvad Risteren har søgt at udtrykke, men, paa Grund af den vanskelige Teknik, ikke har faaet fuld Magt over.

¹ Krarup Nielsen S. 117. ² Ibid. S. 129. ³ Krarup Nielsen S. 110.

Fig. 7 viser den omtegnede Ramme med Begyndelsen til Tovene.

4. Danserne danser efter Tur paa den øverste Ende af Masten.

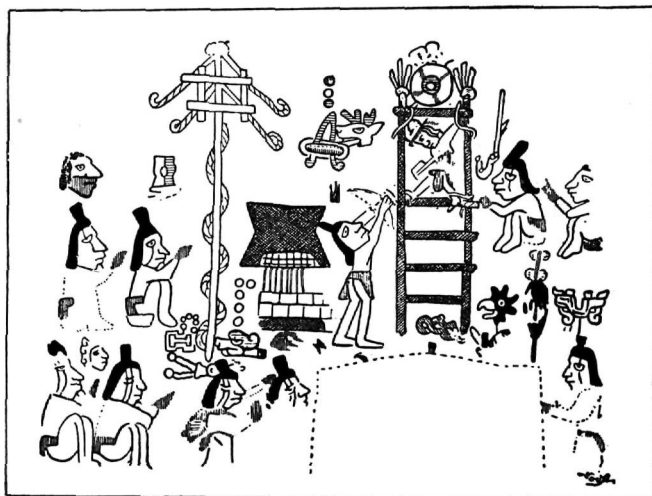

Fig. 6

Dette er paa den enklest mulige Maade antydet ved de 4 Streger, der gaar tilvejs fra Enden af Masten (Fig. 1f).

5. Danserne kaster sig ud og drejer rundt, hængende i Tovene. Kun de to af Danserne er vist (Fig. 1g og h). Af disse to maa den ene endda undvære sit Tov. Grunden til, at dette fjerde Tov ikke er kommet med, kan enten være den, at der ikke har været Plads til det for de to Skibe, der findes til højre for Gruppen, eller snarere, at det maa tænkes skjult af Masten. Men Billederne af de to Mænd er i alle Henseender saa ensartede, at der næppe kan være nogen Tvivl om, at de har samme Betydning i Fremstillingen. De to andre Mænd er ikke tegnet, men erstattet med et Par Løkker paa Tovene. Disse samme Løkker finder man paa den gamle azteciske Figur (Fig. 6). De skal formodentlig antyde den Maade, hvor paa Danserne binder sig fast til Tovene.

Overensstemmelsen mellem alle Enkeltheder i Ristningen og den levende Ceremoni er herefter saa stor,

Fig. 7

at der næppe kan være Tale om tilfældige Sammentræf. Yderligere findes en ganske lignende Figur hos Holmberg¹. Den er dog ikke tegnet af Holmberg selv, hvorfor man ikke tør lægge for stor Vægt paa Detaillerne. Men Masten, de tre Tove, den firkantede Ramme og de fire Dansere paa Toppen af Masten er der alle (Fig. 8). Denne Ristning findes i Rixö i Brastads Sogn, i Luftlinie 36 Kilometer fra den første, men derfor kan de jo godt referere sig til samme Festplads.

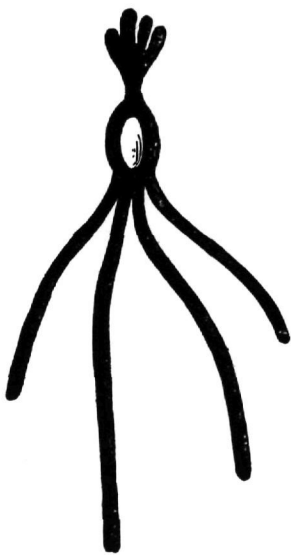

Fig. 8

Det er mig ikke bekendt, om en lignende Ceremoni som den her beskrevne er kendt fra gammel Tid i Europa eller Lilleasien med tilgrænsende Lande. Men selv om dette skulde være Tilfældet, har Fundet af den her paaviste Overensstemmelse i hvert Fald den Betydning, at det afgiver et nyt Eksempel paa den forbavsende Lighed, der i Oldtiden paa mange Punkter har været mellem kulturelle Frem-

bringelser i Europa og i Mellemamerika, hvilke Slutninger man saa forøvrigt vil drage af dette Forhold.

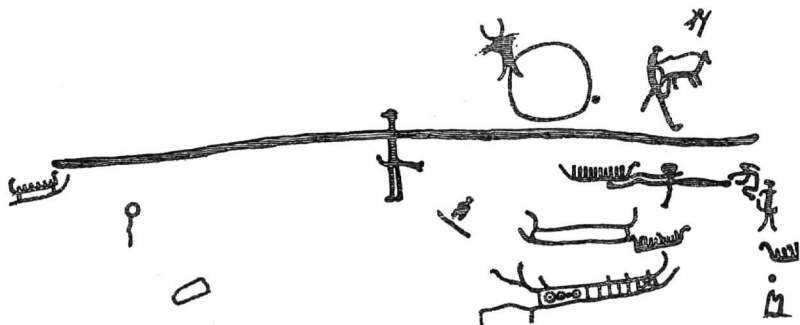

Fig. 9

Den først behandlede Ristning findes paa „Runehällen“ ved Lilla Gerum i Tanum Sogn. Paa flere andre Ristninger fra den nærmeste

¹ Holmberg: Skandinaviens hållristningar, Tab. 37—38, Fig. 128.

Omegn findes der Tegn og Figurer, som muligvis ogsaa refererer sig til den foran beskrevne Danse-Ceremoni. Saaledes findes der paa den store Ristning i Hvitlycke¹ en Mand med uhyre lange „Arme“ (Fig. 9). Det er muligt, at det er paa dette Sted, der ligger ca. 2 Kilometer fra Runehällen, man har hentet Træstammen til Masten, og at Manden med den lange Arm skal symbolisere dette. Den nærmere Behandling af dette og tilgrænsende Spørgsmaal maa dog udskydes til en senere Oversigt over andre Tydninger.

B. Oldtidsbyer i Bohuslän. Det ualmindelig store Antal Helleristninger, der er kendt fra Tanum Sogn i Bohuslän, viser, at Egnen en Gang har været tæt bebygget. Denne Bebyggelse maa, for saa vidt den har haft hymæssig Karakter, have samlet sig om de faa Sletter, der findes ind imellem de talrige Bjergknuder. Helleristningerne giver Oplysning om i hvert Fald tre saadanne Byer, alle i Tanum Sogn.

1. Ved Gaarden Sotorp, Syd for Kyrkoryk, findes Ristningen Fig. 10². Holmberg³ har fremsat følgende Hypoteser:

1:o Skeppets tacklage, med tilsatte segel. Det vill dock förefalla otroligt, att bilden af ett råsegel, och den enkla anordningen för detta, kunnat få ett sådant utseende. Ej heller är någon mast synlig vid däckat.

2: Ett torn eller en klippa, som af skeppet förbiseglas, äfven föga sannolikt.

3: En eldsvåda, för hvilken fartyget råkat ut, och hvaraf man på detta sätt velat uttrycka lågorna eller röken.

4: En skärgård, i hvilken skeppet haft något minnesvärdt äfventyr, och hvars trånga passager betecknas genom de hvarandra korsande ränderna.

5: Ett försök till en planteckning af en större stad, som skeppet under sina resor besökt.

Af dessa gisningar, af hvilke det dock er högst problematiskt, om någon är träffande, anser jag för min enskiljda del den om branden vara den sannolikaste, i anseende till figurens omedelbara samband med sjelfva skeppet“.

Almgren og flere andre tyder Figuren som et magisk Net. Herimod kan indvendes, at der ikke kan paavises nogen Grund til, at Helleristeren skulde gengive et Net paa en saa uregelmæssig og til-

¹ Baltzer, 18—21:1. ² Ibid., 47—48:8. ³ Skandinaviens hällristningar, S. 107 (1848).

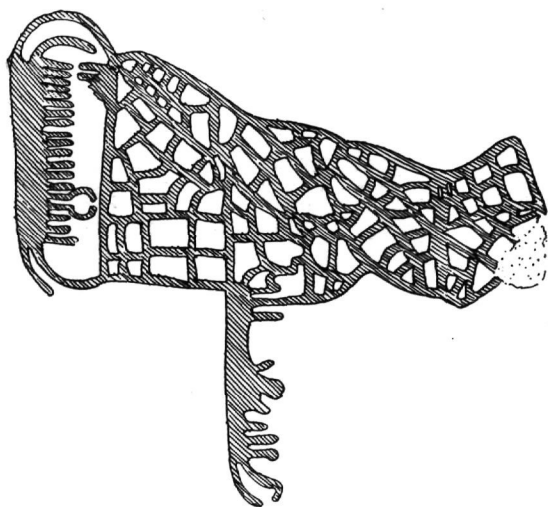

Fig. 10

syneladende planløs Maade, naar han dog sikkert har kendt Fiskenet, hvis Masker altid frembyder en eller anden Form for regelmæssig Anordning.

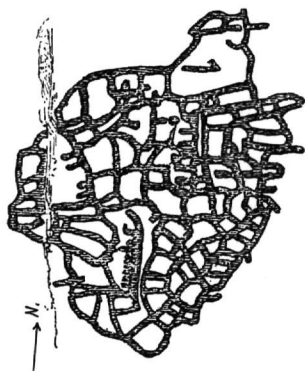

Fig. 12

Den umiddelbare Betragtning af Figuren viser hen i Retning af Holmbergs femte Hypotese. Den minder forbavsende om et Kort over en gammel By. Ganske vist er man, saa vidt jeg ved, ikke vant til at regne med Byer allerede i Bronzealderen, men naar man betænker, hvad selv primitive Folk Jorden over kan præstere i den Retning, og at man allerede i yngre Stenalder har haft Landsbyer i Danmark¹, skulde der ikke være noget i Vejen for, at et Folk med saa høj en teknisk Kultur som

Bronzealderen skulde kunne møde med Byer af en rimelig Størrelse.

En saadan By har ligget paa den Slette, hvor nu Landsbyerne Tufvene og Stora og Lilla Gerum er beliggende. Den har paa de tre Sider været begrænset af Elve

¹ F. Eks. Jens Winther: Troldebjerg, Rudkøbing 1935 og 1938.

Fig. 14

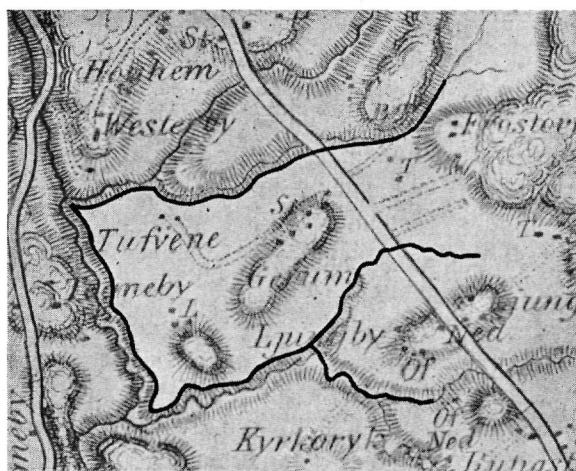

Fig. 11

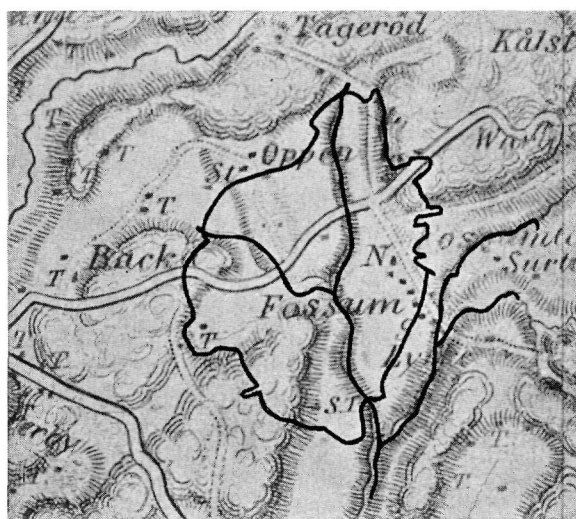

Fig. 13

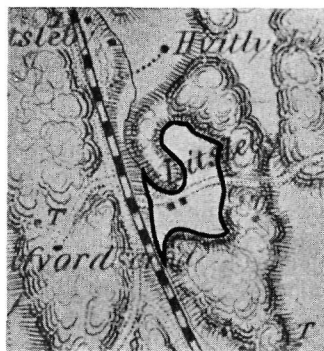

Fig. 15

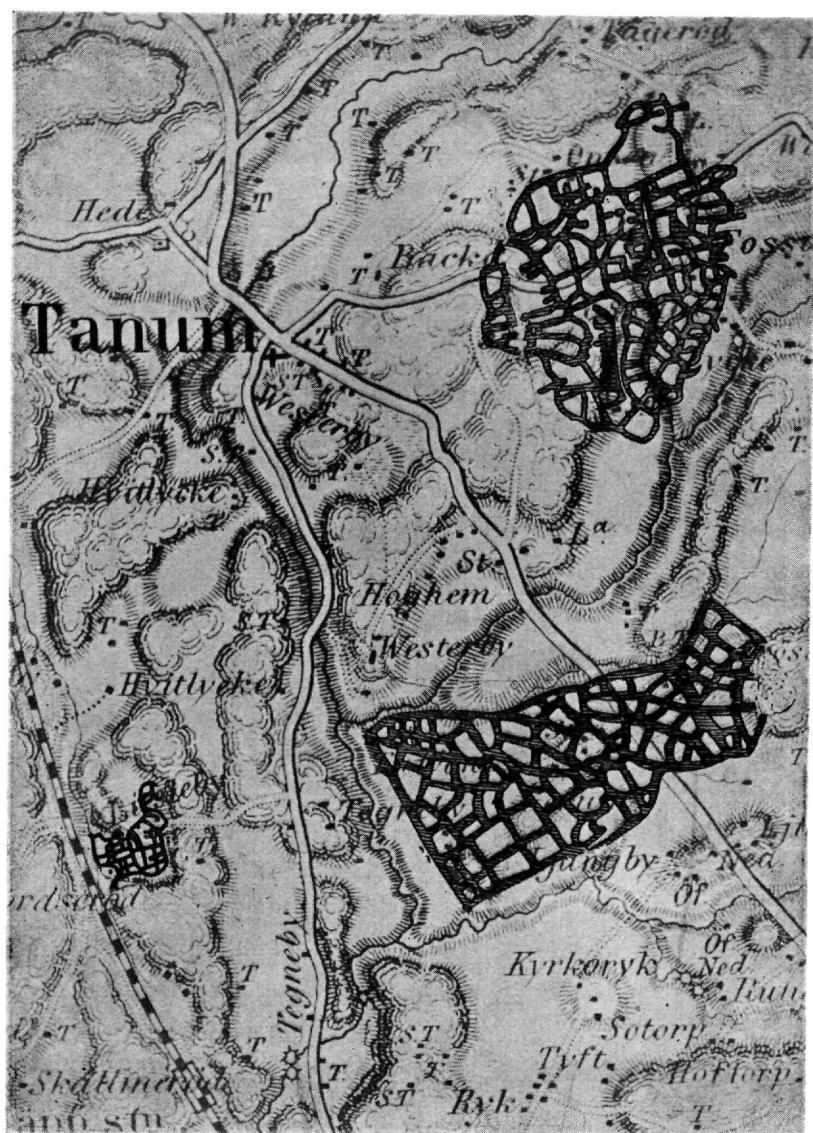

Fig. 16

og paa den fjerde, meget smalle Side, delvis af en Bjergknude, har altsaa været godt beskyttet. Paa Fig. 11 er Grænserne trukket op. Ligheden med Helleristningen paa Fig. 10 er aldeles slaaende.

Af de to Skibe viser det vestligste, fuldt bemandede, Hoved-Elvens Løb, og det sydlige, svagt bemandede, Bi-Elvens Indløb i Hoved-Elven. De er anbragt nøjagtig paa de rigtige Steder. Det førstnævnte

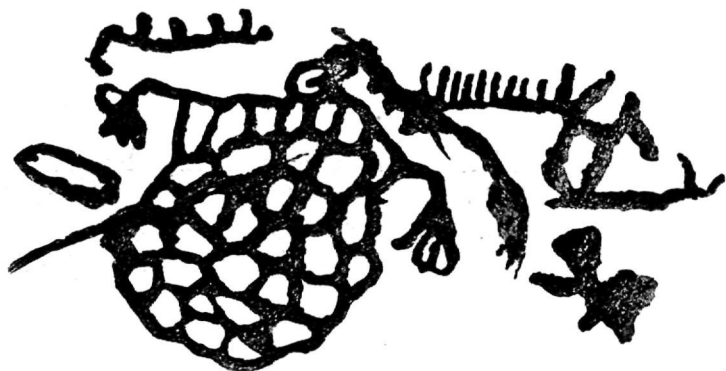

Fig. 17

Skib har Risteren aabenbart først tænkt sig at hugge saaledes, at det vendte udad fra Byen, og at Kølen var anbragt nøjagtig, hvor Elven løber. Men inden han var naaet ret langt frem, er han kommet i Tanker om, at det vilde være kønnere at anbringe Skibet fuldkommen frit, kun forbundet med Byen ved For- og Bagstavnen. Skibets symbolske Betydning var jo kendt af alle, Elvens Løb ligesaa, saa at enhver Misforstaaelse maatte være udelukket.

Man kunde maaske tænke sig mod Byens Anbringelse paa dette Sted at indvende, at der paa Sletten ligger en større og en mindre Bjergknude. Men da der ogsaa nu findes Huse, i hvert Fald paa den største Knude, har denne Indvending ingen Betydning.

Der er paa Ristningen 90 enkelte Lodder. Det samlede Areal, der svarer til Figuren, er ca. 185 ha, hvilket giver gennemsnitlig 2 ha til hver Lod. Disses Størrelse varierer fra jordløse Huse til 5—6 ha, hvilket formentlig er en meget rimelig Størrelse for et primitivt Landbrug.

Den foran behandlede Ristning (Fig. 1) findes paa selve Byens Grund, lidt SO for Lilla Gerum.

Ved Stora Oppen, NO for Tanum By, findes Ristningen Fig. 12¹. Den indeholder tre Skibe. Det ene, fuldt bemandede, ligger omtrent i Figurens Midterlinie, de to andre, svagt bemandede Skibe, ligger foran (eller bagved) det første, forskudt til højre og til venstre. Dette betyder aabenbart, at Elven forgrener sig inde i selve Byen. Derved og efter Ristningens Omrids og Detailler er Byens Plads i Terrænet entydig bestemt. Paa Fig. 16 ses det tydelig, at Skellene mellem Lodderne følger Elvens Løb ganske nøjagtigt. Fig. 13 viser Byens Omrids i Forhold til Elvens Løb.

Ved Hvitlycke, S for Tanum By, findes Ristningen Fig. 14². Den tilsvarende By har formodentlig ligget paa den godt beskyttede Slette Øst for Landsbyen Litsleby, SSV for Tanum By. Paa Fig. 15 er Slettens Grænser trukket op. Mod Vest er den dækket af Elven, paa de andre Sider af Bjergknuder og Aase.

Paa Fig. 16 er de tre Byer indført paa Kortet i den rigtige Maalestok. Det er forbavsende, at man i Bronzealderen har kunnet opmaale og gengive saa indviklede Kort med en saadan Nøjagtighed.

Den fjerde Figur (Fig. 17), der af Almgren³ sammenstilles med de tre foregaaende, findes ved Trätteland. Imidlertid afviger den i hele sin Opbygning saa stærkt fra de andre, at der næppe kan blive Tale om en fælles Tydning. De enkelte Felter paa denne Figur er nogenlunde lige store og ordnet i temmelig regelmæssige Linier og Kredse. Om nogen Figur skal kunne tydes som et magisk Net, maa det være denne. En Byplan er det i hvert Fald næppe.

¹ Baltzer, 53—54:2. ² Ibid., 55—56:4. ³ Tanums hållristningar, i „Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohus-läns fornminnen och historia“. Bd. 8, häft 5 (1912).

AF DEN DANSKE BØRNEBOGS HISTORIE

AF

INGER SIMONSEN

Vor barndoms bøger er faste punkter, hvorom minderne krystalliserer sig. Et billede eller en titel kan genkalde i erindringen tider og situationer, som vi troede glemt.

For barnet er den enkelte bog individuel. Bind og blade, tryk, billeder og indhold udgør dens væsen. Dens alder dateres fra den dag, man fik den. Begreber som forfatter og udgaver, oprindelse og forbilleder eksisterer endnu ikke.

Men en dag vaagner sansen for tingenes sammenhæng og historie. Bag om børnebogen som en del af vor egen barndom opdager vi den danske børnebog som en literatur i det smaa, der ligesom den store literatur, og tit mere umiddelbart end denne, afspejler en svunden tid, dens mennesker og livsopfattelse.

I

Morskabsbogen for børn begynder i Danmark ca. 1770 med oversættelser, næsten alle fra tysk, og derved bliver det i de næste to menneskealdre.

Bøgernes format synes bestemt af den anskuelse: jo mindre læsere, jo mindre bøger. De har foruden morskaben det dobbelte formaal „Kundskabs Erhvervelse og Hjertets Forbedring“, d. v. s. at belære og moralisere.

Det første sker gennem rejscheskrivelsen, som baade er spændende og kan fyldes med navne, tal, næringsveje, folkekarakterer og andre oplysende fakta. Overfor den staar den moralske fortælling, d. v. s. eksemplet paa god eller daarlig opførsel og dennes respektive konsekvenser, henholdsvis til efterfølgelse og til skræk og advarsel for

smaa drenge og piger. Poesien i børnelitteraturen repræsenteres af fabeln. Den var i det 18. aarh. en anset literær genre; i det 19. synker den ned til barnekammeret.

Indtil 1820 synes denne børnelitteratur at have været ret sparsom. Da finder en initiativrig forlægger, J. Steen, paa at gøre børnebogen til en forlagsspecialitet. Fra begyndelsen af 20'erne til op i 40'erne udgav han i oversættelse et udvalg af tidens berømte tyske børneforfattere: Amalia Schoppe, Louise Hölder, Heinrich Müller, Wilhelmine Wilmar o. a.; navne, som nu er glemt.

Hovedindtrykket af disse børnebøger er ensformig fastholden ved de éngang hævdvundne typer: rejsebeskrivelsen og det moralske eksempel. Indramningen i en familieskildring og den foregivne mundtlige fortælleform stammer ogsaa fra det 18. aarh. Typisk er en titel som: „Fader Reinholds Erindringer fra hans Børneaar. Meddeelte i en Række Fortællinger af ham selv, hans Børn til Fornøjelse, men ogsaa til Belæring og Opmuntring til Gudsfrygt.“

Bøgernes væsentlige charme beror i dag paa illustrationerne, de „illuminerede kobbere“. De fortæller meget nemmere og morsommere end teksten om indholdet: skibbrud, indianere i krigsdans, vilde dyr, som opæder sorte negre; kinesere og eskimoer i maleriske dragter, farvestraalende røverkaptajner i skumle hjerghuler og prægtige officerer til hest og til fods. Her er ogsaa pæne, velklædte forældre, ærværdige bedstefædre med hvide haar, og børn, som læser eller leger, rider kæphest, spiller bold, sætter drager op og kælker, eller plukker bær og hjælper med rive og vandkande ved havearbejdet. Vi faar et helt lille billede af tiden. Desuden er de ganske nydeligt udført, disse smaa kobberstik, i en pyntelig indramning, og haandkoloreret i klare, smukt afstemte farver¹. Tegningen af børnene svarer til deres tale. Det er smaa damer og herrer i tidens modedragter, alt andet end barnlige af façon og bevægelser.

Samtidig med denne kobberstikkets blomstring i børnebogen optræder — fra ca. 1830 — de første litografiske illustrationer. De efterligner i stil og udførelse nøje kobberstikket, men er grovere.

Vi har fra denne tid ogsaa et par forsøg paa at lave en dansk børnebog, dog efter tysk mønster. Det ene er J. St. Hegers anonyme „Ariston eller dansk-historiske Skildringer af menneskelig Sjelsstorhed

¹ Stikkene er uden tvivl indførte, er de samme som i de tyske udgaver af bøgerne. Farvelægningen er ev. foretaget herhjemme.

og Hjertensgodhed til at vække Fromhed og Fædrelandskjerlighed i unge Hjerter.“ Indholdet er et udtog af Mallings berømte „Store og gode Handlinger —“ fra 1777, mens titlen er omtrent ordret oversat efter en lige udkommet tysk børnebog. Billederne er nogle af de allerførste litografiske bogillustrationer, som er udført herhjemme.

Det andet forsøg er kobberstikker Bagges „Fabler for Børn“ 1831 —33, et ret stort anlagt værk, illustreret med haandkolorerede kobberstik efter tegning af ansete kunstnere. Teksten er tyske versfabler fra det 18. aarh., hvis forfattere, Gellert, Lichtwer o. a., dog ikke nævnes. Oversættelsen er bred og stærkt moraliserende, billederne er heller ikke altfor morsomme; men væsentligst til forklaring af bogens svigtende succes er sikkert, at tekst og billeder udkom adskilt, tre hæfter fabler og tre hæfter billeder.

Et samlende overblik viser periodens børneliteratur som ret omfattende, men ensartet, konservativ og helt behersket af importen sydfra. Søger vi et enkelt, særpræget værk, som peger frem mod noget nyt, maa vi standse, ikke ved de spagfærdige tilløb til en „dansk“ børnebog, men ogsaa ved en oversættelse fra tysk, blot af en egen art¹.

II

1834 udkom hos Reitzel „*Halvhundrede Fabler for Børn, tegnede og digtede af Otto Speckter. Oversatte af Chr. Winther.*“ Originalen var udkommet aaret før i Hamburg: „Fünfzig Fabeln für Kinder. In Bildern gezeichnet von Otto Speckter. Nebst einem ernsthaften Anhang.“ Den efterfulgtes af „Noch fünfzig Fabeln —“ 1837, som ogsaa straks blev oversat af Chr. Winther². Kun billederne er af Speckter; men digteren, Wilh. Hey, holdt sig længe anonym; deraf

¹ En mere indgaaende skildring af den ældste periode i den danske børnebogs historie haaber jeg at kunne give i en anden sammenhæng. Her har jeg kun kort villet opridse baggrunden for det værk, som er det egentlige emne for denne artikel. ² Om værkets tilblivelse og de tyske udgaver se F. H. Ehmcke: „Otto Speckter“ 1920 og Karl Hobrecker: „Hey-Speckters „Fünfzig Fabeln —“,“ Zschr. f. Bücherfreunde Okt. 1933. I Ehmckes bog gengivelser efter originaludgaven. — Det kgl. Biblioteks udgave er ikke god. 1. bd., „Fünfzig Fabeln —“, har kobberstik, 2. bd., „Noch fünfzig Fabeln —“, litografier; ved en indbindingsfejl er to af de litograferede blade fra 2. bd. kommet med i 1. bd. („Knabe und Esel“ og „Hase“). Udgaven maa for begge binds vedkommende ligge mhm. 1838 og 1841, at slutte dels ud fra forlagsannoncerne bag i bogen (Oliviers „Volksbilderbibel“ [1836] og [Heys] „Das Leben Jesu —“ til Oliviers billeder [1838]), dels udfra det med blyant skrevne „Jens Svendsen. D. 19. Oktober 1841“.

fejltagelsen. Hey var præst, og det alvorlige tillæg er religiøse digte for børn. Mange af dem blev oversat allerede 1835 af Sille Beyer og trykt i Molbechs „Julegave for Børn“.

„Fabler for Børn“, — titlen peger bagud. Det samme gør overskrifter som „Hunden og Katten“, „Drengen og Egernet“ og brugen af dialog mellem mennesker og dyr og mellem dyrene indbyrdes. Disse træk røber værkets afstamning fra det 18. aarh.'s fabel, som igen kan føres helt tilbage til den gamle græske fabeldigter Æsop.

I sin kærne er bogen imidlertid slet ikke traditionel. Igennem den taler en ny tid, og det, den vil bringe barnet, er noget ganske andet end det 18. aarh.'s kloge og moralske sentenser. Det er smaa billeder af livet, det liv, der rører sig ude omkring, i have og gaard, paa mark og i skov, som er nært og fortroligt og dog nyt og interessant, naar man blot faar øjnene rigtig op for det.

Her skildres trækfuglenes ankomst om foraaet, svalens og storrens redebygning og rugetid, deres omsorg for ungerne, livet sommeren igennem og afskeden om efteraaet. Vi ser vinterens fugle, ravn og spurve, ser smaafuglene flokkes ved ruden eller paa sneen foran loen. Flagermus og ugle, egern, hare og hjort og de smaa fisk i dammen er børnenes venner. Fjenderne er ulv og ræv og de slemme rovfugle, som truer høns og kyllinger. For af alle dyr er husdyrene selvfølgelig de kæreste og fortroligste. Dem kan barnet trygt nærme sig, undrende og spørgende, og i smaa samtaler aabenbarer dyrene deres væsen. Kaninerne kender den, der bringer dem kaalblade, og svanerne svømmer til land for at tage brødet af barnets haand. Kattekillinger og lam og, fremfor nogen, de mange smaa og store hunde er barnets legekammerater; vel opstaar der af og til uoverensstemmelser, men de ender altid med forsoning.

Hey lader dyrene tale. Det gjorde de ogsaa i den gamle fabel, men formaalet med dette kunstgreb er hos ham et andet. Dyrehammen er ikke en forkledning; fablerne har ikke en filosofisk eller satirisk pointe, og deres indhold kan ikke samles i en slutmorale eller ordsprogsagtig sentens. Det er rigtige levende dyr, som de løber omkring derude; og det, de siger, er kun, hvad en opmærksom iagttagelse med lidt fantasi maa lægge i deres bevægelser, miner og „stemme“. At fuglene, der sværmer om uglen, driller den, er da en klar sag. At den pibende kylling føler sig hjemløs og hjælpeløs, naar den er kommet bort fra hønen, vil ingen benægte; eller at fuglens skrig, naar

man nærmer sig dens rede, udtrykker angst. Men det er ikke sikkert, vi tænker paa det.

Heys blik for og udlægning af de mange smaa pudsige og rørende scener, som han ogsaa vil have den lille læser til at se og forstaa, minder om et fantasifuldt barns opfattelse. Formen derimod er snarere den rare gamle onkels, ved hvis haand barnet gaar paa opdagelse.

Der er saa mange gaader i dyrenes opførsel, der melder sig saa mange spørgsmaal, som digteren søger at give svar paa ved at give dyrene mæle.

- „Hvi skriger du, Lam? du lille Gjæk!“
 L. „Min kjære Moder er gaaet væk!“
 „Jeg kan vel tænke, at du er ræd,
 at nogen skal gjøre dig Fortræd?“
 L. „Bange? ak nei, hvorfor? du Kjære!
 Jeg vilde kun gjerne hos Moder være.“

Og da nu Moderen Skriget fornam,
 saa kom hun strax til sit lille Lam,
 og kaldte kun een Gang med sagte Stemme,
 Det kunde Lammet strax fornemme.
 Da blev det glad, og løb med Hast,
 Og trykked' sig op til Moderen fast.

De bedste af Heys fabler handler om dette emne: moder og barn i dyrenes verden. Naar musen stjæler sukker, er det til sine smaa: „jeg har fire Unger, De skriger saa højt af Hunger“. Det forstaar den unge kone, der selv kom for at „hente mit Barn en lille Bid“, og med et smil lader hun musen løbe. Saadanne dyremødre er anden, som holder sammen paa de mange ællinger uden at kunne tælle; hunden, som kender hver og en af sine hvalpe uden at have navn paa dem; svanen og hønen, der tappert værger deres smaa; hesten, der fryder sig over føllets sorgløse spring; og den lille ængstelige fugl:

„Barn! jeg beder, alt hvad jeg kan bede,
 Aa, rør dog ej min lille Rede!
 Aa, kast dog ikke dit Blik derpaa!
 Dernede ligge nu alle mine Smaa,
 De blive bange, — kan det dig fornøje? —
 Naar du seer paa dem med dit store Øje.“

Skjøndt Drengen gjerne gad seet paa Reden,
 Stod han dog langt fra, stille, beskeden!

Da blev og Fuglen, den Stakkel, rolig,
 Fløi hen, og sad paa sin lille Bolig,
 Og saae til Drengen saa venligt derved:
 „Tak! at du ikke os gjorde Fortræd!“

Skal man moralisere for børn, kan det næppe gøres paa en mere levende og indtagende maade.

Det rørende udelukker ikke det humoristiske. Baade barnet og den voksne maa smile ad den tossede lille kylling, som er løbet hjemmefra:

„Kylling letsindige Barn! hvorhen
 Løber du dog saa hurtigt igjen?
 I Hjørner og Kroge du tripper omkring,
 og kiger og gloer paa alle Ting;
 Og seer du saa ei din Moder en Stund,
 Saa skriger du strax af Hjertensgrund.“

I Haugen løb ind den lille Taabe,
 Snart hørte Hønen den skrige og raabe;
 Den opsøgte Barnet med Sorg og Nød,
 Af Angst og Skræk var det næsten død.
 Det hurtigt krøb under Moderens Fjer,
 Og tænkte: det gjør jeg da aldrig meer!

„Soen“ og „Den kalkunske Hane og Kyllingerne“ giver et par humoristiske billeder af børneopdragelse i dyreriget. „Storkene komme“ fortæller om foraar, travlhed og lykkeligt familieliv. I „Canariefuglen“ („Du lille Fugl! ak nu er du død —“) skildres fuglens begravelse i haven. Det er en oplevelse, som alle børn kender, og hvorved mange af dem for første gang er blevet stillet overfor døden som en realitet.

Flere af digtene har en religiøs tone:

- „Due, hist paa Husets Tag,
 Siig, hvi du kurrer den hele Dag,
 Og dreier dit Hoved hid og did?“
 D. „Jo, Sommersolen er varm og blid,
 Som Gud i Himlen lader skinne,
 Det gjør mig saa godt baade ude og inde.“

Saa kurrede Duen, paa Taget sad,
 I Gaarden legede Drengen glad!
 Begge vare lystige, froe i Sind,
 Begge de holdt af Solens Skin;
 Med Velbehag Herren fra Himlen ned
 saae, hvor glade de vare derved.

Af Lærken lærer vandringsmanden at prise Gud for livet. Af fuglene lærer vi munterhed, livsglæde og taknemmelighed mod skaberen.

Det er en barnlig og naiv, lys og tillidsfuld religiøsitet, som er os danske fortrolig fra barnsben gennem Ingemanns morgensange: „Smaafuglens Sang Vorherre forstaaer — — —“. Fra undren, uforstaaende foragt eller latter over de andres underlige ydre og opførsel naar man gennem samtale til forstaaelse af, at vi er forskellige og har forskellige opgaver, og at Vorherre ser i naade til alle sine skabninger, baade dem med de lange og dem med de korte øren¹.

Dyrene har deres eget liv, forskelligt fra vort, men ikke uforstaaeligt for os. Moderen elsker barnet, og barnet søger moderen ogsaa hos dem. Man volder de smaa fugle angst ved at stirre paa ungerne og berøver dem deres kæreste, naar man plyndrer rederne. Dyret føler, lider og glædes, og det er taknemmeligt for skaansel og venlighed. Der ytrer sig heri en naturopfattelse, som er forskellig fra det 18. aarh.'s. Naturen er ikke mere noget udenfor menneskeverdenen, som man betragter og lærer af, og af hvis indretning man drager fromme slutninger. Den er eet stort rige, hvori ogsaa mennesket har hjemme. Derfor skal barnet ikke blot lære dyrene at kende gennem zoologiske billedtavler, men det skal omgaas fortroligt med dem. Det skal lære, som vi lærer af livet, d. v. s. gennem oplevelse.

De eventyrlige og belærende rejsebeskrivelsers fjerne lande naas kun i drømme, med næsen i en bog eller „paa den fortællende bedste-faders knæ“. Den helt nære hverdagsverden er for de fleste børn for kendt og selvfølgelig til at have interesse. Hey gaar en mellemvej mellem det helt fremmede og det altfor kendte. Den verden, han skildrer, er ny og rig, og den staar aaben for barnet, der blot skal føres ud i den og ledes til at se den som det, den er, et stykke af livet selv.

De næste menneskealdres smaabørnsliteratur, helt op til den nyeste, foregaar i denne verden. Hvor mange killinger og hvalpe, bortkomne kyllinger og smaafugle har vore hjerter ikke banket for, da vi var børn! Senere børnedigtere er naaet videre end Hey, og langt fra alt kan føres tilbage til hans forbillede. For danske børnefortællinger har H. C. Andersens eventyr været nok saa bestemmende. Men Hey har som den første skildret denne lille verden, og Chr. Winther har først aabnet den for danske børn.

¹ Se f. eks. „Drengen og Æselet“ eller „Canariefuglen og Hønen“.

Bogens store og øjeblikkelige succes viser, at den kom, ikke som noget helt nyt og fremmed, men som det første lykkelige udtryk for noget, der laa i tiden. Før havde man ladet de gamle mønstre raade. Nu greb man med begejstring det nye og efterlignede det, med større eller mindre held.

Før at faa et indtryk af Speckters illustrationer som kunst, maa man kende den tyske originaludgaves billeder. Baade de senere tyske udgaver og de danske staar langt tilbage for den¹. Det gælder udførelsen som helhed; de originale litografier, udført af Speckter selv, har en egen blød tone, som hverken 30'ernes tyske og danske kobberstik eller den danske 2. udgaves litografier (1848) kommer paa højde med. Det gælder ikke mindre gengivelsen af enkeltheder, og allermest af det, som er nyt i tiden: barnetypen.

Speckters børn er maaske ikke saa forfærdelig godt tegnet; men de er, i modsætning til børnene paa de illuminerede kobbere i tidens andre børnebøger, runde og bløde, virkelig barnlige. Det formaar hverken de tyske eller danske kobberstikkere at gengive. De tyske overdriver det buttede, saa børnene bliver ganske hovne og uformelige. De danske gør børnene slankere og mindre barnlige af skikkelse og giver dem underligt smaa træk og et gammelt udtryk i ansigtet.

Skønt barnetegningerne i den danske udgave saaledes hverken er saa gode eller saa nye som i den tyske original, syner de dog i samtidens børneliteratur. Først med Vilh. Pedersens illustrationer til H. C. Andersens eventyr faar vi noget eget og bedre.

En sammenstilling af Speckter og Vilh. Pedersen kan synes paa-

¹ 1. udg. af „Halvhundrede Fabler —“ 1834 har kobberstik, vistnok efter den tyske 2. udg. (1834). Gengivelsen er paa sine steder ret fri. 2. udg. 1848 har litografier, aabenbart efter kobberstikkene; tegningen er den samme, tonen blødere, billederne tager sig bedre ud. „Endnu et Halvhundrede Fabler —“ 1838 har kemitypier, signeret Vilh. Kyhn. — M. h. t. friheden i gengivelsen af billederne er et par enkeltheder ganske morsomme. I baggrunden af billedet „Kind u. Ochse“ ses et kirkespir; i den danske udg. er det blevet til den takkede taarn gavl paa en dansk landsbykirke! Ligeledes omtegningen af billedet „Katze“ i 2. bd.: katten paa spurvejagt i tagrenden, hustagene og i baggrunden, ikke den tyske tegnings ubestemte kirkespir, men vort eget firkantede Frue-Kirketaarn.

Et helt andet præg har 2. udg. af 2. bd. 1905 (Gyldendal). Det er en stor smuk bog, som hævder sig godt mellem tidens danske billedbøger. Illustrationerne er træsnit; man synes at have laant stokkene fra Tyskland. Ca. 1850 tegnede Speckter paa opfordring af sin tyske forlægger, Perthes, nye billeder paa stokken til en træsnitudgave, hvad han allerede tidligere havde gjort for sit engelske forlag. Den svenske udg. (1868) er en bearbejdelse efter den engelske.

faldende; men den er ikke uden interesse. Man maa blot holde fast ved, hvad der er tale om i denne forbindelse. Der er ikke tale om en æstetisk vurderende sammenligning, ej heller om konstateringen af en sammenhæng i form af en paavirkning, men om to trin i en udvikling indenfor det begrænsede felt: tegninger af og for børn. Der er tillige noget utvivlsomt fælles i emnevalg og smag, som tildels, men ikke udelukkende, bunder i en tids smag. Speckter har ogsaa illustreret H. C. Andersens eventyr¹, hvilket bidrager til belysning af de to kunstneres opfattelse af deres emner. Set fra synspunktet den illustrerede børnebog i Danmark har disse billeder dog især interesse som sammenligningsmateriale. Et smukt og morsomt eksempel paa Speckters eventyrillustrationer har vi derimod i „Den bestøvlede Kat“, som udkom paa dansk 1858².

Fabelbillederne skildrer en mindre og tammere verden end eventyrets. De slutter tæt om teksten med dens skildring af livet i og omkring hus og have, paa jorden og i luften til de forskellige aartider, alt det, som netop blev et hovedtema i de følgende tiaars danske maler- og tegnekunst.

III

Betydningen af Speckters gamle fabelbog beror imidlertid ikke blot paa tekstens egenart og paa billedernes finhed, men fremfor noget paa forholdet mellem de to elementer. Billede og tekst udgør en enhed. Det lyder banalt; men for dette værks vedkommende siger det ikke saa lidt. Det er nemlig ikke tilfældet med tidens andre børnebøger.

De illumerede kobbere er nydelige. Men det er indhæftede tavler, som ikke staar i organisk forbindelse med teksten. En harmonisk enhed af tekst og illustration tilstræber man gerne i bogkunsten som smuk og naturlig; for børnebogen er det et spørgsmaal af mere end blot æstetisk betydning. Barnet evner, endnu mindre end den voksne, selv at forbinde det adskilte. Det trættes og distraheres, og indtrykket af bogen svækkes derved.

¹ „Andersens neue Märchen“. Hamb. 1845—46 II, i 2. udg. 1848 baade I og II.

² Orig. „Das Märchen vom gestiefelten Kater in den Bearbeitungen von Straparola, Basile, Perrault, Ludw. Tieck“. 1843, 2. udg. 1858. (radering el. kobberstik). Hobrecker skriver: „Ich besitze eine dänische Ausgabe, „Eventyret om den bestøvlede Kat“, Kbh. 1858, die noch ausgezeichnete Radierungen enthält, welche den Urdrucken nicht nachstehen — —“. (bibliografien til Ehmckes O. S.).

I sin artikel om de Hey-Speckterske fabler omtaler Karl Hobrecker de talrige efterligninger, bogen fik i Tyskland, ikke p. gr. a. billederne, men „seiner leicht fasslichen, gemütvollen und im besten Sinne kindlichen Texte wegen“. Hvilken betydning bogen som helhed, som type, har haft for den senere tyske børnebog, fremgaar ikke klart heraf. For den danske børnebogs udvikling er netop bogen som type af afgørende betydning.

Hobrecker sammenstiller fablerne med „Der Struwwelpeter“ (= „Den store Bastian“). Begge fremtraadte i sin tid som noget helt nyt. Begge staar de ved begyndelsen til en lang udvikling, som udgangspunkt for en karakteristisk litteratur. Ogsaa i Danmark har begge bøger haft en uhyre succes. Vi har en del efterligninger af Bastian, men gennemgaaende af meget ringe kvalitet. De fleste — om ikke alle — synes oversat fra tysk. Bastian er ikke blevet fader til en dansk „Bastianiade“, som man i Tyskland taler om en „Struwwelpeteriade“. Det tyder paa, at bogen trods al succes ikke føles helt dansk i sin tone.

Heys fabler med Speckters billeder og i Chr. Winthers oversættelse virker derimod ganske hjemlig. Bogen har ikke oplevet nær saa mange oplag som Bastian. Vore forældre og bedsteforældre har kendt og elsket den; men naar den ogsaa forekommer os bekendt, er det, fordi vi kender tonen — fra andre og danske værker, som er fulgt i dens spor. Heri tør man ogsaa se en forklaring paa, at bogen selv ikke har holdt sig, især da flere af disse danske børnebøger overgaar det tyske forbillede.

Den første kom 1844: „*Fabler for Børn af H. V. Kaalund og J. Th. Lundbye*“. I sin bog om Lundbye citerer Karl Madsen et brev fra marts 1843: „I disse Dage skal jeg tage fat paa en Række af 50 Compositioner til nogle smaa Fabler eller Optrin af Dyrelivet i Speckters Stil. Der gjælder det at faae Lune og Naivitet — —“. Dette brev er interessant. Lundbye retter betegnelsen fabler, som man overtog fra Hey, til „optrin af dyrelivet“, og han fremhæver lune og naivitet som væsentlige træk ved denne nye fabel, netop noget af det, der adskiller den fra den gamle. Dernæst viser ordene „i Speckters Stil“, at Kaalund og Lundbye med deres „*Fabler for Børn*“ bevidst har villet skabe et sidestykke til det tyske værk, en bog af samme type, med emner fra den samme lille verden og behandlet i en lignende tone.

En efterkommer, ikke en efterligning blev bogen. Lundbyes tegninger er helt hans egne, hører ind i rækken af hans mange fine dyretegninger. Blandt Kaalunds digte ligger nogle nær ved Heys, andre fjernere. Der er flere toner i den danske bog i end den tyske, der er dybere perspektiver og renere lyrik. Nærmest ved Hey ligger digte som „Posten“, „Grisene“, „Hesten og Føllet“, „Stormen“.

Her finder vi ogsaa den karakteristiske opbygning af en dialogstrofe og en episk berettende strofe¹. Digtet faar derved ligesom et knæk. Tonen skifter paa en egen og iørefaldende maade, som er blevet efterlignet af adskillige børnedigtere. Hos Hey er denne form næsten eneraadende og føles som væsentlig for bogens særpræg, skønt den ikke er oprindelig; 2. strofe blev digtet til paa forlæggerens anmodning! Kaalund har fabler helt efter Heys mønster, han har fortællende digte i samme metrum, men han har ogsaa helt andre former, f. eks. i „Vinteren“ og „Violen“.

Den dramatiske fiktion, som ligger til grund for dialogformen hos Hey, understreges ved digtene paa bogens omslag. De danner prologen og epilogen til dennes scener. Den metriske form er knittelverset.

„Ihr lieben Kinder, kommt alle gleich!
 Gar grosse Gesellschaft wartet auf euch.
 O seht einmal, wie sind hier in Haufen
 Die Thiere vor euer Haus gelaufen,
 Als hätten sie euch wieviel zu sagen,
 Und hofften nur, dass ihr sie sollt fragen.
 — — — — —“

Epilogen slutter:

„— — Dann laufen sie alle gar fröhlich fort.“

Disse vers har en lidt anden klang paa dansk, hvorfor jeg her citerer den tyske tekst. De enkelte steder, hvor Chr. Winther ikke helt har ramt originalens tone, tjener til at fremhæve, hvor storartet hans oversættelse som helhed er. Hey skriver:

„Mag auch mit uns spielen ein liebes Kind,
 Da sind wir gar lustig und kommen geschwind.“

Chr. Winther oversætter det:

„Vil Børn, de artige, med os lege,
 Dertil vi lader os let bevæge.“

¹ Se de citerede digte.

Chr. Winther skriver gennemgaaende bedre vers end Hey. Men de mangler undertiden det barnligt-naive, hyggeligt-snakkende, som præger Heys „holprige“ knittelvers.

Kaalunds indledningsdigt har en anden karakter, svarende til fablernes mere varierede former. Heys omslagsdigte danner en formel ramme; Kaalunds digt anslaaer bogens grundtone, giver den følelsesmæssige indstilling til emnet:

„Det er den herligste Tidsfordriv
At agte paa Dyrenes Færden og Liv — — —“.

Væsentligere end disse formelle afvigelser fra forbilledet er Kaalunds uddybelse og udvidelse af den lille verden, hvori baade Heys og hans fabler bevæger sig. Scenen er den samme: hønsegaard og grise-sti, stald og udhustag, mark og skovbryn, kort sagt børnenes og husdyrenes verden. Personerne er ogsaa de samme: fuglene og kattene, de morsomme hunde, den vigtige hane, hønen med kyllinger og soen med grise, hundemoderen med sine hvalpe og hesten med føllet. Her er den samme forkærlighed for mødre og børn. Men vi finder ikke hos Hey en tragedie saa hjerteskræende som „Den dræbte And“; baade kyllingen og lammet kommer hjem til deres mor igen. Ingen af Heys fabler er saa gribende som „Hunden ved Stranden“ eller saa rørende-komisk som „Spædkalven“ og „Hundehvalpen“. Saa megen menneskeskæbne og en saadan trofasthed for livet mellem mennesker og dyr som i „Konen og Hesten“ eller i „Skraldemandshesten“ træffer vi heller ikke hos Hey. Kaalunds „Tudsen“ taler i højere grad end noget af Heys digte med en ny tids stemme. Vi er nu langt fra den tid, der mente at maatte indprente sine børn:

„Auch ein Kohlenbrennerkind
Fühlt in der Brust die Triebe
Der Dankbarkeit und Liebe.“¹

„Hesten og Føllet“ og især „Møllehesten“ viser en ny opfattelse af husdyrets lod. „Godnat!“ og „Hjorden“ gaar i tonens og stemningens lyriske renhed og styrke langt ud over Hey. Her som i indledningsdigtet har Kaalund sin egen tone.

¹ „Kindermoral in Bildern“. Berlin 1771.

IV

En sammenstilling af Heys og Kaalunds fabler er foretaget af Viggo Holm¹. Han anfører dog Heys digte, ikke som oversættelser, men som originaldigte af Chr. Winther. Jeg skulde tro, at han slet ikke har kendt selve fabelbogen, men kun de enkelte digte, som atter og atter er blevet aftrykt i børne- og læsebøger, oftest under Winthers navn. Holm paapeger ligheden mellem et af de formentlige Wintherdigte og en af Kaalunds fabler. Han opfatter den imidlertid som et vidnesbyrd om, at „Digterne forholdsvis maa trænge deres Ejenommelighed tilbage, naar de vil have Smaafolks Øre“; han ser ikke en historisk sammenhæng mellem de to digte.

Det afgørende bevis for, at der er en sammenhæng, bragte Karl Madsens bog om Lundbye 1895, hvori det ovenfor anførte brevcitat. I sin fortale til Kaalunds fabler² omtaler han forbilledet nærmere, men stiller det ganske i skygge af det danske værk. Hverken Hey eller Speckter vurderes højt som kunstnere. De havde blot faaet en god idé, som det nu gjaldt at forbinde med „bedre Poesi og bedre Kunst“.

Den udførligste omtale af Speckter paa dansk findes vistnok i Pietro Krohns artikel „Ved Lithografiens Hundredeaarsfest“³. Krohn giver en sympatisk skildring af fabelbillederne og den inderlighed, hvormed emnerne er opfattet. Men heller ikke han sætter Speckter højt som tegner.

Foruden Karl Madsens karakteristik, den bedste, jeg har fundet, bør nævnes Herm. Triers skildring af Kaalunds fabler i artiklen „Om Børns Morskabslæsning“⁴.

V

Kaalunds fabler fortjener en mere indgaaende behandling, end jeg her har kunnet give dem. Jeg har blot paapeget nogle punkter, hvor de berører eller klart adskiller sig fra forbilledet. Fra Kaalunds fabler kan vi følge denne børnebogstype frem gennem aarhundredet. I Chr. Winthers, J. Krohns og Chr. Richardts vers til tegninger af

¹ I artiklen „Børnedigte“. Vor Ungdom 1885 p. 333 ff. ² „Et Halvhundred Billeder tegnede af J. T. Lundbye til Tekst af H. V. Kaalund med et Forord af Karl Madsen“. Gyldendal 1908 (= 7. udg. af Kaalunds fabler). ³ Tidsskr. f. Kunstindustri 1896 p. 111 f. ⁴ Vor Ungdom 1882 p. 154 ff.

Rørby, Simon Simonsen, Haslund, Pietro Krohn og Otto Bache høres tonen fra Hey og Kaalund mere eller mindre tydeligt. Umiskendelig er den i digte som Winthers „I Hønsedaarden“¹ og Krohns „Udenfor Kroen“ og „Søndag Morgen“². Ogsaa bøgernes ydre type røber sammenhængen; sidebilledet er det samme i dem alle. De repræsenterer fremfor nogen den klassiske danske børnebog med dens nære tilknytning til det 19. aarh.'s danske malerkunst. Men udgangspunktet er den tyske børnebog i 30'erne. Det er med den, det nye begynder.

„Den store Bastian“ er eneren, elsket og forkæret, men ikke til at slaa ihjel; den lever trods alle angreb endnu. Men dens virkning kan ikke sammenlignes med den nu glemte fabelbogs. I den laa spiren til en række danske børnebøger, af hvilke den første var den bedste og har overlevet alle de andre.

Ogsaa Kaalunds fabler vil muligvis forældes og glide ud af børnelitteraturen. Men stofvalget og opfattelsen af dette stof er en erobring éngang for allé. Det var éngang udtryk for en ny livsopfattelse, for den tids syn paa naturen og menneskelivet, som ogsaa gav os Chr. Winthers egne børnedigte, Ingemanns morgen- og aftensange og H. C. Andersens første eventyr. Det blev i den store literatur som i livet fortrængt af nye strømninger. Men noget af det levede videre i børnelitteraturen. Vi har børnebøger med mere „aktuelle“ emner. De er tidsbundne og vil blive fortrængt af andre. I kattenes, hundenes, og hønsenes lille verden vil der derimod altid ligge en oplevelse af værdi for barnet. Grunden har Herm. Trier udtrykt saaledes: „Det er de oprindelige, simple Træk i Menneskelivet, mellem Forældre og Børn, mellem gamle og unge, mellem stærke og svage, der gennem Fablerne letfattelig træde Barnet i Møde“.

¹ „Fem og tyve Billeder for smaa Børn af M. Rørby med Text af Chr. Winther.“ 1846 (nr. 11). ² „Billedbog for Børn tegnet af Otto Haslund og Pietro Krohn med Vers af J. Krohn.“ 1871 (nr. 3 og 20). Bogen er tilegnet Kaalund, hvem Krohns smukke indledningsdigt bringer en hyldest og varm tak.

VORE YNGSTE RONEINDSKRIFTER

AF

ANDERS BÆKSTED

Det unægtelig noget uklare skel mellem ,ægte' og ,uægte' roneindskrifter drages for det meste som en temmelig skarp tidsgrænse mellem middelalder og nyere tid. Runeskrift fra før 1500 betragtes regelmæssigt som ægte runemindesmærker, der staar i direkte forhold til ældre tiders traditionelle runeskik, medens indskrifter fra tiden efter c. 1500 ligesaa regelmæssigt betragtes som en art kurios renaissancebevægelse, der i første række skylder lærd interesse for fortidens skrift sin tilblivelse. Samtidig har man dog holdt en dør aaben til begge sider: de enkelte bevarede middelalderlige runehaandskrifter karakteriseres — uden tvivl med rette — som en bevidst modebevægelse, altsaa som en art uægte runeminder fra selve middelalderen, medens adskillig folkelig runeskrift fra nyere tid, i Cyprianus-bøger o. l. — med mere tvivlsom ret — stiltiende er blevet betragtet som folkelig tradition med rod i middelalderen.

Synderlig skarpere kan grænsen næppe heller drages, og den er for saa vidt praktisk, som der faktisk er et ret afgørende skel mellem de i middelalderen og de i nyere tid frembragte runemindesmærker.

Muligvis bør dog allerede en del af middelalderens indskrifter ikke uden videre betragtes som et ganske selvfølgeligt led i den runiske udvikling. Adskillige af dem kunde tyde paa at være bevidst arkaiseren, frembragt som de er i et milieu, hvor runerne ikke var den fremherskende skriftart, og af mennesker, som næppe til daglig har betjent sig af runer. Det ser ud til, at det middelalderlige indskriftsmateriale kan deles i to grupper, ikke tids- men arts-bestemte, hvoraf den ene — og største — indeholder indskrifter, som hviler paa direkte tradition, medens den anden — mindre — repræsenteres ved en del indskrifter, der maa være frembragt af folk, som tilhører den fælles latin-kultur, som omkring 1200 havde en blomstringstid herhjemme. Lige-

saa øjensynligt det er, at der i Valdemarstiden har levet mennesker, for hvem runerne var den naturligste, maaske eneste skriftart, ligesaa sikkert synes det, at der allerede paa samme tid fra lærd side er blevet gjort et bevidst, kunstigt forsøg paa at holde den gamle nationale kulturfaktor, som runerne var, i live ved siden af de latinske bogstaver, der sejrrigt trængte frem paa alle felter. Naturligvis kan grænsen mellem de to arter af indskrifter nu kun antydes.

Mest iøjnefaldende blandt alle disse runemindesmærker, der blev frembragt samtidigt med at dansk middelalderlig latin-kultur satte europæisk vurderede frugter som Saxos og Andreas Sunesøns berømte værker, er den sten, som engang efter 1178 og sandsynligvis før 1201 blev rejst ved Norra Åsum kirke i Skåne til minde om kirkens to bygherrer, uden tvivl sat der paa deres egen foranledning: + krist : mario : sun : hiapi : þem : ær : kirku : þesi : gerþo : absalon : ærki : biskup : ok : æsbiorn muli : *Kristus, Marias søn, hjælpe dem, der byggede denne kirke: Absalon ærkebiskop og Esbjørn Mule*¹. Her er det altsaa selve ærkebispnen, den første blandt alle landets latinskrivende præster og munke, der lader riste runer paa en sten til forherligelse af sit værk.

Der kan vel næppe være nogen grund til at tvivle om, at Absalon for det meste har skrevet og ladet skrive latin. Hans indskrift i runer bør da rimeligvis opfattes som en bevidst holden fast ved noget nationalt præget gammelt, allerede nu forsvindende, i en fædrelandsbegejstret tid, hvor interessen for det fra fortiden overleverede — heriblandt runerne — var lysvaagen og opfordrede til efterligning og fortsættelse. I samme retning peger det forhold, at her er tale om en rejst sten. Middelalderen kender ellers kun de liggende ligstene.

Blandt de middelalderlige indskrifter er der flere andre, som mere eller mindre direkte tyder paa, at runerne ikke har været ophavs-mændenes sædvanlige skrift. Bregninge-stenen er ristet af den gejstlige Helge degn, men iøvrigt ornamentet og hugget af den formodentlig ikke skrivekyndige mester Bo — : helge diakæen : ristæ

¹ Indskriften gengivet i Scandia V, 1932 p. 111. Absalon blev ærkebisp 1178 og døde 1201. Wimmer mente, at stenen var sat til minde om de to bygherrer efter deres død. Naturligst glider den, som Erik Moltke har paavist, ind i rækken af de indskrifter, hvormed bygherren, evt. bygmesteren, 'signerede' sit værk: kirken. Jvf. Wimmer, De danske Runemindesmærker, Haandudgave ved Lis Jacobsen, 1914 nr. 224 Lund, 227 Børglum, 231 Kragelund, 259 Søndbjerg o. a.

mek : mæstær : bo : gyorpæ mk :¹. Men til daglig har diakonen nok ikke brugt runer. Hillerslev-stenens² og Gessingholm-stenens² mestre bruger runer og majuskler i forening, det samme gælder Ikast-sværdknap³. At der er anvendt runer paa den sidste kan finde en forklaring deri, at indskriften er af magisk art, et Ave Maria til værn for sværdets bærer; baade i ældre og nyere tid har runerne været særdeles anvendelige i trylleformularer af enhver art. Men Ave Maria er paa samme genstand ogsaa skrevet med majuskler, og den sagtens gejstlige person, som har leveret trylleformularen til vaabensmeden, har selvfølgelig til daglig benyttet sig af latinske bogstaver. Baarsefontens egentlige indskrift er paa latin og skrevet med majuskler: *Bonde Fris gjorde mig, Esger Rød lod mig gøre*⁴. Herefter følger den saakaldte gyldentalsrække, som i middelalderen og senere anvendtes ved opstillingen af den julianske kalender; den bestaar her af runerækken (den 16-tallige fupark) + 3 nydannede tegn⁵. Ret beset er det altsaa ikke runer, men en kalender, Bonde Fris indhugger paa sin døbefont; det er ikke engang nødvendigt at forudsætte, at han har forstaaet at anvende runernes lydværdier. Lösen-stenens indskrift har begyndt med majusklerne ANO DNI MCCCX, men fortsætter saa med runer⁶. Der kan være forskellige grunde til, at biskop Gisike runeskriver sit navn paa den lille blyæske med relikvier fra Stokke-marke⁷ — sandsynligvis har det mere ham at riste runer — men til sine daglige skrivelser har han dog ikke anvendt dem. Runehaandskrifterne af Skaanske Lov og Mariaklagen er blotte transliterationer af tekster, skrevne med latinske bogstaver, og næppe foretaget af nødvendighedshensyn⁸.

Med andre ord: En del af Valdemarstidens indskrifter bør næppe betragtes som de sidste naturlige repræsentanter for den ved denne tid hændende runeskrift, men er sikkert et fuldt bevidst forsøg paa kunstigt at holde en gammel national kulturfaktor i live. Det samme

¹ Danske Studier 1935 p. 49. ² Wimmer, De danske Runemindesmærker, Haandudgave ved Lis Jacobsen, 1914 nr. 191 og nr. 189. ³ Johs. Brøndum-Nielsen i Aarb. f. nord. Oldk. og Hist., 1917 p. 202—207. ⁴ Wimmer, De danske Runemindesmærker, Haandudgave ved Lis Jacobsen, 1914 nr. 203. ⁵ Se herom Nordisk Kultur XXI, 1934, red. af Martin P. Nilsson: Tideräkning, spec. p. 77—94: Nils Lithberg, Kalendariska hjälpmedel. ⁶ Danske Studier 1935 p. 47—49. ⁷ æpiskopus | gisiko. Wimmer, De danske Runemindesmærker, Haandudgave ved Lis Jacobsen, 1914 nr. 220. ⁸ Schlyter, Sweriges Gamla Lagar IX, 1859 p. X — Nils Hänninger, Fornskånsk Ijudutveckling, 1917 p. 4 f. — Mariaklagen, udgivet af Johs. Brøndum-Nielsen og Aage Rohmann, 1929 p. 37 og 42.

synspunkt er tidligere blevet fremsat for runehaandskrifternes vedkommende, men er ikke før blevet sat i forbindelse med selve indskriftsmaterialet.

Som yderligere støtte for synspunktet skal anføres, at rundt regnet fjerdedelen af de bevarede middelalderlige indskrifter er affattet i latin, og at saaledes i det mindste disse paa en eller anden maade maa skyldes gejstligt uddannede, for hvem de latinske bogstaver var de egentlige skrifttegn, deres tilblivelse.

Et direkte og talende vidnesbyrd om, hvordan disse 'moderne' runer er blevet udbredt, og hvad man har brugt dem til, er, i forbindelse med fortællingen om Valdemar Sejrs og Óláfr Þórðarsons, Hvítaskálds, glæde ved at sysle med fortidens frasnagn¹, Olafs egen beretning om kongens snilde sammenstilling af runerne til en sætning, et 'Hypogrammon Runicum' (Sveinbjörn Egilsson), hvori alle rune-rækkens tegn forekommer².

I det foregaaende er det søgt klarlagt, at visse af middelalderens runeindskrifter kan opfattes som en art kuriositeter, uægte ud fra det synspunkt, at de er resultater af forsøg paa at skabe noget i 'gammel stil', i en stil, som i virkeligheden var ved at blive den paagældende tid fremmed. Imidlertid har runerne i middelalderen som bekendt ogsaa haft en udbredt praktisk anvendelse til trylleformler. En del af disse bør muligvis ogsaa opfattes som en bevidst anvendelse af de gamle tegn til forskel fra de latinske bogstaver, som ved denne tid maa have været de almindeligste. Man tør nok gaa ud fra, at en del af disse specielt middelalderlige formler blev skrevet med runer, fordi runerne for den, der skulde anvende tryllemidlet, var gamle og halvvejs glemte, derfor ogsaa mystiske tegn, en sær skrift af fremmedartet virkning; runerne har rimeligvis i mange tilfælde for vedkommende troldmand fungeret paa lignende maade som græske bogstaver og runer og hjemmegjorte tegn i det 18. og 19. aarhundredes Cyprianus-bøger. Her kan f. ex. nævnes den hyppige Ave Maria-bøn, der i middelalderen ansaas for at være en særdeles virksom djævfefordriver. Foruden paa den allerede omtalte Ikast-sværdknap findes den bl. a. paa kirkeklokken fra Hæstrup³. Typiske og almindelige middelalderlige trylleord fore-

¹ Sögur Danakonunga, utg. av Carl av Petersens och Emil Olson, 1919—1925 p. 287. ² Islands grammatisk litteratur i middelalderen II, 1884: Den tredje og fjerde grammatiske afhandling i Snorres Edda, udg. ved Björn Magnússon Ólsen, p. 45 f. ³ Wimmer, De danske Runemindesmærker, Haandudgave ved Lis Jacobsen, 1914 nr. 219.

kommer paa fingerringen fra Revninge¹ og blypladen fra Odense¹. Længere latinske tekster af magisk art læses paa den nævnte Odense-blyplade fra det 13.—14. aarhundrede og paa kirkeklokken fra Hardeberga² (Skaane). Naar disse formler, der alle er indført kristeligt gods og som staar i nøje tilknytning til latin-kulturen, skrives med runer, skyldes det næppe, at de præster, som har leveret dem, eller som selv har skrevet dem, har fundet sig bedst til rette med runerne, men snarere at runerne allerede for visse moderne, europæisk orienterede kredse stod som gammeldags tegn, der var velegnede til anvendelse i magiske formler, som de forlenede med et extra tilskud af dunkel magt.

Det ser ikke ud til, at runemoden har varet middelalderen ud; blandt de mange danske indskrifter er der ingen, som med sikkerhed eller overvejende sandsynlighed kan dateres til 1400-aarene. At kartografen Claudius Clavus³ (f. 1388) har fundet det passende paa sit landkort i stedet for virkelige islandske stednavne at anbringe runetegnenes navne fra en islandsk runeremse kan ikke udlægges som bevis for, at han har haft noget virkeligt kendskab til den gamle skrift. Men lige efter 1500 er der et par eksempler, der tyder paa, at nu vaagner interessen for runerne igen. Slutningen af middelalderen havde paa forskellige omraader været en nedgangsperiode. Efter 1500 vaagnede, delvis efter udenlandske forbilleder, atter en stærk national følelse, og med den skulde ogsaa fortiden, helst naturligvis hvor den kunde bidrage til fædrelandets hæder, genoplives. Derfor blev meget af det, som ved denne tid var ved at gaa i glemme, draget ind i de hjemlige humanisters interesse for nationens fortid. Og saa blev da ogsaa runerne grebet og fastholdt af folk med historisk sans og interesse.

Her fortjener først selve roskildebispen at nævnes. Joakim Rønnow har indvendig paa bindet af sin Aristoteles⁴, som nu opbevares paa det Kongelige Bibliotek, gjort en hel del notater. Blandt dem læses ogsaa eth runne abeceth som gamle danske brugthe nar thy kasthe rhunner och en nu staar i gamle stene

¹ Moltke i *Acta Ethnologica*, 1938 p. 120—122, 125—128. ² Wimmer, *De danske Runemindesmærker* IV, 1, 1903—1904 p. 144 f. ³ A. A. Bjørnbo og Carl S. Petersen, *Fynboen Claudius Claussøn Swart*, 1904 p. 138—141. ⁴ *Totius philosophiæ naturalis Aristotelis paraphrases*, Paris 1521.

indhogne. Runerækken, som følger (fig. 1), er opstillet i det latinske alfabets orden og bestaar af tegnene for a b p d e f g h i k l m n o p r s s t u. Rønnow har tilføjet de latinske bogstaver nedenunder, men har skrevet galt og gengiver p med c, hvilket forresten ikke forårsager større forvirring, da rækkefølgen passer igen allerede fra d, idet p ikke fandtes i den latinske bogstavsrække og c ikke i den foreliggende runiske; de to tegn gaar saaledes lige op mod hinanden;

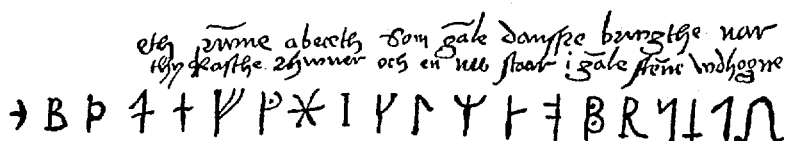

Fig. 1

formodentlig har Rønnow opdaget sin fejltagelse, siden han har streget sin transliteration af runetegnene over. Runerækkens to s-former, *h* og *l*, opfatter han morsomt nok som svarende til de to s-former i latinsk haandskrift og gengiver det første som 'langt' s, det andet som 'kort'. Muligvis er dette alfabet, enten Rønnow selv eller en anden har gjort det; 'indsamlet' hos en, der i tradition fra middelalderen har haft kendskab til runealfabetet: visse af formerne (a h n u og især s, *l*, i fuld højde; i danske middelalderlige indskrifter er den kun halvlængde) kunde godt se ud til at have en viss levende udvikling bag sig siden de rene middelalderformer. Men i hvert fald er Rønnows syn paa runerne rent historisk, og hans ord, med den stærke understregning af at her er tale om noget fortidigt, lader ingen tvivl tilbage om, at de gamle tegn paa hans tid var døde antikviteter. For Rønnow var runerne, ogsaa de middelalderlige, ærværdige mindesmærker fra en fjern fortid; de 'gamle danske, som kastede runer' var for Rønnow de samme, som de er for os: personer, der levede engang i de ubestemte gamle dage, folkevisens Ridder Stig og Hr. Peder og Kongesønnen. Han kender dem, fordi folkevisen netop paa denne tid tiltrak sig literaternes opmærksomhed, hvorimod han vel næppe selv har set eksempler paa runernes anvendelse til saadan elskovstrolddom. Endnu fjernere fra Rønnows egen tid ligger de 'gamle stene', som han vistnok har betragtet med oldforskerens ærbødighed; selv foretog han jo arkæologiske undersøgelser og ventede vel at finde

Hjarnes mindevers over Frode Fredegod ved den høj, som han lod udgrave ved Værebro¹.

Forskellige steder i Lunds domkirke kan den besøgende læse smaa folkelige fyndssprog, der mere vender sig til mennesket end til Herren og hans helgene: thet · maa · vell · en · asen · være · som · tagher · mer · paa · änd · han kand bäre 1527. Det er Adam van Düren, den indvandrede westphalske bygmester og billedhugger, der

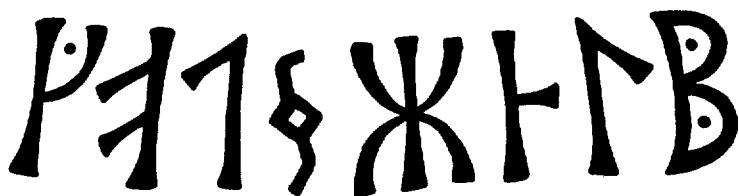

Fig. 2

lufter sin jævne livsvisdom. Ogsaa han har delt sin samtids interesse for det gamle. Skønt udlænding lærte han sig sit nye lands gamle skrift og ristede paa et par af domkirkens søjler med pyntelige runer sit plattyske Got help² (fig. 2). Som indvandret kan han jo ikke have haft noget nedarvet kendskab til de gamle nordiske bogstaver. Han kommer til Norden og lærer sig dem, fordi han deler sin europæiske samtids interesse for alt, hvad der hører fortiden til.

Kan Rønnows runerække opfattes som en indledning til den humanistiske renaissances studium af de gamle indskrifter, saa kan Adam van Dürens to smaa ristninger i Lund staa som indledning til de følgende aarhundreders fabrikation af nye.

Her skal kun ganske kort omtales runernes brug til *skrift* i det 16. aarhundrede; emnet er grundigt fremstillet af Thorsen i hans tillæg til udgaven af Codex Runicus af Skaanske Lov (1877): Om Runernes Brug til Skrift udenfor det monumentale. Hans synspunkt, at der ligger virkelig tradition til grund for Mogens Gyldenstjernes, Bent Billes og andres runekendskab kan selvfølgelig ikke blankt afvises. Det forefalder dog ulige sandsynligere, at disse personer, som hørte hjemme i de adelige kredse, har fulgt en mode og anskaffet sig

¹ Johannes Meursius, *Historia Danica*, Amsterdam 1638 p. 21 (Firenze 1746 sp. 47). ² O. Rydbeck, *Lund domkyrkas byggnadshistoria*, 1923 p. 238 og 241 —243, fig. 203 og 205.

*Non asperneris me qui monakis domineris
 Ex me quid queris concito certus eris
 Du skal ikke foragte mig, du, som er herre over munkene.
 Det, som du søger i mig, vil du strax faa at vide.*

Endelig følger et runealfabet med vistnok senere tilføjede latinske bogstaver¹.

Helt naturligt falder det, at den lille morsomme tilegnelse til en af den ovennævnte Codex Runicus' senere ejere er skrevet med runer: ok ma han sig then ike afhe[n]de / før han kand den uden til endhe. Muligvis er det fru Sitzell Bryske, salig Eskel Gøis epterleuerske, der giver dr. Petrus Severini dette paalæg. Hun forærede ham haandskriftet i 1569. Rimeligvis hører den lille latinske ejerformel mons høet possidæt me, *Mogens ,Hoæt' ejer mig*, som læses i Erfurter-codex'ens Lundearbog², til samme gruppe. Nogen nøjere datering af runerne er ikke mulig.

Runer, der skrives i haanden, stiliseres let og kursiveres let. For at komme til fuld klarhed over spørgsmaalet om runerne i det 16. aarhundredes begyndelse er direkte efterkommere af de middelalderlige, eller om de er fremkommet ved en slags kunstig genoplivning, havde en række virkelige indskrifter fra tiden 1500—1550 været af betydning. Men saadanne kendes ikke fra Danmark. Først fra aartierne paa begge sider af 1600 foreligger der et par indskrifter. Som typisk for denne lille gruppe tror jeg at turde nævne den Viborg tryllepind eller 'runekævlé', Worms velkendte *Virgula erotica*. Da dette lille stykke, som formodet middelalderligt, for nylig har været genstand for indgaaende videnskabelig behandling³, bliver det nødvendigt at gaa lidt nøjere ind paa det her, hvor det forvises fra de ærværdige middelalderlige indskrifers kreds.

Som bekendt har vi nu kun Ole Worms egenhændige tegning (fig. 4)⁴ og det formodentlig efter den fremstillede træsnit i Monu-

¹ Foruden runerne læses paa samme side en oplysning om, at denne bog, der længe har været borte, nu 3-1-(15)77 er skaffet skolen tilbage af velbyrdigmand Harloff Skaffue tiill Eskylstrup. Endvidere er runesentenserne gengivet med latinske bogstaver (et par gange gengives runen e fejlagtigt ved a): Denne trans-literation er, som dr. phil. Marius Kristensen har gjort mig opmærksom paa, foretaget af Stephan Hansen Stephanius (o. 1650). ² Kålund i Arkiv för nordisk filologi XXV, 1909 p. 303—309. ³ Fr. Orluf i Danske Studier, 1938 p. 33—45. — Marius Kristensen s. st. p. 45—48. — Erik Moltke i Acta Ethnologica, 1938 p. 138—139. ⁴ I Ole Worms manuskript til Monumenta Danica, Gl. kgl. Sml. 2370 4:o.

menta Danica s. 299 (fig. 5) at holde os til, da stykket selv er forsvundet. Om tegningen ytrer Moltke: „How much reliance are we to place on the correctness of Worms drawing or the woodcut in his Monumenta. Were the characters distinct? Jeg mener, modsat Moltke,

*est quadratus, allungatus, trium pollicum longi.
 sexta parte pollicis, latera quatuor ^{charactibus} inscripti
 primo sylvestri, ut videtur, fabricatus, hinc p
 indione et figura:*

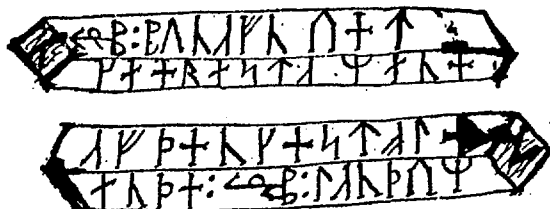

Fig. 4

at vi trygt tør fæste lid til Worms gengivelse af runerne. Træsnittet i Monumenta kan vi se bort fra; det følger, selvfølgelig stiliseret,

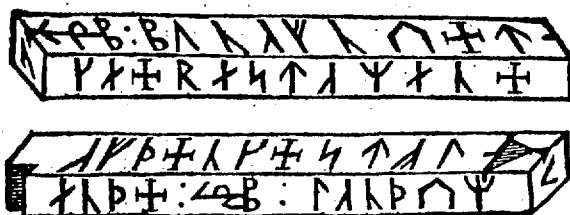

Fig. 5

Worms egenhændige tegning. Naturligvis er denne sidste nøjagtig. I hvert fald har Worm jo selv siddet og vendt og drejet træpinden, da han aftegnede runerne, hvad ingen af hans korrigerende efterfølgere har haft lejlighed til. Det vilde da unægtelig være unaturligt at stole mere paa dem end paa ham. Imidlertid fremsætter Moltke ogsaa en tvivl om, at tegnene overhovedet har været saa tydelige, at Worm med nogen sikkerhed har kunnet læse dem. Men det maa de have været; ellers vilde Worm næppe have kaldt stykket *bacillus*,

elegantibus insignatus characteribus Runicis (Mon. Dan. p. 298). Men nu Worms læsning af runerne. Den kritiserer Orluf, idet han uden videre udtaler: 'Worm læser skilletegnene med som rune bogstaver og foretager derefter selv ordadskillelsen. I træsnittet er skilletegnene tydeligere betegnede som saadanne'. Det ser jo mærkeligt ud at støtte sig til et andenhaands, stiliseret træsnit for at bevise, at tegnene paa Worms egen studietegning er skilletegn¹. Moltke læser de samme skilletegn som Orluf. Men disse korsformede skilletegn er *ikke* skilletegn. Det er de fejlagtigt blevet gennem en betragtning af træsnittet. Ser vi paa tegningen opdager vi for det første, at der anvendes et andet skilletegn, det sædvanlige :, for det andet at de kors, der blev læst som skilletegn, har fuld rune højde og en tværarm, der er kortere end den lodrette arm. Er disse forhold ikke i sig selv afgørende, saa strider de dog mod god runeskik og berettiger til, i forbindelse med det øvrige, der kan siges om denne indskrift, at læse korsene som runer, nemlig e. Man kunde ogsaa hæfte sig ved at finde formen t: T i en middelalderlig indskrift; normalt kunde man vente formen 1. Mærkeligt nok kritiserer man ikke Worms læsning af indskriftens første ord, som han gengiver Bynaffn; baade Moltke og Orluf gengiver uden videre rune nr. 2 ved u, skønt den adskiller sig skarpt fra pindens øvrige u-runer ved sin form (se fig. 4). Denne rune er da heller ikke u, men y saadan som Worm rigtigt gengiver den.

Hele sagen er nemlig den, at indskriften paa runepinden fra Viborg ikke er skrevet med middelalderlige danske runer, men med et runealfabet, der er i meget nær familie med det 'alphabetum gothicum', som først Johannes og Olaus Magnus ved midten af 1500-aarene bragte i trykken², og som snart gennem deres berømte bøger og afskrifter af runetavlen deri blev kendt og benyttet i hele den lærde verden. Her har vi nemlig et alfabet, hvor e danner et kors nøjagtig som paa Worms tegning, og hvor u, y og t optræder med de nævnte former. Beviset for, at dette alfabet har været velkendt, leveres af en række værker, hvori det enten direkte eller over mellemliggende

¹ Om den Wormske billedsniders forhold til sit forlæg se Erik Moltke i Fornvænnen, 1938 p. 322 f. med fig. 155 og 156, samt Lis Jacobsen, Norske Oldfunn VI, Evje-Stenen og Alstad-Stenen, 1933 pl. III fig. 5, 6 og 7; pl. IV fig. 11.

² Johannes Magnus, Historia de omnibus Gothorum Sveonumque regibus, Rom 1554 p. 25. — Olaus Magnus, Historia de gentibus Septentrionalibus, Rom 1555 p. 57. — Runetavlen er gengivet f. ex. i Nordisk Kultur VI, 1933 p. 241 og hos Otto v. Friesen, Runorna i Sverige, 1928 p. 85.

afskrifter (og derfor med forskellige mindre afvigelser) er optaget. Her skal t. ex. nævnes Bonaventura Vulcanius, *De Literis et Lingua Getarum siue Gothorum*, Leyden 1598 p. 43—46 og Arrild Huitfeldt, *Danmarckis Rigis Krønnicke* fran Kong Dan den første og indtil Kong Knud den 6., 1603 p. (XIV). Samme forskel mellem u- og y-rune som i disse alfabeter ses ogsaa i den unge runerække, som en senere haand (16.—17. aarh.) har tilføjet i nederste margin af den runeskrevne Mariaklage¹. I større stil er dette 16.-aarhundredes alfabet f. ex. anvendt i *Das Doberaner Anthyrlied*, et tysk haandskrift fra begyndelsen af det 17. aarhundrede, som i tidens stil blev runeskrevet for at vække større tiltro som historisk kildeskrift², og af Lyschander til gengivelse af Niels Pedersens berømmelige gullandske dokument, der klart beviser, at de danske konger i lige linje nedstammer fra Noa's nærmeste efterkommere³.

Som yderligere bevis for, at runerne paa Viborg-pinden baade har været tydelige, og at Worm har aftegnet dem rigtigt, kan henvises til en læsning, som er en halv snes aar ældre end den, der foreligger i *Monumenta Danica*. Den findes i det brev af 10/3 1632 hvormed biskop Christen Hansen ledsagede pinden, da han oversendte den til Ole Worm⁴. Gengivelserne af binderunerne er ens hos ham og Worm, og som Worm er han fuldstændig klar over tegnene for u, y, og e⁵. Endelig fremsætter Christen Hansen en bemærkning der i høj grad taler for, at runerne var tydelige [*litterulæ Runicæ accuratè incisæ*].

Her skal ikke forsøges nogen tolkning, blot peges paa, at sidste ord, *landum*, godt kunde ligne det barbariske oldnordisk, hvori man netop omkring 1600 havde for skik at affatte de hjemmegjorte historiske dokumenter for yderligere at understrege deres ælde⁶. Hvis *Virgula erotica* skulde være et forsøg i lignende retning, maa det jo siges, at fabricanten har haft held med sig⁷.

Der kan næppe være nogen tvivl om, at de øvrige runeindskrifter

¹ Se p. 113 note 8. ² *Das Doberaner Anthyrlied nach der Haseldorfer handschrift herausgegeben von Hermann Möller*. Göttingen 1895. ³ Lyschander, *De Danske Kongers Sleetebog*, 1622 p. 23. Jvf. Veses gravskrift s. st. p. 35.

⁴ *Olai Wormii et ad eum doctorum virorum epistolæ*, I, 1751 p. 463. ⁵ At der læses *Kacrasta*, med c for e, beror paa trykfejl; samme trykfejl er ikke ualmindelig i smaat kursivtryk fra 17.—18. aarh., hvor de to typer ligner hinanden meget.

⁶ Se herom Carl S. Petersen, *Den danske Litteraturs Historie I*, 1929 p. 384 f. med fig. 82. ⁷ Om et interessant fund, der ændrer synet paa *Virgula erotica*, se tillægget side 137.

fra samme periode har lignende literære runealfabeter til grundlag, som ovenfor er søgt paavist for Viborg-pindens vedkommende. Desværre ved vi ikke, hvordan den indskrift: Gud er min Styrke. 1595., saa ud, som biskop Jens Bircherod læste paa et gammelt forgyldt spejl, der hang i hans sovekammer i Rubjerg præstegaard i Vennebjerg herred, da han var paa visitats der i 1704. Men hans karak-

Fig. 6

teristik af indskriften kan meget vel tyde paa, at den har været skrevet med et 'Olaomagnæansk' alfabet. Der er heri former, som maa have forekommet biskoppen paafaldende, fordi de afveg fra de runealfabeter, der forekommer i Worms værker. Han udtaler: *Nogle af samme Skrifts Characterer discreperer nogenledis fra dennem, hvilke Wormius i Literatura sua Runica haver samlet og antegnet, men nogle kommer med de samme overens*¹.

En lignende karakteristik kunde gives af runerne paa et haandklædebræt (fig. 6), som muligvis efter sine udskæringer og sin form bør henføres til en lollandsk mester, men som i hvert fald en tid har haft hjemme paa herregaarden Skovsbo paa Fyn og vistnok en tid paa Ny Zeeland for tilsidst at havne i Dansk Folkemuseum². Runerne 'discreperer nogenledis' baade fra Olaus Magnus's og Worms, især tyder formerne for b, r og h paa en betydelig individuel indstilling hos billedskæreren. Det hele læses Doel Abrahamsdaater, hvor man maaske tør opfatte det mærkelige pigenavn som en 'fejlskrivning' af det meget almindelige Boel. Stykket bærer desuden med sædvanlige tegn indskriften Anno 1605.

Fra omtrent samme tid formodes endelig et fjerde lille runeminde at være, en træske, som i 1896 fandtes i Väster Götland, men som efter sin type kan bestemmes som oprindelig hjemmehørende i Gud-

¹ Biskop J. Bircherods Dagbøger for Aarene 1658—1687, 1692—1708, Ms. i Kgl. Bibl. Runeindskriften omtales under 14/3 1704. ² Fotografi i Collectio Wimmeriana IV B 2 paa Kgl. Bibl. med paaskrift: 'Foræret mig af I. L. Heiberg. Møbel fra gaarden Skovsbo paa Fyn. — — — Med frøken Busch, — — — er møbel nu ført til Ny Zeeland, 28/9 07. Ludv. Wimmer.' — I 1935 modtog Dansk Folkemuseum haandklædehylden som testamentarisk gave fra ingeniør A. Busch.

brandsdalen. Runeindskriften paa denne svensk-norske ske er dansk, datidens officielle norske skriftsprog: For thi ieg lithen er skal ingen mig forttenke, d. v. s. *Ingen skal foragte mig, skønt jeg kun er lille*¹.

Formodentlig i nøje tilknytning til den ovenfor (side 118) omtalte tro paa tidligere tiders rige skriftlige anvendelse af runer begynder disse nu omkring 1600 at optræde som en slags symboler for historien og historikeren. Et var det at have et runealfabet, hvormed man kunde give moderne indskrifter et ydre alderdomligt og ærværdigt udseende. Helt anderledes stod det til med de virkelig gamle monumenter, hvis indhold man kun dunkelt anede; de skulde endnu i lang tid staa som mørke helligdomme for den læge mand, men forlenede til gengæld den, der kunde tyde dem, eller som foregav at kunne det, — folk som Chytræus, Rantzau, Vulcanius, Bureus, Anna Krabbe og glarmester Albret Holst — med en glorie af mystisk visdom. Da vor første kongelige historiograf, eller rettere forløberen for ham, Anders Sørensen Vedel, i 1578 blev malet af Tobias Gemperle², betegnede kunstneren hans arbejde med fædrelandets dunkle oldhistorie ved et bundt runebeskrevne papirer paa historikerens arbejdsbord. Runeskriften bestaar dog kun af løsrevne tegn, som ikke danner nogen mening. Her kommer da forestillingen om den runiske oldlitteratur, som aldrig har eksisteret, til et synligt udtryk. For resten var Vedels bidrag til runeforskningen saare sparsomt. Det indskrænker sig i det væsentligste til opnotering af en og anden af de mange sagnagtige beretninger, som allerede tidligt er blevet knyttet til runestenene³. Men bag runepapirerne paa Vedels skrivebord skjuler sig dog noget af hans store, men aldrig virkeliggjorte drøm om en fuldstændig Danmarks historie, der skulde tage hensyn til alle kilder. De to steder i Folkevisebogen, hvor han omtaler runestenene, lover han en fortættelse: Først om den skaanske Vemmenhög-sten, som videre skal omtalis udi Danmarckis Rigis Bescriffuelse oc Antiquitatibus Danicis', dernæst om Sjelle-stenen, som videre skal omtalis en anden stæd'.

Runerne var i det hele taget ved at blive temmelig selvfølgelige

¹ A. Noreen, *Spridda Studier* III, 1913 p. 50. ² Portræt i Frederiksborgmuseet. Gengivet f. ex. i Carl S. Petersen, *Illustreret dansk Litteraturhistorie* I, 1929 p. 392. ³ Anders Sørensen Vedels *Folkevisebog* I, udg. af Paul V. Rubow, 1926 p. 154 og 164 f.

attributer til alt, hvad der havde med oldhistorien at gøre — og oldhistorien var i det hele taget paa moden. Christian den Fjerde agtede, for at en større kreds kunde lære fædrenes bedrifter at kende, at lade sin kobberstikker Simon de Pas fremstille Danmarkshistorien i 84 fædrelandske billeder; de skulde være færdige til udgivelse, ledsaget af forklarende historisk text, i 1639, men værket blev ikke fuldført. Adskillige af disse billeder blev i 1620'erne tegnet af kunstnerens søn, Crispin de Pas, der havde hjemme i Utrecht, men som i sagens anledning tog en rejse for til Danmark. Han maa have haft et stærkt indtryk af, hvilken rolle runerne havde spillet i fortiden, at dømme efter de mange runetegn, der ses som indvævet mønster i de gevanter, som de ærværdige offerpræstinder (hvoraf en del bærer briller) er ikklædt. Et af billederne forestiller en ofring. Præstinden staar ved det kar, hvori det bagbundne menneskeoffers blod skal flyde, og læser op af et blad beskrevet med (tilfældige, løsrevne) runer. Paa et andet billede, der fremstiller Harald Gilles jernbyrd, ses en paa væggen op-hængt tavle med runeindskrift. Desværre er resultatet af denne udlændings studier i runeindskriften i den her foreliggende form nærmest negativt. Det ser ud til, at han har søgt at fæstne et eller andet vers paa sin vægtavle, men en transliteration af runerne giver en mærkelig og uforstaaelig blanding af nederlandsk (eller nedertysk) og højtysk uden indbyrdes sammenhæng¹. Derimod er det let at se, hvorfra Crispin de Pas har sin runekundskab. De runeformer, han anvender, er taget fra runetavlen i Johannes og Olaus Magnus' værker fra midten af det 16. aarhundrede (se side 121 med note 2)².

Runen λ har ved adskillige lejligheder voldt runologerne vanskeligheder, og diskussionerne om dens lydværdi har nu og da nærmest haft stridens karakter. I hovedtrækkene er forholdet følgende: I det ældste runealfabet betegnede λ en særlig r-lyd, udviklet af et stemt s, til forskel fra alm. r, der betegnedes ved runen $\mathfrak{r}$; i løbet af den yngre runerækkes tid bliver λ , som betegnelse for særlig r-lyd, overflødig. Den anvendes da, ved siden af $\mathfrak{r}$, hyppigt som betegnelse for y.

¹ Jeg skylder hr. professor L. L. Hammerich tak for beredvillig udtalelse paa grundlag af min gengivelse af Crispin de Pas' runer. ² Om Crispin de Pas se Francis Beckett, Kristian IV og Malerkunsten, 1937, hvor 'Harald Gilles jernbyrd' er gengivet. Originaltegningerne opbevares i Kobberstiksamlingen (Tu 121).

Da man i det 16. aarhundrede tog fat paa runestudiet, var man ikke ganske klar over disse forhold. Olaus Magnus havde, som tidligere omtalt (side 121) paa sin runetavle fra 1555 et særligt tegn for y. Derimod giver han ʌ værdien z, og saaledes anvendes den ogsaa i Das Doberaner Anthyrlied (side 122) og andre steder. Derimod var Bureus klar over, at ʌ er en r-lyd. Paa sin rune-oversigtstavle¹ anfører han udfor r baade ꝛ og ʌ. Worm gaar nøjere ind paa spørgsmaalet i 1636² og bestemmer ʌ dels som betegnelse for y, dels som en særlig r-lyd, et 'r finale', der kun kan bruges i slutningen af ord og som i sig 'optager' en vokal, e, a, u, y. Worms væsentlig rigtige syn sejrede efterhaanden, men maatte dog døje adskillig ubillig kritik. Den svenske lærde Olof Verelius bestemmer saaledes ʌ som binde-rune af ʀ og ʀ og læser den som au. Tilmed tillader han sig at skæmte med Dr. 'Orm', der jo snart gengiver det omstridte tegn ved y, snart ved r³.

Imidlertid var det nu baade paa Bures og Worms runetavler⁴ at læse, at runen for r dels var ꝛ dels ʌ, de to tegn stadig anbragt ved siden af hinanden og jævnbyrdigt. Fra Worm gik opfattelsen videre, aabenbart i mange tilfælde uden nøjere studium i den tilhørende text, for snart ser man ʌ anvendt som betegnelse for r alle mulige steder, ikke alene som 'r finale', men midt inde i ord og som forlyd. Der er en hel lille gruppe indskrifter, der netop ud fra dette forhold kan bestemmes som tilhørende tiden efter Worm (evt. efter Bure). Grunden til, at man saa ofte ser ʌ foretrukket fremfor ꝛ ligger vel i det forhold, at for mange af de mennesker, der morede sig med at riste og skrive runer, har det været magtpaaliggende, at det frembragte mindesmærke havde saa lidt lighed med latinsk skrift som muligt.

Som en af de ældste af de danske indskrifter, hvor ʌ (sammen med ꝛ) optræder som betegnelse for r, kan nævnes den, der læses paa det saakaldte Skönabäck-horn⁵, der har faaet navn efter sit tidligere opbevaringssted, en herregaard i Sydskaane. Det dateres med

¹ Runakænslanæs læræ sban, Uppsala 1599. ² Runer seu Danica literatura antiqvissima, 1636 p. 76—79. ³ Manuctio compendiosa ad Runographiam Scandicam antiquam recte intelligendam, Uppsala 1675 p. 32 f.: Doctor Orm uti sin Literatura cap. 11 håller henne före att wara R, uti thet 12. cap. icke aldeles R, uti thet 16. cap. upreknar han henne ytterst, och kallar Y — —. ⁴ Worm, anf. arb. p. 58, 61. ⁵ Nu i Historiska Museet i Lund. Omtalt hos N. H. Sjöborg: Samlingar för Nordens Fornälskare II, 1824 p. 189 f., pl. 47—48 fig. 154 og 158. — Jørgen Olrik, Drikkehorn og Sølvtoj fra Middelalder og Renaissance, 1909 p. 10—11, fig. 11.

rimelighed til det 17. aarhundrede, og den lange indskrift danner, som Sjöborg bemærker, 'ett afton-, kärleks och dryckesqvåda i en rättsskaffens Ridderlig och upplyft ton.' Tegn for tegn kan indskriften gengives:

Gud lake ok uændæ
 altink til æn salik ændæ
 dæn ridder drak af kyldnæ horn slok op mæd kuiten hand
 krist kiuæ min kiaristæ kodæ nat ok undæ os frid i uort
 land
 suardæ dæn homand giæf ok mild uæd krikan haabr iæg
 at naaæ
 æn æedel iomfru dygdig ok snild som ællæns uar næppæ
 at faaæ
 inkæn ladær sik fortrytæ
 om iæg den lykkæ af gud maa nytæ
 ti alt mit sind ok atraa
 ær høkæræ tink uæd dykd at naa.

Runemesteren bruger i flæng k- og g-runer for at betegne g, æ- og e-runer for e o. s. v. og anvender et 'stungent o' for ø. Det alfabet, som han benytter, lader sig ikke føre tilbage til noget direkte forbillede, men de enkelte runeformer er meget pyntelige. Paa mere moderne dansk kan verset gengives:

Gud lage og vende — alting til en salig endel!
 Den ridder drak af gyldne horn, slog op med hviden hand: — „Krist
 give min kæreste gode nat, og unde os fred i vort land!“
 Svared den hovmand gæv og mild: — „Ved krigen haaber jeg at naa
 — en ædel jomfru, dydig og snild, — som ellers var næppe at faa!
 — Ingen lade sig fortryde — om jeg den lykke af Gud maa nyde,
 — thi alt mit sind og attraa — er højere ting ved dyd at naa!“

Verset er ikke kendt andetsteds fra og kan saaledes ikke bidrage til en nøjere datering af indskriften.

Der kunde i og for sig være nogen grund til at betragte alle de indskrifter under eet, hvor A (evt. ved siden af R) optræder med værdien r, men da de findes spredt fra det 17. aarhundredes begyndelse og fremefter i ret stort tal, vilde det medføre et ubehageligt brud paa den her tilstræbte kronologiske oversigt. Praktisk vil det dog formodentlig være allerede her at nævne et par indskrifter, som ikke lader sig datere

i Kerteminde-rektoren Matthias Henriksen Schachts (1660—1700) antikvitets-kabinet¹ og opgaves c. 1700 af den tidligere ejer at være fundet af hans fader, som dengang var en ung mand. Indskriften, der benytter Olaus Magnus' y-tegn (side 121) synes at maatte transcriberes: fyr Thorur blota, og angiver aabenbart, at kniven er en offerkniv, der skulde anvendes ved dyrkelsen af Thor. Det hele

Fig. 8

ser snarere ud til at være et plumpt forsøg paa bedrageri end et resultat af uskyldig runeinteresse.

Til den samme udaterbare gruppe af „A-indskrifter“ hører ogsaa Møens eneste og nu forsvundne runemindesmærke, en kobberplade (fig. 8), som nok oprindeligt har hørt til en begravelse fra 17.—18. aarhundrede, men som opgives at være fundet paa den kendte „Grøn Jægers Høj“ ved Damsholt². Gravverset, som den indeholder, er i sædvanlig pietistisk stil:

misund mik icke denne sten
huorunder huiler mine ben
det er al den formue och skat
den iek mik her har efterlat.

Endelig blev gruppen i 1929 forøget ved opdagelsen af en runeskrift paa stævnen af en gammel baad (en „ege“), som tidligere var fundet ved tørvegravning i Morsholt mose i Aarhus amt og nu

¹ Schacht, *De Antiquitatibus quibusdam e Tumulis veterum Fionensium* — — — i: *Nova Litteraria Maris Balthici et Septentrionis*, MDCC p. 333—342, tab. XI. ² Paludan, *Beskrivelse over Møen I*, 1822 p. 163 f., med tab. IX.

sen · Anno · MDCXLVII. Det var fire aar efter at Ole Worm havde udsendt sit runologiske hovedværk *Monumenta Danica*. Formerne for a og n (med skraa hovedstave) viser dog bort fra Worm, ligeledes ø med talværdien X (anvendt som romertal). Lignende former og lyd-værdier træffes i det ældre materiale, hos Olaus Magnus og Bureus¹.

Større lighed med de Wormske runer findes i et lille vers, som blev trykt i Thomas Bartholins lykønskningsskrift til Schumachers bryllup²: Det er nemlig sat med de samme runetyper, som Worm selv anvendte i sine værker³, og maa gengives saaledes:

Scumachere eders aere
 skinner klar som solens lys
 eders roes skal hos os vere
 med en evig herlik priis
 sikne sel den himmel gud
 begge eders kierlig senge
 lider vel med eders brud
 lever udi velstand lenke⁴.

Digtet var underskrevet med runerne Y · B · T · F. Fridrich Christian Schönau, der optog digtet i ,Samling af lærde Fruentimmer I, 1753 p. 14, udlæser underskriften som Margreta Bartholina Thomæ filia. Denne datter af Thomas Bartholin var en særdeles lærd dame med en større poetisk produktion, af hvilken det lille runevers dog skal være det eneste bevarede.

¹ Krusets historie og øvrige beskrivelse hos Jørgen Olrik, *Drikkehorn og Sølvtoj fra Middelalder og Renaissance*, 1909 p. 10 f., med fig. 11. ² Thomæ Bartholini Quæstiones Nuptiales Nuptiis Petri Schumacheri consecratæ, 1670 p. 53. ³ Disse runetyper var aabenbart i lang tid de eneste, der var adgang til her i landet. Som bekendt beklagede Bertel Knudsen sig til Worm over, at det i alle bogtrykkerier skortede paa ,gotiske typer' (N. M. Petersen, *Bidrag til den danske Literaturs Historie* III 2. udg., 1868 p. 330). I den eneretsbevilling, der 1622 blev udstedt til universitetsbogtrykker Salomon Sartorius, blev det paabudt ham, at han skulde være vel forsynet ,med et perfekt typografi og bogtrykkeri' — det ser dog ikke ud til, at han i den første tid har haft runetyper (Camillus Nyrop, *Bidrag til den danske Boghandels Historie* I, 1870 p. 152). De Wormske typer kan stadig følges, f. ex. anvendes de i Thomæ Bartholini Thomæ filii Antiquitatum Danicarum libri tres, 1689. Man er aabenbart begyndt at komme i forlegenhed for typerne t og þ, idet det kan ses, at de i mange tilfælde er fremstillet ved bortskæring af den ene eller den anden bistav i typen *. Man maatte hjælpe sig, som man kunde; typerne fremstilledes ikke herhjemme, men maatte indføres fra udenlandske skriftstøberier, i Holland og Tyskland. ⁴ Her er for y brugt to e-runer. Anvendelsen af k i herlig, signe, lenge, skyldes sikkert bogtrykkeren.

Gennem Worms runeværker kunde alle antikvarisk interesserede nu skaffe sig kendskab, ikke alene til runetegnene, men ogsaa til de gamle indskrifter indhold. Det har sikkert været til skuffelse for mange, at de fleste stenindskrifter kun indeholdt en eller anden temmelig intetsigende formel; de fandt alligevel deres efterlignere: I begyndelsen af det 19. aarhundrede, læste biskop Münter paa en ege-

Y111* 14 111 R111 414R- 4141K P111

Fig. 10

bjælke, skorstensankeret i Sørbymagle præstegaards bryggers (Vester Flakkebjerg herred) en række runer (fig. 10)¹, der oprindeligt maa have haft omtrent følgende udseende: Y111*111 14 R111 414R - 4141K P111, *Matthias lod rejse skorsten denne*, en formel, der formodentlig er en spøgende prallel til de ægte gamle mindesmærkers *X lod rejse sten denne*. Hvem den Matthias var, som har moret sig med at riste runer til minde om sit nyttige værk, findes med stor sandsynlighed ved en gennemgang af Sørbymagles series pastorum. Der er kun een af præsterne paa hvem navnet passer, Mads Jensen Prom (eller Matthias Promus, som han skriver sig paa alterkalken)²; han var i 43 aar præst paa stedet, til sin død i 1688. „Han skal ogsaa have været en Antiquarius“³.

Præsten var ikke ene om at riste runer. Klokkeren kommer ogsaa med. Salomon Jacobssøn Lund skænkede i 1683 kirken i Kolding en oblatæske (fig. 11). Blandt forskellig anden indskrift med sædvanlige latinske bogstaver har han af en eller anden upaaviselig grund fundet det passende at angive sit embedes art med runer: klacker udi Calding⁴.

¹ Seddel i Thorsens efterladte papirer, Ny kgl. Saml. 3296 4:o nr. 12. Tilskrift med Thorsens haand: „fra Münter“. ² Danmarks Kirker V, 2, Sorø Amt, 1938 p. 830. ³ Treschow, Danske Jubel-Lærere, 1753 p. 320. ⁴ For fuldstændighedens skyld kan degnen maaſke ogsaa nævnes. Overfor Gammel-Gunhilds troldebogstav optræder Per Degn som Anholts videnskabelige autoritet (2. bog, 3. sang, vers 317—320):

Jeg udi Paarsens Bog den saa A har fundet tegnet;
Peer Degn den Bogstav har for gammelt Islandsk regnet,
Thi den seer ud som O i Rune-Alphabet,
Han havde paa en Steen slig Bogstav skreven seet.

Om Justesens anmærkning: Om det er en Rune-Bogstav eller ei, skal jeg ikke sige. Mig synes, at den seer ikke ulig en Katte-Klo.

Helt op til denne tid kan der i de private runeskrifter af og til spores paavirkning fra Olaus Magnus' alfabet (side 121). I 1702 døde Peder Syv, og skønt hans arbejde med runerne havde haft et temmelig tilfældigt præg, slutter Jørgen Sorterup dog sit æredigt til ham med et lille runeskrevet vers; det kendes nu kun i to afskrifter¹, men nogle

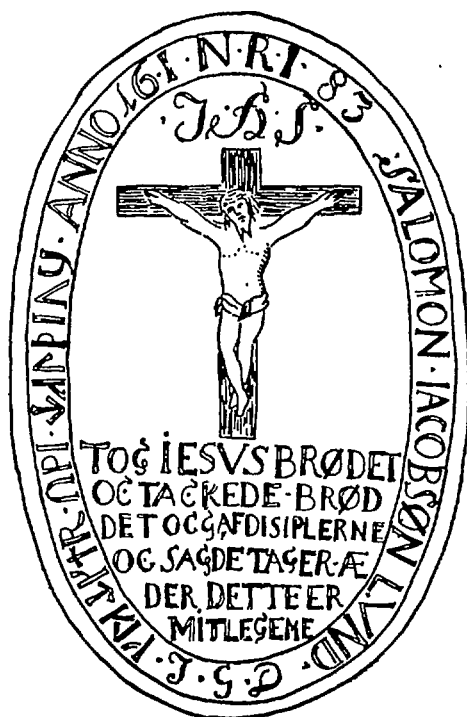

Fig. 11

typiske tegn der gaar igen i begge, vidner om nogenlunde nøjagtighed. Saaledes genkendes i Syv det tidligere omtalte y fra Olaus Magnus runerække; for æ har Sorterup et særligt, vistnok hjemmegjort tegn o. s. v. Verset maa gængives saaledes:

Op I gamle runer hær, lader Eders drag beskue
om en nogen Jer vil hue udi denne sørge fær

¹ Jørgen Sorterups ligprædiken over Peder Syv (1702), udg. af Viggo J. von Holstein Rathlou, i Danske Studier 1909 p. 34—50. Runerne er her gengivet med 'normale' typer, hvorved ethvert særpræg er forsvundet af Jørgen Sorterups runealfabet.

oven i købet alvorligt ment runeindskrift (fig. 12) læses paa kirke-
muren i Haarlev paa Stevns:

Herr Niels Leganger
lod her begrave
Anna Sylvia
og satte træer over hendes grav.

Herefter følger med hebræiske tegn Job 1, 21.

Anna Sylvia var Haarlevpræsten Niels Legangers datter og døde
i 1773¹.

En art autorisation fik runerne ved deres anvendelse paa det
uskønne monument som Wiedewelt efter Frederik den V.s udkast
fuldførte til Fredensborg slotshave² (lidt nordøst for „Kongebroen“).
Texten, en slags oldnordisk, er forfattet af professor i historie Bernhard
Møllmann, der altsaa maa formodes at have haft større respekt for
runerne end hans forgænger i embedet, Holberg. Paa den ene side læses:

𐀀𐀁𐀂𐀃𐀄𐀅𐀆𐀇𐀈𐀉𐀊𐀋𐀌𐀍𐀎𐀏𐀐𐀑𐀒𐀓𐀔𐀕
𐀖𐀗𐀘𐀙𐀚𐀛𐀜𐀝𐀞𐀟𐀠𐀡𐀢𐀣𐀤𐀥𐀦𐀧𐀨𐀩𐀪𐀫𐀬𐀭𐀮𐀯𐀰𐀱𐀲𐀳𐀴𐀵𐀶𐀷𐀸𐀹𐀺𐀻𐀼𐀽𐀾𐀿𐁀𐁁𐁂𐁃𐁄𐁅𐁆𐁇𐁈𐁉𐁊𐁋𐁌𐁍𐁎𐁏𐁐𐁑𐁒𐁓𐁔𐁕𐁖𐁗𐁘𐁙𐁚𐁛𐁜𐁝𐁞𐁟𐁠𐁡𐁢𐁣𐁤𐁥𐁦𐁧𐁨𐁩𐁪𐁫𐁬𐁭𐁮𐁯𐁰𐁱𐁲𐁳𐁴𐁵𐁶𐁷𐁸𐁹𐁺𐁻𐁼𐁽𐁾𐁿𐂀𐂁𐂂𐂃𐂄𐂅𐂆𐂇𐂈𐂉𐂊𐂋𐂌𐂍𐂎𐂏𐂐𐂑𐂒𐂓𐂔𐂕𐂖𐂗𐂘𐂙𐂚𐂛𐂜𐂝𐂞𐂟𐂠𐂡𐂢𐂣𐂤𐂥𐂦𐂧𐂨𐂩𐂪𐂫𐂬𐂭𐂮𐂯𐂰𐂱𐂲𐂳𐂴𐂵𐂶𐂷𐂸𐂹𐂺𐂻𐂼𐂽𐂾𐂿𐃀𐃁𐃂𐃃𐃄𐃅𐃆𐃇𐃈𐃉𐃊𐃋𐃌𐃍𐃎𐃏𐃐𐃑𐃒𐃓𐃔𐃕𐃖𐃗𐃘𐃙𐃚𐃛𐃜𐃝𐃞𐃟𐃠𐃡𐃢𐃣𐃤𐃥𐃦𐃧𐃨𐃩𐃪𐃫𐃬𐃭𐃮𐃯𐃰𐃱𐃲𐃳𐃴𐃵𐃶𐃷𐃸𐃹𐃺𐃻𐃼𐃽𐃾𐃿𐄀𐄁𐄂𐄃𐄄𐄅𐄆𐄇𐄈𐄉𐄊𐄋𐄌𐄍𐄎𐄏𐄐𐄑𐄒𐄓𐄔𐄕𐄖𐄗𐄘𐄙𐄚𐄛𐄜𐄝𐄞𐄟𐄠𐄡𐄢𐄣𐄤𐄥𐄦𐄧𐄨𐄩𐄪𐄫𐄬𐄭𐄮𐄯𐄰𐄱𐄲𐄳𐄴𐄵𐄶𐄷𐄸𐄹𐄺𐄻𐄼𐄽𐄾𐄿𐅀𐅁𐅂𐅃𐅄𐅅𐅆𐅇𐅈𐅉𐅊𐅋𐅌𐅍𐅎𐅏𐅐𐅑𐅒𐅓𐅔𐅕𐅖𐅗𐅘𐅙𐅚𐅛𐅜𐅝𐅞𐅟𐅠𐅡𐅢𐅣𐅤𐅥𐅦𐅧𐅨𐅩𐅪𐅫𐅬𐅭𐅮𐅯𐅰𐅱𐅲𐅳𐅴𐅵𐅶𐅷𐅸𐅹𐅺𐅻𐅼𐅽𐅾𐅿𐆀𐆁𐆂𐆃𐆄𐆅𐆆𐆇𐆈𐆉𐆊𐆋𐆌𐆍𐆎𐆏𐆐𐆑𐆒𐆓𐆔𐆕𐆖𐆗𐆘𐆙𐆚𐆛𐆜𐆝𐆞𐆟𐆠𐆡𐆢𐆣𐆤𐆥𐆦𐆧𐆨𐆩𐆪𐆫𐆬𐆭𐆮𐆯𐆰𐆱𐆲𐆳𐆴𐆵𐆶𐆷𐆸𐆹𐆺𐆻𐆼𐆽𐆾𐆿𐇀𐇁𐇂𐇃𐇄𐇅𐇆𐇇𐇈𐇉𐇊𐇋𐇌𐇍𐇎𐇏𐇐𐇑𐇒𐇓𐇔𐇕𐇖𐇗𐇘𐇙𐇚𐇛𐇜𐇝𐇞𐇟𐇠𐇡𐇢𐇣𐇤𐇥𐇦𐇧𐇨𐇩𐇪𐇫𐇬𐇭𐇮𐇯𐇰𐇱𐇲𐇳𐇴𐇵𐇶𐇷𐇸𐇹𐇺𐇻𐇼𐇽𐇾𐇿𐈀𐈁𐈂𐈃𐈄𐈅𐈆𐈇𐈈𐈉𐈊𐈋𐈌𐈍𐈎𐈏𐈐𐈑𐈒𐈓𐈔𐈕𐈖𐈗𐈘𐈙𐈚𐈛𐈜𐈝𐈞𐈟𐈠𐈡𐈢𐈣𐈤𐈥𐈦𐈧𐈨𐈩𐈪𐈫𐈬𐈭𐈮𐈯𐈰𐈱𐈲𐈳𐈴𐈵𐈶𐈷𐈸𐈹𐈺𐈻𐈼𐈽𐈾𐈿𐉀𐉁𐉂𐉃𐉄𐉅𐉆𐉇𐉈𐉉𐉊𐉋𐉌𐉍𐉎𐉏𐉐𐉑𐉒𐉓𐉔𐉕𐉖𐉗𐉘𐉙𐉚𐉛𐉜𐉝𐉞𐉟𐉠𐉡𐉢𐉣𐉤𐉥𐉦𐉧𐉨𐉩𐉪𐉫𐉬𐉭𐉮𐉯𐉰𐉱𐉲𐉳𐉴𐉵𐉶𐉷𐉸𐉹𐉺𐉻𐉼𐉽𐉾𐉿𐊀𐊁𐊂𐊃𐊄𐊅𐊆𐊇𐊈𐊉𐊊𐊋𐊌𐊍𐊎𐊏𐊐𐊑𐊒𐊓𐊔𐊕𐊖𐊗𐊘𐊙𐊚𐊛𐊜𐊝𐊞𐊟𐊠𐊡𐊢𐊣𐊤𐊥𐊦𐊧𐊨𐊩𐊪𐊫𐊬𐊭𐊮𐊯𐊰𐊱𐊲𐊳𐊴𐊵𐊶𐊷𐊸𐊹𐊺𐊻𐊼𐊽𐊾𐊿𐋀𐋁𐋂𐋃𐋄𐋅𐋆𐋇𐋈𐋉𐋊𐋋𐋌𐋍𐋎𐋏𐋐𐋑𐋒𐋓𐋔𐋕𐋖𐋗𐋘𐋙𐋚𐋛𐋜𐋝𐋞𐋟𐋠𐋡𐋢𐋣𐋤𐋥𐋦𐋧𐋨𐋩𐋪𐋫𐋬𐋭𐋮𐋯𐋰𐋱𐋲𐋳𐋴𐋵𐋶𐋷𐋸𐋹𐋺𐋻𐋼𐋽𐋾𐋿𐌀𐌁𐌂𐌃𐌄𐌅𐌆𐌇𐌈𐌉𐌊𐌋𐌌𐌍𐌎𐌏𐌐𐌑𐌒𐌓𐌔𐌕𐌖𐌗𐌘𐌙𐌚𐌛𐌜𐌝𐌞𐌟𐌠𐌡𐌢𐌣𐌤𐌥𐌦𐌧𐌨𐌩𐌪𐌫𐌬𐌭𐌮𐌯𐌰𐌱𐌲𐌳𐌴𐌵𐌶𐌷𐌸𐌹𐌺𐌻𐌼𐌽𐌾𐌿𐍀𐍁𐍂𐍃𐍄𐍅𐍆𐍇𐍈𐍉𐍊𐍋𐍌𐍍𐍎𐍏𐍐𐍑𐍒𐍓𐍔𐍕𐍖𐍗𐍘𐍙𐍚𐍛𐍜𐍝𐍞𐍟𐍠𐍡𐍢𐍣𐍤𐍥𐍦𐍧𐍨𐍩𐍪𐍫𐍬𐍭𐍮𐍯𐍰𐍱𐍲𐍳𐍴𐍵𐍶𐍷𐍸𐍹𐍺𐍻𐍼𐍽𐍾𐍿𐎀𐎁𐎂𐎃𐎄𐎅𐎆𐎇𐎈𐎉𐎊𐎋𐎌𐎍𐎎𐎏𐎐𐎑𐎒𐎓𐎔𐎕𐎖𐎗𐎘𐎙𐎚𐎛𐎜𐎝𐎞𐎟𐎠𐎡𐎢𐎣𐎤𐎥𐎦𐎧𐎨𐎩𐎪𐎫𐎬𐎭𐎮𐎯𐎰𐎱𐎲𐎳𐎴𐎵𐎶𐎷𐎸𐎹𐎺𐎻𐎼𐎽𐎾𐎿𐏀𐏁𐏂𐏃𐏄𐏅𐏆𐏇𐏈𐏉𐏊𐏋𐏌𐏍𐏎𐏏𐏐𐏑𐏒𐏓𐏔𐏕𐏖𐏗𐏘𐏙𐏚𐏛𐏜𐏝𐏞𐏟𐏠𐏡𐏢𐏣𐏤𐏥𐏦𐏧𐏨𐏩𐏪𐏫𐏬𐏭𐏮𐏯𐏰𐏱𐏲𐏳𐏴𐏵𐏶𐏷𐏸𐏹𐏺𐏻𐏼𐏽𐏾𐏿𐐀𐐁𐐂𐐃𐐄𐐅𐐆𐐇𐐈𐐉𐐊𐐋𐐌𐐍𐐎𐐏𐐐𐐑𐐒𐐓𐐔𐐕𐐖𐐗𐐘𐐙𐐚𐐛𐐜𐐝𐐞𐐟𐐠𐐡𐐢𐐣𐐣𐐤𐐥𐐦𐐧𐐨𐐩𐐪𐐫𐐬𐐭𐐮𐐯𐐰𐐱𐐲𐐳𐐳𐐴𐐵𐐶𐐷𐐸𐐸𐐹𐐺𐐻𐐼𐐽𐐾𐐿𐑀𐑁𐑂𐑃𐑄𐑅𐑆𐑇𐑈𐑉𐑊𐑋𐑌𐑍𐑎𐑏𐑐𐑑𐑒𐑓𐑔𐑕𐑖𐑗𐑘𐑙𐑚𐑛𐑜𐑝𐑞𐑟𐑠𐑡𐑢𐑣𐑣𐑤𐑥𐑦𐑧𐑨𐑩𐑪𐑫𐑬𐑭𐑮𐑯𐑰𐑱𐑲𐑲𐑳𐑴𐑵𐑶𐑷𐑸𐑸𐑹𐑺𐑻𐑼𐑽𐑾𐑿𐒀𐒁𐒂𐒃𐒄𐒅𐒆𐒇𐒈𐒉𐒊𐒋𐒌𐒍𐒎𐒏𐒐𐒑𐒒𐒓𐒔𐒕𐒖𐒗𐒘𐒙𐒚𐒛𐒜𐒝𐒞𐒟𐒠𐒡𐒢𐒣𐒣𐒤𐒥𐒦𐒧𐒨𐒩𐒪𐒫𐒬𐒭𐒮𐒯𐒰𐒱𐒲𐒲𐒳𐒴𐒵𐒶𐒷𐒸𐒸𐒹𐒺𐒻𐒼𐒽𐒾𐒿𐓀𐓁𐓂𐓃𐓄𐓅𐓆𐓇𐓈𐓉𐓊𐓋𐓌𐓍𐓎𐓏𐓐𐓑𐓒𐓓𐓔𐓕𐓖𐓗𐓘𐓙𐓚𐓛𐓜𐓝𐓞𐓟𐓠𐓡𐓢𐓣𐓣𐓤𐓥𐓦𐓧𐓨𐓩𐓪𐓫𐓬𐓭𐓮𐓯𐓰𐓱𐓲𐓲𐓳𐓳𐓴𐓴𐓵𐓵𐓶𐓶𐓷𐓷𐓸𐓸𐓹𐓺𐓺𐓻𐓻𐓼𐓼𐓽𐓽𐓾𐓾𐓿𐔀𐔁𐔂𐔃𐔄𐔅𐔆𐔇𐔈𐔉𐔊𐔋𐔌𐔍𐔎𐔏𐔐𐔑𐔒𐔓𐔔𐔕𐔖𐔗𐔘𐔙𐔚𐔛𐔜𐔝𐔞𐔟𐔠𐔡𐔢𐔣𐔣𐔤𐔥𐔦𐔧𐔨𐔩𐔪𐔫𐔬𐔭𐔮𐔯𐔰𐔱𐔲𐔲𐔳𐔳𐔴𐔴𐔵𐔵𐔶𐔶𐔷𐔷𐔸𐔸𐔹𐔹𐔺𐔻𐔻𐔼𐔼𐔽𐔽𐔾𐔾𐔿𐕀𐕁𐕂𐕃𐕄𐕅𐕆𐕇𐕈𐕉𐕊𐕋𐕌𐕍𐕎𐕏𐕐𐕑𐕒𐕓𐕔𐕕𐕖𐕗𐕘𐕙𐕚𐕛𐕜𐕝𐕞𐕟𐕠𐕡𐕢𐕣𐕣𐕤𐕥𐕦𐕧𐕨𐕩𐕪𐕫𐕬𐕭𐕮𐕯𐕰𐕱𐕲𐕲𐕳𐕳𐕴𐕴𐕵𐕵𐕶𐕶𐕷𐕷𐕸𐕸𐕹𐕹𐕺𐕺𐕻𐕻𐕼𐕼𐕽𐕽𐕾𐕾𐕿𐖀𐖁𐖂𐖃𐖄𐖅𐖆𐖇𐖈𐖉𐖊𐖋𐖌𐖍𐖎𐖏𐖐𐖑𐖒𐖓𐖔𐖕𐖖𐖗𐖘𐖙𐖚𐖛𐖜𐖝𐖞𐖟𐖠𐖡𐖢𐖣𐖣𐖤𐖥𐖦𐖧𐖨𐖩𐖪𐖫𐖬𐖭𐖮𐖯𐖰𐖱𐖲𐖲𐖳𐖳𐖴𐖴𐖵𐖵𐖶𐖶𐖷𐖷𐖸𐖸𐖹𐖹𐖺𐖺𐖻𐖻𐖼𐖼𐖽𐖽𐖾𐖾𐖿𐗀𐗁𐗂𐗃𐗄𐗅𐗆𐗇𐗈𐗉𐗊𐗋𐗌𐗍𐗎𐗏𐗐𐗑𐗒𐗓𐗔𐗕𐗖𐗗𐗘𐗙𐗚𐗛𐗜𐗝𐗞𐗟𐗠𐗡𐗢𐗣𐗣𐗤𐗥𐗦𐗧𐗨𐗩𐗪𐗫𐗬𐗭𐗮𐗯𐗰𐗱𐗲𐗲𐗳𐗳𐗴𐗴𐗵𐗵𐗶𐗶𐗷𐗷𐗸𐗸𐗹𐗹𐗺𐗺𐗻𐗻𐗼𐗼𐗽𐗽𐗾𐗾𐗿𐘀𐘁𐘂𐘃𐘄𐘅𐘆𐘇𐘈𐘉𐘊𐘋𐘌𐘍𐘎𐘏𐘐𐘑𐘒𐘓𐘔𐘕𐘖𐘗𐘘𐘙𐘚𐘛𐘜𐘝𐘞𐘟𐘠𐘡𐘢𐘣𐘣𐘤𐘥𐘦𐘧𐘨𐘩𐘪𐘫𐘬𐘭𐘮𐘯𐘰𐘱𐘲𐘲𐘳𐘳𐘴𐘴𐘵𐘵𐘶𐘶𐘷𐘷𐘸𐘸𐘹𐘹𐘺𐘺𐘻𐘻𐘼𐘼𐘽𐘽𐘾𐘾𐘿𐙀𐙁𐙂𐙃𐙄𐙅𐙆𐙇𐙈𐙉𐙊𐙋𐙌𐙍𐙎𐙏𐙐𐙑𐙒𐙓𐙔𐙕𐙖𐙗𐙘𐙙𐙚𐙛𐙜𐙝𐙞𐙟𐙠𐙡𐙢𐙣𐙣𐙤𐙥𐙦𐙧𐙨𐙩𐙪𐙫𐙬𐙭𐙮𐙯𐙰𐙱𐙲𐙲𐙳𐙳𐙴𐙴𐙵𐙵𐙶𐙶𐙷𐙷𐙸𐙸𐙹𐙹𐙺𐙺𐙻𐙻𐙼𐙼𐙽𐙽𐙾𐙾𐙿𐚀𐚁𐚂𐚃𐚄𐚅𐚆𐚇𐚈𐚉𐚊𐚋𐚌𐚍𐚎𐚏𐚐𐚑𐚒𐚓𐚔𐚕𐚖𐚗𐚘𐚙𐚚𐚛𐚜𐚝𐚞𐚟𐚠𐚡𐚢𐚣𐚣𐚤𐚥𐚦𐚧𐚨𐚩𐚪𐚫𐚬𐚭𐚮𐚯𐚰𐚱𐚲𐚲𐚳𐚳𐚴𐚴𐚵𐚵𐚶𐚶𐚷𐚷𐚸𐚸𐚹𐚹𐚺𐚺𐚻𐚻𐚼𐚼𐚽𐚽𐚾𐚾𐚿𐛀𐛁𐛂𐛃𐛄𐛅𐛆𐛇𐛈𐛉𐛊𐛋𐛌𐛍𐛎𐛏𐛐𐛑𐛒𐛓𐛔𐛕𐛖𐛗𐛘𐛙𐛚𐛛𐛜𐛝𐛞𐛟𐛠𐛡𐛢𐛣𐛣𐛤𐛥𐛦𐛧𐛨𐛩𐛪𐛫𐛬𐛭𐛮𐛯𐛰𐛱𐛲𐛲𐛳𐛳𐛴𐛴𐛵𐛵𐛶𐛶𐛷𐛷𐛸𐛸𐛹𐛹𐛺𐛺𐛻𐛻𐛼𐛼𐛽𐛽𐛾𐛾𐛿𐜀𐜁𐜂𐜃𐜄𐜅𐜆𐜇𐜈𐜉𐜊𐜋𐜌𐜍𐜎𐜏𐜐𐜑𐜒𐜓𐜔𐜕𐜖𐜗𐜘𐜙𐜚𐜛𐜜𐜝𐜞𐜟𐜠𐜡𐜢𐜣𐜣𐜤𐜥𐜦𐜧𐜨𐜩𐜪𐜫𐜬𐜭𐜮𐜯𐜰𐜱𐜲𐜲𐜳𐜳𐜴𐜴𐜵𐜵𐜶𐜶𐜷𐜷𐜸𐜸𐜹𐜹𐜺𐜺𐜻𐜻𐜼𐜼𐜽𐜽𐜾𐜾𐜿𐝀𐝁𐝂𐝃𐝄𐝅𐝆𐝇𐝈𐝉𐝊𐝋𐝌𐝍𐝎𐝏𐝐𐝑𐝒𐝓𐝔𐝕𐝖𐝗𐝘𐝙𐝚𐝛𐝜𐝝𐝞𐝟𐝠𐝡𐝢𐝣𐝣𐝤𐝥𐝦𐝧𐝨𐝩𐝪𐝫𐝬𐝭𐝮𐝯𐝰𐝱𐝲𐝲𐝳𐝳𐝴𐝴𐝵𐝵𐝶𐝶𐝷𐝷𐝸𐝸𐝹𐝹𐝺𐝺𐝻𐝻𐝼𐝼𐝽𐝽𐝾𐝾𐝿𐞀𐞁𐞂𐞃𐞄𐞅𐞆𐞇𐞈𐞉𐞊𐞋𐞌𐞍𐞎𐞏𐞐𐞑𐞒𐞓𐞔𐞕𐞖𐞗𐞘𐞙𐞚𐞛𐞜𐞝𐞞𐞟𐞠𐞡𐞢𐞣𐞣𐞤𐞥𐞦𐞧𐞨𐞩𐞪𐞫𐞬𐞭𐞮𐞯𐞰𐞱𐞲𐞲𐞳𐞳𐞴𐞴𐞵𐞵𐞶𐞶𐞷𐞷𐞸𐞸𐞹𐞹𐞺𐞺𐞻𐞻𐞼𐞼𐞽𐞽𐞾𐞾𐞿𐟀𐟁𐟂𐟃𐟄𐟅𐟆𐟇𐟈𐟉𐟊𐟋𐟌𐟍𐟎𐟏𐟐𐟑𐟒𐟓𐟔𐟕𐟖𐟗𐟘𐟙𐟚𐟛𐟜𐟝𐟞𐟟𐟠𐟡𐟢𐟣𐟣𐟤𐟥𐟦𐟧𐟨𐟩𐟪𐟫𐟬𐟭𐟮𐟯𐟰𐟱𐟲𐟲𐟳𐟳𐟴𐟴𐟵𐟵𐟶𐟶𐟷𐟷𐟸𐟸𐟹𐟹𐟺𐟺𐟻𐟻𐟼𐟼𐟽𐟽𐟾𐟾𐟿𐠀𐠁𐠂𐠃𐠄𐠅𐠆𐠇𐠈𐠉𐠊𐠋𐠌𐠍𐠎𐠏𐠐𐠑𐠒𐠓𐠔𐠕𐠖𐠗𐠘𐠙𐠚𐠛𐠜𐠝𐠞𐠟𐠠𐠡𐠢𐠣𐠣𐠤𐠥𐠦𐠧𐠨𐠩𐠪𐠫𐠬𐠭𐠮𐠯𐠰𐠱𐠲𐠲𐠳𐠳𐠴𐠴𐠵𐠵𐠶𐠶𐠷𐠷𐠸𐠸𐠹𐠹𐠺𐠺𐠻𐠻𐠼𐠼𐠽𐠽𐠾𐠾𐠿𐡀𐡁𐡂𐡃𐡄𐡅𐡆𐡇𐡈𐡉𐡊𐡋𐡌𐡍𐡎𐡏𐡐𐡑𐡒𐡓𐡔𐡕𐡖𐡗𐡘𐡙𐡚𐡛𐡜𐡝𐡞𐡟𐡠𐡡𐡢𐡣𐡣𐡤𐡥𐡦𐡧𐡨𐡩𐡪𐡫𐡬𐡭𐡮𐡯𐡰𐡱𐡲𐡲𐡳𐡳𐡴𐡴𐡵𐡵𐡶𐡶𐡷𐡷𐡸𐡸𐡹𐡹𐡺𐡺𐡻𐡻𐡼𐡼𐡽𐡽𐡾𐡾𐡿𐢀𐢁𐢂𐢃𐢄𐢅𐢆𐢇𐢈𐢉𐢊𐢋𐢌𐢍𐢎𐢏𐢐𐢑𐢒𐢓𐢔𐢕𐢖𐢗𐢘𐢙𐢚𐢛𐢜𐢝𐢞𐢟𐢠𐢡𐢢𐢣𐢣𐢤𐢥𐢦𐢧𐢨𐢩𐢪𐢫𐢬𐢭𐢮𐢯𐢰𐢱𐢲𐢲𐢳𐢳𐢴𐢴𐢵𐢵𐢶𐢶𐢷𐢷𐢸𐢸𐢹𐢹𐢺𐢺𐢻𐢻𐢼𐢼𐢽𐢽𐢾𐢾𐢿𐣀𐣁𐣂𐣃𐣄𐣅𐣆𐣇𐣈𐣉𐣊𐣋𐣌𐣍𐣎𐣏𐣐𐣑𐣒𐣓𐣔𐣕𐣖𐣗𐣘𐣙𐣚𐣛𐣜𐣝𐣞𐣟𐣠𐣡𐣢𐣣𐣣𐣤𐣥𐣦𐣧𐣨𐣩𐣪𐣫𐣬𐣭𐣮𐣯𐣰𐣱𐣲𐣲𐣳𐣳𐣴𐣴𐣵𐣵𐣶𐣶𐣷𐣷𐣸𐣸𐣹𐣹𐣺𐣺𐣻𐣻𐣼𐣼𐣽𐣽𐣾𐣾𐣿𐤀𐤁𐤂𐤃𐤄𐤅𐤆𐤇𐤈𐤉𐤊𐤋𐤌𐤍𐤎𐤏𐤐𐤑𐤒𐤓𐤔𐤕𐤖𐤗𐤘𐤙𐤚𐤛𐤜𐤝𐤞𐤟𐤠𐤡𐤢𐤣𐤣𐤤𐤥𐤦𐤧𐤨𐤩𐤪𐤫𐤬𐤭𐤮𐤯𐤰𐤱𐤲𐤲𐤳𐤳𐤴𐤴𐤵𐤵𐤶𐤶𐤷𐤷𐤸𐤸𐤹𐤹𐤺𐤺𐤻𐤻𐤼𐤼𐤽𐤽𐤾𐤾𐤿𐥀𐥁𐥂𐥃𐥄𐥅𐥆𐥇𐥈𐥉𐥊𐥋𐥌𐥍𐥎𐥏𐥐𐥑𐥒𐥓𐥔𐥕𐥖𐥗𐥘𐥙𐥚𐥛𐥜𐥝𐥞𐥟𐥠𐥡𐥢𐥣𐥣𐥤𐥥𐥦𐥧𐥨𐥩𐥪𐥫𐥬𐥭𐥮𐥯𐥰𐥱𐥲𐥲𐥳𐥳𐥴𐥴𐥵𐥵𐥶𐥶𐥷𐥷𐥸𐥸𐥹𐥹𐥺𐥺𐥻𐥻𐥼𐥼𐥽𐥽𐥾𐥾𐥿𐦀𐦁𐦂𐦃𐦄𐦅𐦆𐦇𐦈𐦉𐦊𐦋𐦌𐦍𐦎𐦏𐦐𐦑𐦒𐦓𐦔𐦕𐦖𐦗𐦘𐦙𐦚𐦛𐦜𐦝𐦞𐦟𐦠𐦡𐦢𐦣𐦣𐦤𐦥𐦦𐦧𐦨𐦩𐦪𐦫𐦬𐦭𐦮𐦯𐦰𐦱𐦲𐦲𐦳𐦳𐦴𐦴𐦵𐦵𐦶𐦶𐦷𐦷𐦸𐦸𐦹𐦹𐦺𐦺𐦻𐦻𐦼𐦼𐦽𐦽𐦾𐦾𐦿𐧀𐧁𐧂𐧃𐧄𐧅𐧆𐧇𐧈𐧉𐧊𐧋𐧌𐧍𐧎𐧏𐧐𐧑𐧒𐧓𐧔𐧕𐧖𐧗𐧘𐧙𐧚𐧛𐧜𐧝𐧞𐧟𐧠𐧡𐧢𐧣𐧣𐧤𐧥𐧦𐧧𐧨𐧩𐧪𐧫𐧬𐧭𐧮𐧯𐧰𐧱𐧲𐧲𐧳𐧳𐧴𐧴𐧵𐧵𐧶𐧶𐧷𐧷𐧸𐧸𐧹𐧹𐧺𐧺𐧻𐧻𐧼𐧼𐧽𐧽𐧾𐧾𐧿𐨀𐨁𐨂𐨃𐨄𐨅𐨆𐨇𐨈𐨉𐨊𐨋𐨌𐨍𐨎𐨏𐨐𐨑𐨒𐨓𐨔𐨕𐨖𐨗𐨘𐨙𐨚𐨛𐨜𐨝𐨞𐨟𐨠𐨡𐨢𐨣𐨣𐨤𐨥𐨦𐨧𐨨𐨩𐨪𐨫𐨬𐨭𐨮𐨯𐨰𐨱𐨲𐨲𐨳𐨳𐨴𐨴𐨵𐨵𐨶𐨶𐨷𐨷𐨹𐨹𐨺𐨺𐨸𐨸𐨻𐨻𐨼𐨼𐨽𐨽𐨾𐨾𐨿𐩀𐩁𐩂𐩃𐩄𐩅𐩆𐩇𐩈𐩉𐩊𐩋𐩌𐩍𐩎𐩏𐩐𐩑𐩒𐩓𐩔𐩕𐩖

Helt folkelige blev runerne aldrig, hverken i deres egentlige periode eller i nyere tid, hvor det i overvejende grad er fra højerestand, de fleste indskrifter stammer. Paa et punkt slog runerne dog frugtbar og varig rod i kredse, der stod almuen meget nær: gennem de runeskrevne Cyprianusformler, der vel oprindeligt maa stamme fra præster og degne for senere at gaa over til andre 'kloge mænd'. Er visse af Cyprianus-formlerne af betydelig ælde, saa synes til gengæld selve runeansværelsen i de fleste tilfælde at være af temmelig ny dato. En meget stor del af de bevarede eksempler er direkte overtaget fra en lille trykt Cyprianus, der udkom i 1761¹. Hvor mystiske troldrebogstaver runerne har været, ses bl. a. deraf, at denne lille bog, der aabenbart er tænkt som første del af et større værk, slutter med ordene: *fortsættelsen følger*; disse ord er runeskrevne — og gaar igen som virkelig trylleformel i andre Cyprianusbøger. Runerne er dog især brugt til at angive de hemmelighedsfulde tryllemidlers navne (saaledes er f. ex. skomagerlim og hestepis skrevet med runer) samt til mindre artige ord.

Andre kloge mænd har haft et visst selvstændigt kendskab til runerne. Det er bekendt, at Rasmus Rasks fader skrev sit navn Niels : Hans : Christian : sen Rasch : Brendkilde, 1789 med runer i sit eksemplar af den gamle lægebog Henrik Smids Urtegaard².

Længere end hertil, omkring 1800, er der ikke grund til at følge runerne. Hvad der efter den tid er fremkommet, er mest indskrifter paa rejste sten, fra romantikkens tid og senere. De tælles i snesevis, i herregaardshaver, paa kirkegaarde og mindehøje. Indskrifterne er af forskellig art: oldforskeren Abrahamsons gravsten paa Assistens kirkegaard er ristet med runer, og Sanderumgaards haves runesten (som M. Winther hædrede med et par smukke digte³) rejste Johs. Bülow til minde om sig og sin hustru. $\text{P} \text{P} \text{Y} \cdot \text{P} \text{Y} \cdot \text{H}$, læses der. Andre kan nævnes fra Nysø og Bækkeskov, og flere kommer til efterhaanden som disse mindesmærker bliver saa gamle at de gaar ad glemme, forsvinder, genfindes — og kommer i avisen.

¹ Syprianus P. P. P., paa nye oplagt efter Originalen, Malmø 1771, prentet hos Henrik Smed. I virkeligheden er denne bog med det ærværdige udgivernavn trykt hos Morten Hallager, boende i Store Fiolstræde i No. 196. Den anonyme forfatter var prokurator Søren Rosenlund († 1775). ² Nu paa Universitetsbibliotheket; jfr. Danske Studier 1922 s. 94 f. ³ Sanderumgaards Have. Digtinge, 1824 p. 87—92 og 'Harpen' No. 31, 1823.

TILLÆG: VIRGULA EROTICA

Efter at læseren har gjort bekendtskab med mine bemærkninger til den Viborg tryllepind tror jeg strax at burde oplyse, at samme allerede nu ikke mere staar til troende. Sagen er i korthed følgende: Afhandlingen om vore yngste runeindskrifter havde længe ligget i korrektur, da dr. phil. Marius Kristensen uforvarende og forbavsende ved en gennemgang af den nylig afdøde Ida Falbe-Hansens papirer pludselig

stødte paa et sværteaftryk af en lille pinds fire siders indskrifter. Dr. Marius Kristensen genkendte strax vor Virgula erotica, som alle havde troet tabt siden Worms dage! Der kan næppe være nogen tvivl om, at vi her har en kalkering af dette mindesmærkes original, som saa mange lærde har brudt deres hjerner med at tolke — vel at mærke i den Wormske gengivelse, som jeg ovenfor side 120 har paastaet maatte være nøjagtig. Min tiltro til Worm som runetegner led unægtelig et svært knæk ved sammenligning mellem original og tegning. Tegn efter tegn kan genkendes, men Worm har netop selv begyndt det værk, som hans billedskærer bagefter fuldendte: temmelig tilfældige runelignende tegn har han læst som runer og gengivet som runer, selvfølgelig i et alfabet, der var det sædvanligt brugte paa hans tid, og senere har træskæreren pyntet extra paa dem. Originalens mange forvirrede tegn er utvivlsomt tænkt som runer, formodentlig af magisk art, men kun enkelte træffer formen nogenlunde rigtigt. Et saadant stykke er umuligt at datere og kan lige godt være fra middelalderen som fra Ole Worms egen tid. Til yderligere sammenligning hidsættes her en kalkering af det originale sværteaftryk (fig. 13). Et fotografi af selve runepinden var selvfølgelig at foretrække, men er for tiden umulig at fremskaffe.

Hvor er da pinden henne? Ogsaa dette spørgsmaal har dr. Marius Kristensen kunnet besvare. Sværteaftrykket, der nu opbevares i runearkivet paa Nationalmuseet, bærer hverken steds- eller tidsangivelse. Men i Ida Falbe-Hansens papirer fandtes et lille brev fra Wimmer sagen angaaende, aabenbart svar paa en forespørgsel:

Fig. 13.

København d. 20/12 95.

Kære Frøken Falbe-Hansen!

Med Tak for Laan tilbagesender jeg Dem hermed Afbildningen af „Runeindskriften“ i British Museum. At dette Stykke ikke er identisk

med Worms „Virgula erotica“ (Mon. Dan. p. 299), anser jeg for utvivlsomt; men paa den anden Side er det klart, at der findes en nøje Forbindelse mellem bægge. Hvorledes dette skal forklares, ser jeg mig dog ikke istand til i Øjeblikket at afgøre.

Deres hengivne

Ludw. Wimmer.

Den simpleste forklaring er unægtelig den, trods Wimmer, at antage, at sværteaftrykket er taget efter den virkelige virgula. Men hvordan den saa er kommet til England er et andet og ubesvaret spørgsmaal.

Ida Falbe-Hansen har uden tvivl selv set ligheden mellem stykket i Brit. Mus. og Viborg-pinden og foretaget kalkeringen. Af kvitteringer paa laante bøger, der fandtes iblandt hendes efterladte papirer, fremgaar det, at hun netop i 1895 foretog studier paa British Museum.

Anders Bæksted.

JEPPE AAKJÆR SOM LOKALHISTORISK SKRIBENT

AF

EILIF BØGEBJERG

Af Almenheden er Jeppe Aakjær først og fremmest kendt som den store Lyriker, hvis Digte fra Hjemegnen er kendt og skattet i vide Kredse, og mange har ogsaa læst og værdsætter hans Romaner, hvori han har givet saa veltalende Skildringer af sin Samtids Kultur- og Samfundsforhold. Men de færreste har et mere indgaaende Kendskab til hans Virksomhed som Lokalhistoriker, skønt han dog i en Generation har viet den mange af sine bedste Kræfter. En Betragtning af hans Arbejde paa dette Omraade vil sikkert være lønnende, da den vil belyse ham som Digterpersonlighed og vise, at han ved sin Syslen med Historien ofte blev inspireret til sin digteriske Virksomhed baade hvad Emner og Anlæggelse af Synspunkter angaar.

Kun faa har følt sig saa nøje knyttet til sin Fødeegn som A. Salling med sine store landskabelige og økonomiske Modsætninger var for ham Jyllands Kerne, hvor denne Landsdels landskabelige Særpræg naaede sin højeste Styrke. Derfor maatte ogsaa Menneskene her blive særprægede, Historiens Røst maatte lyde stærkere og kraftigere end andet Steds. Det er derfor karakteristisk, at det Billede, som han begynder at forme i sit store Digt „Jylland“ af det Land, „hvor Stormene gaar, og Brændingen slaar paa Landet med djærveste Kno“, efterhaanden omdannes, saa det lidt efter lidt antager Sallings Fysiognomi med „de bredeste Enge, jeg nogentid saa de blankhornede Høvder med ravgullig Taa, der gaar rundt i de knortede Kjær.“ Ja til sidst indsnævrer han Billedet saa stærkt, saa han kun ser det Sted, som altid fik de ømmeste Strengte i hans Hjerte til at dirre: Det fattige Barndomshjem, hvor hans Forældre havde kæmpet en saa udholdende Kamp i „Armod og Gjæld“. Og den Høj „der stiger

mærkt over Kornhavet op“ hvad er det andet end Daugbjærg Daas, der løfter sin Kegle højt over de lave Omgivelser. Thi her maatte A. op, naar han for Alvor vilde i Kontakt med sin Hjemstavn. I dens umiddelbare Nærhed laa Mønsted Kalkgruber, hvis mærkelige Gange og Huler med alle de mystiske Hemmeligheder, de syntes at rumme, øvede en mærkelig Tiltrækning paa A. Baade paa fædrene og mødrene Side stammede han fra Daugbjærg, og det er med en vis Stolthed, naar han beretter: „Det er min Slægt, som har brudt den Kalk, bragt den op til Overfladen og kørt den videre ud over Landet, saa langt de usle Krikker kunde orke. Jeg faar være fornøjet med den Romantik og Poesi, der kan ligge heri, der er nemlig ingen anden.“¹ Fra „dens mægtige Puld“ kunde han næsten se „den halve Verden“ ligge udspredd omkring sig, den store Alhede, som man neppe kunde se til Enden af. Herfra kunde han kaste sit Blik ud over Fjends Herred med dets vidtstrakte Heder og Karup Aa, der i „en sindig Spiral“ snoede sig mod Havet. Og herfra kunde han tælle de mange hvide Kirketaarne omgivet af de smaa Landsbyer, som han alle kendte. Mod Nord vidste han, at Salling laa, i Henseende til Naturen en Modsætning til Fjends Herred. I Stedet for Heder og magre Jorder, rigt bølgende Kornmarker og store velbyggede Gaarde. Men herfra betragtede han ogsaa hele den store Verden. Her fandt han den rigtige Maalestok, hvormed han vurderede andre Landes Naturskønheder. I begejstrede Vendinger har han da ogsaa besunget dette Sted. „Hvor finder man et Udsigtspunkt, der i ædel Storhed kan maale sig med Daugbjærg Daas, og jeg, der har set Alverdens Domkirker, har ingen fundet, der i gribende Vælde kunde maale sig med dette Naturens Tempel, der i Mønsted skyder sig ind under den høje Bakke [Kalkgruberne] og der forgrener sig i talrige dybe Kover, saa ingen ægyptisk Kongegrav kan rumme mere Mystik. Gjem du kun Rübesthal og den blaa Grotte, ja selv Vesuv, til du har været i Mønsted Kalkbrud; det er ihvertfald den naturlige Vej, at du først gaar til vor hjemlige Skjønhed og faar dit Sind aabnet for Herligheden paa Hjemmets Grund, saa faar du et naturligt Maal, selv om det kun er en Tommestok, for de fjærne Landes Vidundere.“² Daugbjærg Daas var for A. Verdens Navle, men

Følgende Forkortelser paa Titlerne til Aakjærs Bøger er anvendt:

Af min Hjemstavns Saga (1919) = A. H. S. Langs Karupaaens Bred (1929) = L. K. B. Konge, Adel og andre Sallingboer (1930) = K. A. S. Gammel Brug og gammel Brøde (1931) = G. B. B. Muld og Mænd (1932) = M. M.

¹ Fra min Bitte Tid (1928) S. 102. ² L. K. B. S. 58.

ogsaa Midtpunktet i hans eget lille Rige. I denne Egn havde hans Forfædre boet i Aarhundreder, han følte sig som autokton, som vokset op af dens Muld, og han vedblev at elske og lovprise den, til Pennen faldt ham ud af Haanden.

Allerede som halv voksen Knægt fik A. da et stærkt og levende Indtryk af de mange hemmelighedsfulde Begivenheder, som knyttede sig til denne hans Fædreneegn. Han mener selv, at det var Bondeblodet i ham, der fremkaldte denne Interesse, formodentlig ogsaa den opvakte Knøs letvakte Fantasi, der vakttes ved de gamle Sagn og Eventyr, der verserede på Egnen, og da Evald Tang Kristensen i 1883 udsendte sin Opfordring til at indsamle disse Ting til Brug for „Skattegraveren“, sad A. heller ikke denne Opfordring overhørig. Trods Forældrenes Hovedrysten fartede han rundt til alle gamle Aftægtsfolk i Miles Omkreds og nedskrev ved et søvnigt Tællelys deres Viden om Nisser og Trolde, hvorefter det i en meget ufuldkommen Form tilsendtes Tang Kristensen. Selv tillægger han denne sin Virksomhed stor Betydning, den udvidede hans aandelige Horisont og skærpede hans Øren for den folkelige Fortællekunst, som han saa mesterligt har gengivet i sin Eventyrsamling „Po fir glowend Pæl.“

Da A. kom til København og havde faaet Studentereksamen, fik Interessen for historisk Forskervirksomhed forøget Liv hos ham. Det var oprindeligt hans Mening at læse til cand. mag. med Historie som Hovedfag, indtil trange økonomiske Kaar og hans begyndende digteriske Virksomhed satte en Stopper for denne Tanke. Han fulgte dog en Del Forelæsninger hos Edv. Holm og Erslev, af hvilke navnlig den sidste fik stor Betydning for ham. Han gjorde nemlig Bekendtskab med dennes kildekritiske Metode og traf sammen med Historikere, som netop var ved at uddanne sig til deres Gerning, i hvilken denne Metode skulde blive deres bedste Vaaben. Selv lærte han ogsaa at haandtere dette; han havde nu fundet det Værksted, hvori han kunde adskille Kernerne og Avnerne og gennem Overleveringens Vildnis finde ind til Virkelighedens banede Vej.

Sansen for Udforskningen af Hjemegnens Historie vaagnede i Slutningen af forrige og i Begyndelsen af dette Aarhundrede, og rundt om i Landet oprettedes der „Historiske Samfund“. Salling fik ogsaa sit, hvad der er saa meget mere forstaaeligt, som man jo her har let og hurtig Adgang til Landsarkivet i Viborg, det Sted, hvor lokalhistoriske Studier maa have sit naturlige Udgangspunkt. Da A. i

1907 havde taget Bopæl paa „Jenle“, kom han hurtigt ind i dette Arbejde, og fra 1911 var han Redaktør for det Aarsskrift, som „Historisk Samfund for Skive og Omegn“ udgav: Skivebogen. Hans Virksomhed her blev af overordentlig stor Betydning, idet det i Virkeligheden var ham, der bar dette Tidsskrift gennem de 16 Aar, han var Leder af det, saa at det lykkedes ham at gøre det til et af de bedste i sin Art i Landet¹. Ikke mindre end 78 større og mindre Afhandlinger er udgaaet fra hans Haand til dette Skrift, foruden at han i andre Tidsskrifter har publiceret værdifulde Ting, og enhver, der har givet sig af med Arkivstudier, ved, hvilket Arbejde der ligger bagved. Allerede her faar man et Indtryk af, hvilken glødende Interesse A. har næret for dette Arbejde, og han trættedes da heller aldrig heraf, men vedblev lige til det sidste at foretage Studier baade i Landsarkivet i Viborg og i Rigsarkivet.

A. opfattede selv sin Virksomhed som et Kald, det for ham som Digter baade var en Pligt og en Nødvendighed at udøve, men ogsaa alle andre kan efter hans Mening øse Livserfaring heraf. I sit smukke Digt „Som dybest Brønd gir altid klare Vand“ eller „Historiens Sang“ udtrykker han klart dette sit Standpunkt. Det gælder om at værne om Minderne fra Fortiden, da det styrkede „Slægtens Marv“, viste den dens Forudsætninger og forklarede, i hvilken Retning dens Udvikling skulde gaa. Vilde man forstaa sin Samtids Trængsler og Besværligheder, maatte man først og fremmest kende Fortidens. Denne Syslen med de gamle Tiders Begivenheder skulde vise os Udviklingens Gang i stort og smaat fra mørke og trange Kaar op mod bedre og mere oplyste Tider. „Saadan skal Historien gi os Perspektiv; vi er selv en Station paa Vej mod den gaadefyldte Fremtid“ siger han et Sted i en af sine Afhandlinger². Med andre Ord. For at kunne skrive om sit Samfunds mange forskellige Problemer, saadan som A. særlig har gjort det i sine Romaner, maatte han først sætte sig ind i Fortidens. Forudsætninger for hans Romandigtning maa derfor — som allerede tidligere antydet — søges i hans lokalhistoriske Virksomhed.

At han selv har været klar over denne Sagernes Sammenhæng, fremgaar tydeligt af Udtalelser i hans Livserindringer. Han skriver her efter at have omtalt sin mislykkede Plan med at blive Faghistoriker. „Selv i min Digtning vil det være klogt under alle de mere eller

¹ Nekrolog af Niels P. Bjerregaard i „Skivebogen“ 1930 S. 37. ² L. K. B. S. 31.

mindre fantasifulde Lag at søge Kulturhistorikeren. Mine Romaner og Noveller, ja mange af mine Digte med, er uangribelige historiske Dokumenter fra min egen Tid. Jeg har sjælden spundet noget ud af Luften. Det er Historikeren i mig, der har Digteren ved Haanden, ikke omvendt¹. Dette er sikkert rigtigt, dog utvivlsomt med den Modifikation, at Dokumentation i hans Romaner er lagt til Rette, saa der fremkommer en bevidst Tendens, og Udtalelsen er interessant, fordi den forklarer Grunden til, at A. tilbragte saa megen Tid med Arkivforskning. Han fik nemlig herfra utallige Impulser og Idéer, som satte sig Frugt i hans Digtning, idet hans dybe Kendskab til den jyske Almue yderligere uddybedes ved Arkivstudier. En Undersøgelse af hans lokalhistoriske Produktion vil da formentlig være lønnende, da det herigennem er muligt atter at kaste Lys over visse Sider af hans Digtning.

Som allerede tidligere anført mødte A. selv med gode Forudsætninger i formel Henseende. Han forstod at udøve den nødvendige Kritik overfor sine Kilder. Vilde man vide nøjagtig Besked, skulde man ikke først gaa til Traditionen og de gamle Fortællinger, hævdede han, da de gerne i Tidens Løb var blevet stærkt omdannede. Den rigtige Vej maatte være først at søge til Arkiverne for her at finde den samtidige og i Reglen rigtige Omtale af Begivenhederne; efter denne primære Kilde kunde man saa maaske søge efter, hvad andre i den følgende Tid havde fortalt i Bøger eller andet Steds, og først derefter burde man drage Viden af den mundtlige Fortælling i Samtiden, for at se hvilke Bidrag den kunde give til Forstaaelse. A. krævede først og fremmest videnskabelig Redelighed, og han nærrede stærk Modvilje overfor dem, der under Skin af Virkelighed gav en dramatisk og fængslende Fremstilling af en Fortidsbegivenhed, naar de ikke tog Hensyn til Sandheden. Noget saadant var for A. ganske værdiløst; det var kun „Film“, hvor meget Vedkommende saa end prætenderede historisk Sandhed eller hævdede, at Traditionen fortalte saaledes². I Reglen var han altid forsigtig med at drage sine Slutninger, naar han skal samle de forskellige Kendsgerninger, som Kilderne indeholder, udviser han megen Forsigtighed, og selv om hans Fremstilling absolut ikke mangler Fantasi, forsøger han dog aldrig paa at lave om paa de nøgne Fakta eller lade sig lokke ud i luftige Fantasier. A. besad, kan man næsten sige, Styrke nok til at holde op, naar Kilderne tav.

¹ Før det dages S. 196. ² A. H. S. S. 97 (Anm.).

„Efter min Sædvane ved historiske Undersøgelser lader jeg hellere staa et Hul, end jeg fylder det med Gjætninger, der som oftest kun er Vind, hvor de ikke er bedrageriske Lygtemænd“¹. Hans Realitets-sans frelser ham som oftest fra de gabende Afgrunde. I denne Forbindelse kan det nævnes, at A. engang rettede et i Realiteten skarpt Angreb paa en af vore mest fremtrædende Arkæologer, fordi denne ikke i en af sine Afhandlinger havde anført, at en ny Tydning af et videnskabeligt Problem oprindeligt var fremført af en almindelig Træhandler i Salling, men nærmest havde givet det Udseende af selv at have udfundet Løsningen og dermed pyntet sig med stjaalne Laurbær².

Men selv om A. stillede Sandhedskravet op som et kategorisk Imperativ, vil det dog ikke sige, at hans Fremstilling derved bliver tør og kedelig. Det var i dobbelt Forstand uopdyrket Jord, som A. skulde til at bearbejde. Det var noget af et Pionerarbejde, han begyndte. Ingen havde før ham givet noget tilsvarende, og den Læsekreds, han henvendte sig til, var endnu ikke vænnet til den Art af Læsning. Han mente derfor at maatte afpasse Afhandlingernes Form, deres Stil og Sprog herefter. A. stillede den Fordring, at den almindelige Lægmands Interesse allerede ved første Øjekast skulde vækkes for Aarsskriftets Indhold. Som et Middel hertil anvendte han selv iøjnefaldende Overskrifter: En Skarns Præst — Den hængte Tyv — En adelig Bandit — En Herremand, der spytter — To grusselige Gjærninger o. s. v., men ogsaa selve Formen er præget heraf³. Aakjærs Fortællemaade er meget letfattelig; den skrider jævnt fremad og er i Besiddelse af en vis Bredde, der maaske kan virke noget trættende paa den mere øvede Læser. I en Artikel, der handler om Kongernes Besøg i Salling gennem Tiderne, fortælles det, at Kristian 3. gav en af sine tro Adelsmænd, Iver Juel Lov til at nedbryde en Kirke. Da Traditionen imidlertid beskylder Knud Gyldenstjerne herfor, beviser A. den rette Sammenhæng for at korrigere Overleveringen. Først herefter gaar han videre med sit egentlige Emne⁴. Læseren faar derved Tid til at besinde sig og til at opfatte Indtrykkene. Undertiden søger han at livliggøre Fremstillingen ved reflekterende Indskud og Overgangsled, som oftest farvet af en let Ironi og jysk Humor, som fx.: „Se, se! Saa den gode Lensmand brugte Skive „Kirkehimmel“ til Korn-

¹ A. H. S. S. 432. ² M. M. S. 152. ³ Se herom A. H. S. S. 149 og 511, K. A. S. S. 40 og 90, G. B. B. S. 95. ⁴ K. A. S. S. 8.

magasin¹. Eller et andet Sted, hvor han omtaler et Paabud af Kristian 2. til sin Lensmand om at holde Skivehus i forsvarlig Stand. „Stakkels Christian fik andet at gøre i sit bevægede Liv end aflægge Visit paa Skivehus. Han fik langt mere Ærinde i Stockholm, langt mere end godt var!“². Da han træffer Udtrykket Selvejergaardmand morer han sig kosteligt herover: „En gjæv Titel i de Tider!“³ Da han paa en Fortegnelse over Inventariet i Skivehus Køkken finder, at man har anbragt Skarpretterblokken i Køkkenet, føler han det tragikomiske heri: „Praktiske Folk. Skarpretter-Blokken inde i Køkkenet! Har naturligvis brugt den under Svineslagtning eller til at henrette Kokkyllinger paa, naar den ikke var anderswo engagirt“⁴. Nu og da anbringer han ogsaa et Dialektord i sine Sætninger. Munken i Grinderslev Kloster sidder og afskriver middelalderlige Skrifter for at forkorte Klosters Ødlethed — Menneskene kommer ikke i Strid, men i *Krammelurris*, ligesom de heller ikke har Smaakævl med hinanden, men *Morkerier*⁵. Disse Udtryk forekommer dog hverken søgte eller unaturlige, men passer godt ind i de ravjyske Omgivelser og forøger i det hele taget den særlige ravjyske Tone, som hviler over A.s Produktion. Alle disse Ting har det samme Formaal: At gøre Læseren fortrolig med Stoffet, og hans Fortællemaade forekommer da sikkert ogsaa alle tiltalende ved sit lette og livlige Sving og ved sin Overensstemmelse med Indholdet.

Allerede det store Antal af Afhandlinger, som A. lod løbe af Stabelen, viser Omfanget af den Viden, som han besad om sin Hjemstavn. Og det er da ogsaa de forskelligste Emner, han har behandlet. Sammenlagt giver de os intet mindre end Størstedelen af Sallings Historie fra Reformationen og op til vor Tid. Saaledes hører vi om Skive, den lille fattige og fortrykte By, hvis hele Habengut i det 18. Aarhundrede kan vurderes til 14,000 Rdl., fordi den Gang paa Gang hærgedes af frygtelige Ildebrande. En Type paa mange af vore Købstæder paa denne Tid, hvis Fattigdom raaber til Himlen. Her er vi maaske ved den mest værdifulde Side af A.s Produktion. Hans Afhandlinger fortæller ikke blot om Tilstandene i den enkelte Egn eller By, men de har oftere et videre Perspektiv, idet de viser os netop det typiske ved Tilstandene, som de dengang var mange Steder i Landet. Overfor mange af vore Lokalhistorikere hører man ofte fremsat den

¹ A. H. S. S. 272. ² L. K. B. S. 74. ³ A. H. S. S. 454 (Anm.). ⁴ A. H. S. S. 266 (Anm.). ⁵ Se Eks. G. B. B. S. 196 og 220, M. H. S. S. 444.

Anke, at mange af deres Afhandlinger kun er Snurrepiberier, som ikke giver noget Indblik i, hvordan Landets Tilstand i Virkeligheden var; de har ingen almen Gyldighed. Denne Anke savner sikkert ikke Berettigelse. Selv A. kan ikke melde Hus forbi i den Henseende. Men i de bedste af sine Ting naar han dog videre. Med et sikkert historisk Instinkt slog han ofte ned paa det, der var karakteristisk for Tiden og forstod at indpasse det enkelte Tilfælde i den store Helhed. Da han beretter om Skoleforholdene i Salling, giver han saaledes først et Overblik over Undervisningsforholdene i Almindelighed, og paa denne Baggrund stiller han da sin Fremstilling¹. Ligesaå værdifuld er hans Behandling af Landboforholdene i Salling i Slutningen af det 18. Aarhundrede. Vi ser heraf, hvilke Vanskeligheder Gennemførelsen af Landboreformerne stødte paa foraarsaget af Bøndernes nedarvede Modvilje mod alt nyt og lægger Mærke til Herremændenes Anstrengelser for at faa saa store Fordele som muligt ud af Reformerne².

I øvrigt synes hans Interesse i ikke ringe Grad at samle sig om det 17. og delvis det 18. Aarhundrede. Det var jo de store Kriges Tid, da Fjenderne hærgende drog gennem Landet, men ogsaa den Tid, da Retssikkerheden var ringe, og Lovens Arm kun kort. Udaadsmænd havde rigelig Lejlighed til at øve deres onde Gerninger i de uvejsomme og ugæstfri Egne. Vilkaarligheden var stor, og de rige og mægtige kunde ustraffet tillade sig Ting overfor de fattige, som under mere civiliserede Tilstande vilde have været ugørligt. Mange Spor heraf har nedfældet sig i Retsprotokollerne, og A. var utrættelig i at fremdrage Eksempler herpaa. Det var det dramatiske Forløb af Begivenhedernes Gang, som her tiltrak ham, og her er vi atter ved et betydningsfuldt Punkt i A.s lokalhistoriske Produktion.

I det førnævnte Digt „Historiens Sang“ synger A.: „Hvert skimlet Skrift, hver skjoldet Alterbog har gjemt et Gran af Slægtens Ve og Vaade“. Netop de to sidste Udtryk er det værd at fæstne sig ved. Stort set er A.s Historieskrivning en Skildring af Slægternes Trængsler gennem Tiderne, og til syvende og sidst var det vel det, der drog ham mod Udforskningen af Fortiden, at han her fandt et Virkefelt for sit digteriske Talent. Han søger derfor ogsaa ofte til Arkivernes Justitsprotokoller, fordi Stoffet: Processer, Mord og Overfald i sig selv havde en dramatisk Spænding, som gjorde det lige spændende

¹ M. H. S. S. 181 ff., K. A. S. 184 ff. ² M. M. S. 18, M. H. S. S. 363 ff.

for Forfatteren og hans Læsere. Ogsaa paa andre Maader møder vi Eksempler paa, at A. var „Hælvten Skjald og Hælvten Bogorm“. I de Romaner, som han skrev, optræder han nu og da som bekendt som Agitatoren, der taler Tyendets og den fattiges Sag overfor de rige Gaardmænds og Autoriteternes Undertrykkelse. Noget af den samme Tendens mærkes ogsaa i Afhandlingerne. Flere Steder fremdrager han saaledes Beretninger om, hvorledes brutale Herremænd søger at tiltvinge sig Fordele hos deres Bønder uden at agte paa Lov og Ret, og han glæder sig over, naar Bonden uforfærdet værges om sine Rettigheder¹, „og ligesom en Kat ved at rejse Børsterne undertiden faar selv en bidsk Køter til at gaa i en Bue uden om“², enten man saa samlede sig i en Flok for at værges sig mod Fjendernes Udplyndringer i Svenskekrigenes Tid, eller der sættes en passiv Modstand imod Regeringens Paabud om at overtage de store Vejanlæg, som iværksættes i det 18. Aarhundrede³. „Nutidsbonden og forhaabentlig ogsaa andre Stænder vil glæde sig ved hin Gnist under Asken, der har bevaret Slægtsblodet ukølet gennem Aarhundreder“⁴. Maaske har Kendskabet til denne Selvstændighedstrang hos hans nærmeste Landsmænd givet ham Troen i Hænde paa, at ogsaa Nutidens uheldige sociale Tilstande vilde kunne ændres, hvis den Gnist, som han omtaler, vilde slaa ud i lys Lue.

En af Aarsagerne til, at Aakjær saa vedholdende blev ved at beskæftige sig med Arkivstudier, var sikkert, at han var i Stand til at føle den særegne og umiddelbare Glæde over endelig at naa det attraaede Resultat efter lange og trælsomme Undersøgelser, en Tilstand, der af Tanken føles som at være kommet til en Oase efter en lang Ørkenvandring. Dette giver igen Mod og Stimulans til en ny Vandring. A. fortæller saaledes, hvordan han engang søgte at faa Rede paa den historiske Sammenhæng med den Taterkvinde, som bl. a. Blicher har skildret i sin Novelle: „Fjorten Dage i Jylland“ under Navnet „Lange Margrethe“. De fleste hældede til den Anskuelse, at hun var en Sagnfigur, men A. foretog alligevel en Undersøgelse af Viborg Tugthus Arkiv, der laa i det daværende Christianshavns Kvindefængsel, og han „husker endnu, hvor mit Hjerterankede af Forskerglæde den Dag, da jeg paa dette tungsindige Sted ved det sparsomme Dagslys, der pinte sig gennem Cellens Jærnvindue,

¹ M. H. S. S. 63 ff. ² M. H. S. S. 258. ³ M. H. S. S. 363. ⁴ M. H. S. S. 314.

stavede mig til Navnet Lange Margrethe i en af de tilstøvede og skidne Dokumentpakker¹.

Denne nøje Samfølelse med Stoffet bevirker tillige, at han med Liv og Sjæl gik op i sin Skildring og levede sig ind i den Tid, han skrev om. De gulnede Arkivalier fik Liv og Aande og talte til ham om de Begivenheder, som de berettede om. Personer og Situationer steg frem for hans indre Blik, og i saadanne Tilfælde kunde hans Fremstilling faa Flugt og Fart, Udtryksmaaden antage en plastisk Karakter i Stedet for den noget trættende Bredde, som hans Stil ofte henfalder til. Som Eksempler herpaa kan anføres følgende fra en Afhandling om Skives Ildebrande.

„Men pludselig begynder „den røde Kok“ et eller andet Sted i Byen at baske med Vingerne; der gaar et Stød af Rædsel igjennem Sindene; Ilden hvister sin røde Luer mod Skyerne. Gaard fortæres efter Gaard; de halvvoxne Storkeunger svides i Rederne, mens de gamle Storke paa dumrende Vinger haster ud af Røghavet. Og Folk kommer ud af de sure Kjælderhalse og staar i Tøfler og Skjødskind og raaber forvirrede Ord til hinanden. Og Garverne faar svedet sit Læder, og „Grydemanden“ i Sønderbyen faar Potterne brændt i Utide. Og hele Byen skriger — saa det høres op i Kancelliet, og dette Skrig fra Mennesker i yderste Vaande høres svagt endnu, naar vi vender de gamle Dokumenter“².

Naar selve Skildringen af Begivenhederne kunde gøre et saa stærkt Indtryk paa ham, hvorledes maatte da ikke Skuepladsen for disse virke. Særlig om Maaneaftnerne, naar Taagen fyldte hele Landskabet med sin koglende Mystik, svang hans Fantasi sig paa brede Vinger og fløj tilbage til de fjerne Sekler. Borgen rejste sig igen paa sin Tomt, og Fortidens Skikkelser gik atter frem til Kamp. „Da kunde man godt tænke sig Drageskibet komme op gennem den snævre Vig og lægge til ved en plump Kampestensborg, der vogtedes af sidskjæggede Mænd i Dyrehuder, da kunde man godt drømme sig til de svage Omrids af et Gudehov, hvor Hesten eller maaske Trællen slagtedes til Blodoffer, mens Skyggehænder øste af Helligkildens Vand til Lindring for den Sot, der nagede dem“³. Naar alt kommer til alt, stak der vist en hel Del af en Romantiker i A.

¹ L. K. B. S. 218. ² A. H. S. S. 331. ³ A. H. S. S. 441.

Allermest mødes dog de to Sider af hans Personlighed: Digteren og Forskeren i hans Persontegning. Ganske vist henter han sine Skikkelser fra Kilderne, men i Skildringen ad dem mærker man tydeligt Digteren. Personerne er fremstillet i grove, men anskuelige Træk; de er sete, og de træder saa at sige lyslevende frem for Læserens Øje næsten rubriceret i Typer. Vi ser den brutale, procesgale Herremand, der ligger i Kiv med Alverden, og hans Modsætning, den fattige Degn, maaske den ulyksaligste af Datidens Mennesker, der sad paa en ren Sulteløn og derfor udsendte de ynkeligste Jammerraab om Hjælp til sine overordnede. Vi følges med den skikkelige Præst i Vroue, da han en solvarm Sommerdag „pamper“ ud i Marken til sine Tjenestefolk med Mad, men paa Vejen har et Sammenstød med et af sine hidsige, selvfølede Sognebørn, der resulterer i, at Præsten faar sig en ordentlig „Lining“. Og et ligesaa klart Billede faar vi af hans ikke helt velforvarede Kollega i Dalsgaard, der banker to af sine Koner ihjel og slog enhver, der kom med Bebrejdelser imod ham¹. Selv den ringeste Biperson faar sin tildelte Plads i hans Fremstilling, ingen undgaar hans Opmærksomhed. Da han i et af Regnskaberne fra det 17. Aarh. læser om en Udbetaling til Mestermændene for Henrettelse af en Tyv, ser han ligesom de dunkle Konturer af „en Menneskeskæbne og dens Udslettelse“. I 1722 ansættes Tordenskjolds trofaste Kammertjener, Chr. Nielsen Kold, i hvis Arme Søhelten udaandede, i en fattig Stilling som Herredsfoged i Fjends Herred. Et Eksempel paa Skæbnens Forunderlighed, tænker A. „Tordenskjold og Fjends Herred — forunderligere Rim er der aldrig set!“ A. lever og aander med sine Personer, han river Læseren med sig, saa denne ogsaa bliver fortrolig med dem.

Men netop denne dybe Interesse for de ejendommelige Personligheder, som han mødte paa sine Undersøgelser Veje, kunde føre endog en saa øvet Forsker som A. paa Afveje nu og da. I en Afhandling om de tyske Kolonisters Anbringelse paa Alheden og Vanskelighederne herved bruger han som Kilde nogle Breve fra en Amtmand Trappaud, der sad i Ledelsen for Foretagendet². Manden var imidlertid en Koleriker, i højeste Grad uligevægtig og savnede Forhandlingstalent og Evne til at omgaas andre. Ved at bruge disse Breve som Hovedkilde har A. faaet en livlig og fængslende Afhandling, men Betragtningen

¹ Vedr. omstaaende Eks. se A. H. S. S. 146, 149 ff., 270 og 395. ² A. H. S. S. 668 ff.

er i høj Grad ensidig, og Skildringen ganske skæv, da vi kun hører den ene Parts Beretning. A. lader kun sit Søgelys falde paa den ene Side af Sagen, mens de andre ligger i Mørke. Men Interessen for Personligheden river ham med sig og lader ham glemme Hensynet til Sandhedskravet. Helhedsvirkningen er derved forfejlet. I det hele taget kan man vist indvende overfor A.s Brug af sit Materiale, at han er tilbøjelig til at hæfte sig ved enkelte Sider af en Person eller en Sag; det er, som om han allerede paa Forhaand har sin Dom færdig og gerne vil have Kilderne til at passe hertil. Selvom han ikke gør Vold paa sit Materiale og ikke lægger andet ind i Kilderne, end der virkelig staar, kunde man dog godt ved visse Lejligheder have ønsket, at han havde udtømt Kilderne noget mere.

Disse Mangler hører dog til Undtagelserne, i Regelen er A. korrekt og sober i sin Behandling af Kildematerialet.

Som det forhaabentlig vil kunne ses af det foregaaende, gaar der stærke Traade mellem A.s digteriske og hans lokalhistoriske Produktion. Vi møder saaledes begge Steder hans store Glæde og Interesse for Fortidens Kultur, ligesom hans livlige Fortællemaade præget af Dialektord og Vendinger er den samme. Hvad Emnevalget angaar søger A. begge Steder at fremdrage visse uheldige Sider ved Samfundsforholdene og paapege de sociale Modsætningers Betydning gennem Tiden. Hans Evne til at tegne Mennesker med deres Særpræg og Ejendommeligheder kommer ham i høj Grad til Gode som Lokalhistoriker; men ejendommeligt er det at lægge Mærke til, at A. — ganske ubevidst — kommer til at give Udtryk for en ret ejendommelig stærk romantisk Følelse, en Glæde ved i Fantasien at vandre tilbage til Fortiden og fremstille sig Ting og Personer, som de dengang saa ud. A. vilde selv have protesteret mod en saadan Opfattelse, men i Virkeligheden er han ligesaa glad ved at skildre os fx. det 17. og 18. Aarh.s Begivenheder, som Ingemann var ved at skildre Valdemarstidens. Forskellen er naturligvis, at A. vil vise, hvor langt Kulturen er gaaet frem siden da, mens Ingemann mener, at den er gaaet den modsatte Vej. Ydermere kan det nævnes, at A. har taget enkelte Personer, som han har truffet paa ved sine Forskninger, og overført dem til sine Romaner, fx. Lærer Sørensen i „Vredens Børn“. Hans historiske Roman „Jens Langkniv“ hviler paa hans Studier over 30-Aars Krigens Virkninger i hans Hjemegn, og man mærker tydeligt i Skildringen, hvor han glæder sig ved at lade sin Helt bekæmpe de raa Lands-

knægte i nogle Slagsmaalsscener, der er sat op med en Bravour, der ellers er sjælden i hans Produktion¹.

Selv om der er et og andet at kritisere i hans lokalhistoriske Virksomhed, maa man dog godkende en Udtalelse i en Mindeartikel om ham, at kun faa, maaske intet historisk Samfund har haft en Hjemstavnsforsker, der kunde staa Maal med A.² Paa ham passer i mindre Format Chr. Richardts Digt: „Venner, se paa Danmarks Kort“. A. havde engang for alle set ud over sit Hjemland oppe fra Daugbjerg Daas, og siden da havde hver lille Plet faaet sin særegne Stemme, der talte sit sødt klingende Sprog i hans Øre, og gennem ham taler den ogsaa til os og fortæller os baade om Digteren selv og om hans Hjemstavns Saga.

¹ Det var en Indberetning til Regeringen vedr. Tilstandene i Salling efter Kejserkrigen (1625—29), der gav J. A. Idéen til „Jens Langkniv“. Se A. H. S. S. 479. ² Se ovenn. Nekrolog.

FRA SPROG OG LITTERATUR

BØR VI GÅ OVER TIL ET NYT INTERPUNKTIONSSYSTEM?

Den svenske sprogforsker Hjalmar Lindroth i Göteborg er kendt for den ildhu og energi hvormed han forfølger de opgaver han har sat sig for at løse; én af disse opgaver er en ændring af interpunktionen i sprog som svensk og dansk. En så vældig energiudfoldelse fra en fremragende sprogmands side, rettet mod en for den almindelige bevidsthed så underordnet ting som tegnsætning, har naturligvis her og der fremkaldt en stille hovedrysten og spørgsmålet om ikke de mange kræfter kunde have været anvendt i et større formåls tjeneste. Dette rører ikke professor Lindroth en tomme. Han har gang på gang mødt denne lunkenhed hos fagfæller, men han undskylder den: de véd ikke hvilket opbud af kræfter der skal til for at vinde gehør for ortografiske spørgsmål, og har ikke med deres pande sonderet tykkelsen af den mur der omgiver den én gang tilegnede ortografi.

Tingen er vel ringe, men derfor kan opgaven dog være stor og vanskelig. Vanskelighederne er næsten udelukkende af rent praktisk art og nogenlunde de samme som møder os ved retskrivningsændringer. Storheden i opgaven er den særlige udformning som Hjalmar Lindroth har givet den. Der skal iværksættes en undersøgelse af alle sprog for at få konstateret om det er muligt at lægge det samme princip til grund for deres interpunktion, og denne undersøgelse skal gå hånd i hånd med en syntaktisk undersøgelse af sprogene med henblik på talepausernes rolle ved afgrænsningen af de syntaktiske enheder. På den fjerde internationale lingvistikongres i Kbh. 1936 fik Lindroth udvirket at der nedsattes en særlig komité til at tage sig af denne sag, og denne komité har nu fremlagt et foreløbigt resultat af sit arbejde i et værk: *Dokumente zur Interpunktion europäischer Sprachen* (Göteborg 1939), der er udsendt til de lingvister der havde meldt sig som deltagere i den på grund af krigen aflyste femte internationale lingvistikongres i Bryssel (august 1939).

Her er fra 14 europæiske sprog fremlagt tekster i tre forskellige affattelser med hensyn til interpunktion: med interpunktion efter det i vedkommende sprog gængse (autoriserede) system, med interpunktion efter pausesystemet, og endelig med den i tekststykket af dettes forfatter anvendte interpunktion, og sammenligningen mellem de tre affattelser er gjort lettere ved at de er trykt ved siden af hinanden på sammenfoldelige sider.

Her foreligger et godt materiale til bedømmelse af spørgsmålet, selv

om teksterne for hvert enkelt sprog er temmelig kortfattede og må suppleres når spørgsmålet skal tages op til praktisk behandling indenfor vedkommende sprog. Så meget kan dog allerede siges: alt tyder på at en interpunktion der grunder sig på de pauser der forekommer i talen, ikke blot er naturlig, men også mest praktisk for de undersøgte sprog. Et sådant interpunktionssystem bruges allerede, helt eller tilnærmelsesvis, i en del sprog, bl. a. engelsk, fransk, og norsk, og også i sprog som dansk og svensk er der enkelte skribenter som anvender det.

I Danmark har der flere gange været slået til lyd for et sådant interpunktionssystem; her skal kun nævnes to sprogmand. I Dansk Retsskrivningsforenings Smaaskrifter. I. (1920) er udgivet et lille arbejde: *Vor tegnsætning*, som der er grund til at henlede opmærksomheden på, fordi det skyldes en af den yngre generations mest lovende danske lingvister, den tidligt afdøde magister Holger Sandvad. I en kronik i Politiken 1932 (optrykt i Tanker og studier. 275): *Lidt om kommaer*, har Otto Jespersen taget spørgsmålet op. Begges mål er det samme: indførelsen af tegnsætning efter pausesystemet, men medens Sandvad især argumenterer ved at fremhæve fordelene ved det nye system, fæster Jespersen sig særlig ved de skavanker der klæber ved „grammatisk“ kommasætning, og giver en mængde eksempler (fra navngivne forfattere) på fejlagtige „grammatiske“ kommaer der skyldes urigtig analyse, bl. a. det såkaldte „idiotkomma“. —

Det spørgsmål som altså nu igen er sat på dagsordenen, er da dette: bør vi forlade vort nuværende system, hvor tegnene sættes i overensstemmelse med en grammatisk analyse, og gå over til det „nye“ system, med tegn som pausesignaler? Ulemperne ved det første system er iøjnefaldende og behøver ikke nærmere udredning; det er tilstrækkeligt at minde om, at efterat vi i skolen nøjsommeligt havde lært at analysere og sætte kommaer derefter, blev vi, når vi skulde læse op, indstændigt advarede mod de fælder der netop derved var stillet op.

Det nye system synes derimod let: komma ved pause, det er jo som fod i hose. En nærmere undersøgelse vil imidlertid hurtig vise at sagen ikke er så ligetil.

Hvad man skal forstå ved en pause, og hvilken længde et ophold i talen skal have for at blive pauser af den art der betegnes ved interpunktionen, er vel de første spørgsmål der rejser sig. Da alt her er relativt, kan der næppe gives absolutte bestemmelser, og eksperimentalfonetiske målinger vil næppe give udbytte. Faktum er, at der er noget i talen som bevirker et indtryk af ophold eller pause, men dette behøver ikke at være en rent tidsmæssig standsning. Sandvad har bemærket dette; han bruger for nemheds skyld ordet pause, men forstår derved et „for øret mærkbart skel mellem sætninger, sætningsdele osv.“ Det er her særlig variationer i tonehøjden som spiller en rolle. De er ofte forbundet med en pause, men de kan også erstatte den. En anden vigtig faktor er enhedsintonationerne: led, og særlig sætninger, har i regelen karakteristiske tryk- og tonemæssige intonationer der giver enhederne en afrunding, især ved at tydeliggøre deres afslutning. Med et fra moderne fonologi lånt udtryk kan man sige at talen rummer forskellige „grænsesignaler“ for de led den er opbygget af, og det må så være interpunktionens opgave at betegne disse. Disse signaler kan være af, for-

skellig art, også andet end pauser, hvorfor „pausekommatering“ ikke bliver noget dækkende udtryk for den interpunktion der grunder sig herpå. Vi er her ved et sprogligt interessant punkt der viser nødvendigheden af — som Lindroth har gjort — at koble undersøgelsen af interpunktionsgrundlaget sammen med syntaktiske undersøgelser.

Som arbejdshypotese må man gå ud fra at talen falder i en række syntaktiske enheder der kan erkendes som enheder, ikke blot ved deres indre sammenhæng (som elementer i en betydningsenhed, ved deres syntaktiske afhængighed af hinanden, morfologisk overensstemmelse, og lign.), men også ved noget akustisk. Studiet af de syntaktiske enheders lydlige helhedspræg er endnu temmelig uopdyrket, det vilde være glædeligt om den nævnte komité kunde fremkalde undersøgelser indenfor dette felt.

Men, for at vende tilbage til pauserne, er disse af forskellig art og funktion. Hvilke skal betegnes, hvilke ikke?

Der er i hvert fald to væsensforskellige slags pauser: pauser der gøres af hensyn til forståelsen, grænsesignaler, og pauser der skyldes noget ikkesprogligt: vejtrækning, eftertanke, m. m.

Den første slags pauser hører til den almindelige talenorm og er af fonologisk betydning, har altså en funktion. Det har den anden slags ikke. Vejtrækningspauserne falder vel i reglen på bestemte steder, som ved god og naturlig oplæsning, men de kan falde overalt, endog inde i et ord, uden at forståelsen derfor behøver at tage skade. Der er vel også som oftest en hørlig forskel mellem disse pauser og signalkommaterne, idet disse sidste i reglen er forberedt af hele intonationsforløbet hvoraf de udgør en del. For så vidt de to slags pauser ikke falder på samme sted, hvad der dog vel oftest er tilfældet, er der ingen grund til at betegne den første slags. I et andet plan igen ligger de pauser der gøres af den talende når han tænker sig om, ikke rigtig ved hvordan han skal fortsætte. At betegne dem (fx. ved — eller . . .) er jo et forsøg på at give indtryk af en persons særlige måde at tale på.

Endelig kan man, når man af en eller anden grund taler meget langsomt, når man (ligesom) dikterer noget, eller af andre grunde yderligere opdeler syntaktiske enheder, gøre mange pauser som ellers ikke findes og i al fald ikke er nødvendige. Sådanne situationsprægede pauser bør, ligesom de nævnte individuelle og stilbeskrivende pauser, ikke danne grundlag for en interpunktion. Denne må bygge på det normale, d. v. s. de pauser som normalt findes i talen fordi de har en sproglig funktion. Jeg tror det er nødvendigt at holde fast ved dette grundlag, og jeg er bange for at en frigivelse af tegnene (det er jo i denne forbindelse næsten kun kommaerne det drejer sig om) til en mere individuel eller stilbeskrivende brug vil føre til kaos.

Sandvads to kommaregler lyder således: 1° Komma skal (om ikke andet tegn anvendes) sættes hvor pause ikke kan udelades. 2° Komma kan endvidere sættes overalt hvor den skrivende ønsker en pause anbragt. Den første regel er udmærket, den har tydelig henblik på den almindelige talenorm, men den anden tillader netop det individuelt-stilistiske og kan derfor komme til at bringe forvirring i hele kommateringens. Et eksempel vil vise det. Sandvad har følgende „sammen-satte talord“: „to millioner, tre hundrede og seks og tyve tusinde,)

fire hundrede_(,) og fyrretyve“, og her vil han sætte komma de angivne steder fordi „det giver en behagelig støtte under oplæsningen“. Det er netop et eksempel på det ovenfor påpegede forhold, at man kan underopdele en forbindelse ved langsom tale, diktat, og lign.; men til en sådan tilfældig anvendelse bør kommaerne ikke bruges, for hvordan vil man så angive det tilfælde hvor man, med de samme ord, skal angive fire forskellige tal?

Lad os tage et andet eksempel. Den første sætning i det første danske eksempelstykke i „Dokumente“ lyder: Han kørte videre den ene Mil efter den anden. Her er intet tegn sat, heller ikke i redaktionen med pauseinterpunktion. Her kan imidlertid gøres et ophold efter „videre“, og dette ophold er af en anden art end i det foregående eksempel. Også dette er kun et muligt ophold, men realiseres det, bevirker det en nuance i betydningen: fremhævelse af køreturens længde og langsommelighed (altså det samme som man endnu tydeligere kunde udtrykke ved to punktummer: Han kørte videre. Den ene Mil efter den anden), og er følgelig en fonologisk pause der må betegnes.

Sandvads begrundelse for kommasætningen i tal-eksemplet ovenfor viser hen til en ny afvej for pausekommateringen. Kommaerne kan, som i det nævnte eksempel fra „Dokumente“, bruges til at vise hvorledes forfatteren vil have det skrevne opfattet, men også at ville bruge kommaerne til at vise hvorledes forfatteren ønsker det oplæst, eller hvor oplæseren passende kan gøre sine åndepauser, går ikke an; kommaet vilde så få altfor mange hverv at bestride og som følge heraf ikke komme til at passe noget af dem ordentligt.

En kommasætning efter pausesystemet vil være en stor hjælp for den rigtige oplæsning, men kommaerne er ikke sat for oplæserens skyld, de er sat af helt andre grunde.

Som andre sproglige kendetegn kan også disse pauser, eller rettere grænsesignaler, undertrykkes, neutraliseres, i særlige tilfælde. Da en sådan neutralisation er uden fonologisk funktion, siger det sig selv at tegnene for signaler skal bibeholdes. En sætning som „han er hverken gammel, gnaven, eller kedsommelig“ kan under visse omstændigheder, fx. som svar på en påstand der har indeholdt de nævnte tre adjektiver, udtales uden pauser på de ved kommaer angivne steder og uden fare for misforståelse. En sådan særlig situation bør interpunktionen naturligvis ikke tage hensyn til. I en sætning som „det er Jens, Peter, og Christian“ er pauser heller ikke nødvendige, når blot de tre navne får ligestærkt tryk, men indsættelse af pauser er det sikreste middel til at hindre misforståelse, det er derfor funktionelle pauser vi her har, og følgelig bør der altid sættes komma. Altså: komma bør sættes hvor pause kan indskrives med det formål at forhindre misforståelse.

Et andet eksempel: ved en forbindelse som *firmaerne Holm og Daugaard og Brink* giver den nye kommatering os mulighed for at vise om vi mener: 1° firmaerne Holm, og Daugaard, og Brink, eller 2° firmaerne Holm og Daugaard, og Brink, eller 3° firmaerne Holm, og Daugaard og Brink, altså både hvormange firmaer der er tale om og hvilke der er kompagnoner.

Det må være en hovedopgave for interpunktionen at vise, i tilfælde som de nævnte hvor der foreligger flere muligheder, hvorledes sammen-

bundtningen er, hvad enten dette i talen vises ved hjælp af pauser eller ved andre midler, men denne opgave kan ikke røgtes af den nu brugelige „grammatiske“ interpunktion sålænge den holder fast ved sit grammatiske princip (hvis hovedpiller er: komma som tegn for sætningsgrænse og som grænse mellem sideordnede led der ikke er forbundne med og; det sidste kaldes ofte i skolesprog „og-komma“). Henrik Bertelsen, der har kodificeret det nu gængse system (i sin retskrivningsvejledning i de Saaby-Glahderske retskrivningsordbøger), var også opmærksom på dette uheldige forhold og anbefalede derfor afvigelser fra kommareglerne i særlige tilfælde. Tilhængerne af det nye system vil heri se en indrømmelse til dette, en lillefinger som bør efterfølges af den hele hånd.

En overgang til det nye system vil ikke bevirke så store omvæltninger som man måske vilde tro. En stor del af de „grammatiske“ kommaer er også pausekommaer, og de kommaer der efter det nuværende system sættes ved appositioner og opremsninger, er i virkeligheden pausekommaer. Det nye systems indførelse betyder først og fremmest en udryddelse af en række grammatiske kommaer der skiller led fra andre led som de er intimt knyttet til og med hvilke de udgør en større enhed (fx. kommaet foran de såkaldte „bestemende“ eller „nødvendige“ relativsætninger), og systemet er derfor ensbetydende med en reduktion af tegnenes antal. Dette forekommer mig ikke det mindst vigtige ved det nye system, og jeg vil derfor advare tilhængere af pausekommateringen mod at ødelægge dette ved at angive de nævnte støttepauser for en langsom oplæsning. Sæt kun tegn hvor en større enhed er slut og ikke ved alle de mindre enheder hvori den eventuelt ved langsom fremførelse kan opdeles (eksempel: den lige skrevne sætning).

Hvis vi vil have et system der er afpasset efter den danske tale-norm og tænkt som en normalinterpunktion, må dette fastlægges efter de største sammenfatninger (til enheder); derved skabes mulighed for hurtig oversigt over og hurtig opfattelse af perioderne. Populært sagt: tegnsætningen bør afspejle hurtig tale. Angivelse af de mindre enheder tjener kun oplæsningsformål der er interpunktionen principielt uvedkommende.

Der er intet der forhindrer den læsende i at gøre pauser også hvor intet tegn er sat, det er jo en del af oplæsningens kunst, derimod er det højst kedeligt i en pauseinterpunktion at have kommaer som man i givet fald (ved hurtigere læsning) skal lukke øjnene i for, således som vi jo er vant til det ved den nuværende kommatering.

Forholdet her minder om de principper der bør ligge til grund for en retskrivning. Hvis man vil have en normalretskrivning og ikke en lydtransskription af visse stillag indenfor sprogsamfundet, må retskrivningen baseres på de former der findes i de mest konservative stillag, fordi en sådan baseret ortografisk form, ifølge hvad vi er vant til, udmærket kan dække over og udlæses som en mere dagligdags form, medens det omvendte ikke lader sig gøre. Vi kan altså, for at tage et eksempel, ikke indføre en ortografisk form *ta* sålænge formen *tage* stadig er den gængse udtaleform i visse højere stillag (*tage* kan læses *ta* hvis stilen kræver det, derimod kan *ta* ikke dække over en tostavellesform der måske i et vers skal rime på *bage*).

Overfor kravet om så få kommaer som muligt vil man måske indvende følgende: skulde det ikke være en af fordelene ved det nye system at det kan vise hvorledes den skrivende ønsker det oplæst? Jo, således har man sagt, men man har derved ikke skelnet mellem en normalinterpunktion og en privat til private formål administreret pauseinterpunktion. Og også her er det ligesom ved retskrivningen: om hr. N. N. vil bruge sin private retskrivning for at give udtryk for sine særlige udtaleformer er uden større interesse, det er kun en normalretskrivning der er af betydning.

Pauseinterpunktion må fastlægges på et overindividuel grundlag, den må omhegnes med nogenlunde faste regler så den kan gøres til genstand for undervisning i skolen. Dansklærerne vilde vistnok meget have sig frabedt at lille Peter kunde påberåbe sig private pauser som begrundelse for en mærkelig kommasætning, og man ser i ånden de sindige små jyders skolestile proppende fulde af kommaer, medens københavnerbørnenes stile ved deres tegnfattigdom vidnede om de skrivesendes rivende tungefærdighed. —

Ja, det er kun en ringe sag det her drejer sig om, men til gengæld er ændringen ikke særlig stor og besværlig. De indvendinger der oftest anføres mod retskrivningsændringer, nemlig at de i en overgangstid vil gøre tilegnelsen af det læste vanskeligere og, med det tidligere skriftbillede endnu levende, forårsage fejllæsninger og misforståelser, samt at de vil gøre den ældre litteratur vanskeligere tilgængelig — dette gælder i hvert fald ikke en interpunktionsændring som den der her er tale om; denne vil tværtimod betyde en stor lettelse i tilegnelsen og hindre mange misforståelser og omlæsninger. Og når det er muligt uden større vanskelighed på dette særlige punkt at gøre vor skrift til et mere fuldkomment redskab end den er i forvejen, hvorfor skulde vi så ikke gøre det?

Aage Hansen.

SVENSK DISPUTATS OM PER HALLSTRÖMS STIL

Helge Gullberg: *Berättarkonst och stil i Per Hallströms prosa*. Göteborg 1939. I—XX + 446 S.

Helge Gullberg, som tidligere har gjort sig fordelagtigt bemærket¹, har i 1939 udsendt et stort og dygtigt Arbejde om Per Hallströms Stil, et vægtigt og værdifuldt Bidrag til den nordiske Stilforskning. Arbejdet er tilegnet Nils Svanbergs Minde; den fremragende svenske Stilforsker døde i Foraaret 1939 36 Aar gammel. Svanbergs Død er et meget stort Tab for svensk og nordisk Stilforskning.

Gullbergs Værk har for os danske en særlig Interesse, fordi det paa-vises hvilken Betydning J. P. Jacobsen's Digting og Stil har haft for Hallström; Gullberg fremdrager mange interessante Paralleleksempler. Selv om der er mange Tilknætningspunkter mellem de to Digtere

¹ Per Hallströms „En gammal historia“ — en stilstudie (i „Svensk stil. Studier tillägnade Bengt Hesselman“. 1935. — Per Hallströms „Purpur“ och nittitalstilen (i „Mödersmållärarnas förenings årsskrift“. 1937).

er Forskellene dog store og slaaende; Jacobsens Stil er ofte lagt an paa Effekt, mens Hallströms er mere umiddelbar. Gullberg er gaaet grundigt til Værks, hans Arbejde er bygget paa en solid Grund (uden den er Stilforskningen kun Blændværk), han har haft Lejlighed til ved Samtaler med Digteren at faa vigtige Oplysninger, han har undersøgt Originalmanuskripter (og derved givet lærerige tekstkritiske Bidrag). Gullberg har foretaget omfattende og omhyggelige Undersøgelser, som kun delvis er udnyttet i Disputatsen, og hans Arbejde faar Perspektiv ved de talrige Sammenligninger og Sammenstillinger med andre svenske Digteres Stil: Almquist, Rydberg, Heidenstam (Hallströms store Modsatning), Levertin, Selma Lagerlöf o. fl.

Gullbergs Arbejde er udsprunget af en dyb Beundring for og en stor Kærlighed til Hallströms noble Kunst og Personlighed, men han er samtidig kritisk indstillet over for det overdrevne og søgte (det mere eksperimentelt bestemte) hos den unge Hallström. Og Gullberg viser sin selvstændige Holdning og vaagne Kritik over for andre svenske Stilforskere (bl. a. Margit Abenius, Arne Häggqvist og især Anna-Greta Johansson, der har skrevet om Hallströms Stil i „Nysvenska Studier“ 1936; Gullberg paaviser en Del Skævheder i hendes Opfattelse), og han har vigtige, kritiske Bemærkninger til Seip's Afhandling om Stilen i Bjørnsøns Bondefortællinger („Edda“ 1916). Gullberg er ikke bange for at bruge Statistik (det gælder f. Eks. de betydningsfulde Farveord; i Behandlingen af disse er der interessante Sammenligninger med S. Hallars Disputats „Synselementerne i Naturskildringen hos J. P. Jacobsen“ 1921). Der er vidtløftige Tabeller over Forholdet mellem Hypotaxe og Parataxe hos H. og andre Forfattere etc. I Indledningen skriver han disse kloge og besindige Ord: Använd med en viss urskillning och med ständig tanke på att den endast skall tjäna till att bekräfta redan på annat sätt vunna resultat, har statistiken dock ett visst värde (p. 9), som undertegnede Anmelder, der har benyttet Statistik i sin Bog om Johannes V. Jensens Sprog og Stil (1936), kan sande Rigtigheden af.

Gullbergs Bog bestaar af 9 Kapitler: 1. Indledende Synspunkter. 2. Den litterære Baggrund. 3. Hallström og Virkeligheden, Motiv-, Person-, Milieu- og Naturskildring. 4. Komposition. 5. „Meningsbildning“. 6. Ordfølge og Rytme. 7. Ordvalg (herunder Sammensætninger), Ordklasser. 8. Billedsprog. 9. Resumé og Tilbageblik. I 1. diskuteres Stilforskningens Opgave og Metoder. I 2.—3. gives en fængslende Behandling af de Paavirkninger og Forudsætninger, som man maa regne med hos H., af Virkelighedsproblemet etc. Her mødes Stil- og Litteraturforskeren forenet i samme Person paa den smukkeste Maade. Kap. 4 er en omfattende og omhyggelig Undersøgelse, som bl. a. indeholder en Gennemgang af den i de sidste Aar saa ofte diskuterede „style indirecte libre“ (der ogsaa er behandlet i Møller Kristensen's Disputats). I Kap. 5 (p. 150—277) undersøges bl. a. Hypotaxe: Parataxe og „uttänjd stil“: koncentreret Stil (med en betydningsfuld Debat om „fristående satsförkortning“). I 6. analyseres Inversionen hos H.; Gullberg fastslaar, at han ikke kender en tilfredsstillende Behandling af Prosarytme (p. 309), og han giver en interessant Analyse af Bølgegangen i H.'s Prosa, som kan minde om J. P. Jacobsens. (se specielt p. 311 f.).

I 7. nævnes det, at faa svenske Prosaforfattere har et saa rigt Ordforraad som H.; Hallström synes at indtage samme Stilling i Sverige som Johannes V. Jensen i Danmark, hvad dette Forhold angaar. Gullberg undersøger *Farveordene* (her er Paavirkningen fra Jacobsen særlig fremtrædende), Ord for *Lys, Glans og Klang*, karakteristiske Hallströmske Ord som *dallra, darra, skålba* etc. (som er med til at give H.'s Stil Uro og Bevægelse), Ordet *rymd*, som er H.'s mest typiske Yndlingsord (sml. f. Eks. *Rum* hos Johannes V. Jensen eller hos Kai Hoffmann; en af Hoffmanns Digtsamlinger hedder „Hav og Rum“). I 8. gives nogle meget fine Analyser. Gullberg undersøger bl. a. fra hvilke Omraader H. har hentet sine Billeder. Fugle-Billederne hører til de mest personlige, og karakteristiske Billeder indeholder Udtryk for *Lys: flamma, låga, gnista, sken*.

I Slutningskapitlet tegnes Kurven i Hallströms Stiludvikling; den gaar fra en noget overlæst Stil, som er højspændt og romantisk farvet til stadig større Enkelthed, til en Stil, som nærmer sig det normale Sprog og har sin Rod i Talesproget med alle dets Indskud og Sving, til en Stil, hvor det enkelte Ord og Udtryk falder med Vægt, hvor der kommer „rymd“ om Ordene (H.'s eget Udtryk i Bogen om Snoilsky). Hallström er en „starkt visuellt lagd diktare med utpräglat sinne för koloristiska effekter“ (p. 440).

I en Fodnote p. 441 kommer Gullberg ind paa Sven Møller Kristensen's Disputats „Æstetiske Studier i dansk Fiktionsprosa 1870—1900“ (1938). Her er Gullbergs ikke helt velvillige Dom: „Som de flesta mera allmänt hållna stilistiska undersökningar synes mig hans arbete lida av felet att ha förlorat kontakten med författarpersonligheterna bakom de spridda stildragen“.

I denne korte Anmeldelse — hvis væsentligste Hensigt er at gøre opmærksom paa et grundigt og smukt Arbejde, en sobert skrevet Stil-Monografi, der atter viser Stilforskningens Muligheder og store Værdier — har der ikke været Plads til egentlig Kritik, supplerende Bemærkninger eller Diskussioner af visse Problemer og Metoder. Maatte denne Omtale skaffe Gullbergs Bog nye Læsere og gøre sit til, at den nordiske Stilforskning's Maal, Metoder og Resultater kendes i større Kredse i Danmark¹.

¹ Jeg kan ikke slutte denne Anmeldelse uden at gøre opmærksom paa det interessante Forhold — som ligger mig særlig paa Sinde — at Hallströms og Johannes V. Jensens Stil har en lang Række Ligheder (se bl. a. min Afhandling „Studier i Johannes V. Jensens Sprog. I. Nogle syntaktiske Forhold“ i *Acta Philologica Scandinavica* X (1935), og dog er Forskellene her de afgørende. Svanberg taler i Forordet til sin Bog om Verner von Heidenstam og Gustaf Fröding (1934) om „en enhetlig tidsstil och dess variationer“. Hertil føjer Gullberg følgende: Det är nog så, att flera stildrag kunna anses gemensamma, men de få olika personlig färgning hos de särskilda författarna (p. 5). Her ligger en af Stilforskerens fornemste Opgaver: at paavise og analysere den kunstneriske Udnyttelse af fælles Stiltræk hos forskellige Forfattere (og hos Forfattere, der staar hinanden nær), at indfange det personlige i Stilen. Det er lykkedes Gullberg at gøre dette paa en grundig og overbevisende Maade for Hallströms Vedkommende. Hans Arbejde hviler paa en solid, videnskabelig Grund.

Harry Andersen.

STUDIER OVER FRANSKE ORD I DANSK

I rækken *Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning*, udgivne af det filologisk-historiske Samfund har bibliotekar H. A. Paludan som nr. 166, 176 og 181 udgivet tre studier over franske låneord: *Sproglige Misvisere* (1934), *Fremmedordenes Maskerade* (1937) og *Filologiske Smuler* (1939). Bøgerne har ingen fællestitel, men forenes dog ved en afsluttende efterskrift og et register, der navnlig omfatter de behandlede danske ord. Hver er forsynet med en kort indledning, der giver almindelige principper for ordstudier og betragtninger over emnet fremmedord og purismer. Forfatteren er ingen ven af en vidt dreven puristisk stræben, men mener (Filologiske Smuler 91), „at Laan, Betydningsudviklinger og Nuanceringer som de eftersporede ofte har været en Berigelse for vort danske Sprog, der havde haft svært ved at udtrykke sig virkningsfuldt uden dem“. Det fremhæves, at de hjemlige kunstord ofte er sværere at forstaa end de fremmede lånte (Fil. Sm. 25); man kan yderligere henviser til de mange underlige ord hos G. Brandes (fx. det i Den Danske Ordbogs XX. bind behandlede *skønskrantende*) og de af Dahl'erne foreslåede *alhore* og *søjlehelgen*, der næppe har været til større glæde for nogen. I *Filologiske Smuler* (p. 26 ff.) berøres også det kildne spørgsmål om fremmedordenes stavemåde; forfatteren hylder i det hele konservative meninger, således forekommer stavemåden *Kø* for fransk *queue* ham grotesk, og der gives let komiske eksempler fra aviser på uheldig brug af ordet. Han mener dog, „at fuldt optagne, alm. benyttede Ord (hør) skrives paa Dansk (*Interiør, Kulør, Palæ*), medens sjældnere anvendte mere beholder deres fremmede Karakter . . . altsaa en skønmæssig Tilpasning“. En lignende Skelnen hævdede Rask som det rette, og det har da også været hovedsynspunktet i dansk ortografi; men hvor grænsen skal drages ved et sådant skøn, vil dog altid ifølge sagens natur blive lidt svævende.

Afhandlingernes kerne udgøres af undersøgelser over tre grupper af ord, der i dansk har faaet en falsk betydning, er „falske Betydningsbærere“. Først de egentlige „*sproglige Misvisere*“, de pseudofranske ord; dernæst *fossiler*, ord, hvis betydning tilhører en ældre fransk sprogperiode, og endelig „*Projektionsord*“, en noget mærkelig glose, der indbefatter en gruppe låneord, hvis anvendelse er udvidet eller navnlig indskrænket. Som beviser anføres et stort citatmateriale såvel fra fransk som fra dansk, et materiale, der hovedsagelig synes at bero på forfatterens egne, øjensynlig meget omfattende samlinger. Her fremdrages da meget nyttigt og i god forstand også underholdende stof. Blandt de behandlede pseudofranske ord må særligt nævnes: *Allongeparyk*, *Parfume* og *Platmenage*, der er „Vidnesbyrd om fransk Ambition hos andre Folk“. *Platmenage* er en tysk dannelselse, medens *Parfume* er en gal dansk subtraktion for det ældre, til fransk *parfum* svarende *Parfum*. En spagfærdig Indvending ved *Platmenage*: „Tingen bruges jo næppe mere“; det gælder måske franske forhold, for Danmarks vedkommende er det da ikke rigtigt.

Fossilerne er et interessant kapitel, der taler om gamle berøringer mellem Frankrig og Danmark, her er teaterord som *Parket*, militære ord som *Ingeniør* og *Patron*, kulinariske som *Delikatesse* og *Frikadelle*,

Modeord som *Vest*. At *Delicatesser* (S. M. p. 50) i moderne dansk også skulde kunne være = Victualier, charcuterie, stemmer dog ikke med min sprogfølelse.

Den fyldigste behandling bliver de såkaldte „Projektionsord“ til del; her optræder et broget „Maskerade“-optog fra *à-jour* og *Avis* til *Servante*, *Toilette* og *Variété*. Forfatteren gør dog selv opmærksom på, at ikke alle sammenstillinger holder stik, og at kilden kan være tvivlsom, der kan også være tale om italienske, spanske og engelske ord; mange ord er også stærkt påvirket af hollandsk, der i ældre tid ofte har været långiveren. I denne forbindelse strejfs også den mulighed, at man her til dels står over for „europæiske“ ord; det ligger uden for arbejdets plan, men vilde være meget ønskeligt, om man ved lejlighed kunde give et bidrag til oplysning om den stærke gensidige påvirkning, der i historisk tid er foregået indenfor de europæiske — navnlig de vesteuropæiske — sprog, der ikke på forskellige kulturområder står hinanden sproglig så fjernt, som man skulde vente. Der findes da også spredt i bøgerne adskillige bidrag hertil, da forfatteren ikke indskrænker sig til fransken, men også beskæftiger sig med de andre romanske sprog, italiensk, spansk (han fortsætter her Gigas's arbejder) og rumænsk, men endog foretager strejftog til russisk, nygræsk og armensk.

Det vilde være meget at ønske, om de tre bøger engang ad åre kunde komme i en ny, udvidet udgave, helst med en samlet indledning; det vilde også være en stor hjælp til den fremmedordbog, der dog engang må komme, som skulde give en virkelig redegørelse for de fremmede ords betydning, brug og oprindelse — man tænker her med et suk på Hans Schulz's, desværre aldrig fuldendte, *Deutsches Fremdwörterbuch*.

Slige fromme ønsker skal dog ikke tilsløre, at der i de tre små studier, som de nu foreligger, findes såvel et overordentlig rigt stof til de danske fremmedords historie, en hjælp, der vil blive modtaget med glæde af nordister, som et bidrag til fransk og romansk ordforskning, der sikkert vil være til nytte for romanister.

Jørgen Glahder.

TIL „JENS VEJMAND“ OG „VOR BARNDOMS BÆK“

I Rettelser og Tilføjelser til Jeppe Aakjærs Håndeksemplar af Bibliografien „Mit Regnebræt“ (1919), Sp. 47 har Digteren meddelt følgende Oplysning udfor Nr. 344: *Jens Vejmand*. „I min Regnskabsbog staar der under 19/5 1901: „Stenslageren i Tjørring, 0,25 Øre“. Denne Mand paa Landevejen ved Tjørring gav mig den første Idé til Digtet „Jens Vejmand“¹.

Ikke inden fire År senere skrev Aakjær sit Digt om Skærveslageren ved Landevejen. Han daterer selv Visen til 19/6 1905. Det var, imens han boede i et lille Loftsværelse i Jebjærg, at dette Aakjærs mest udbredte Arbejde fik sin endelige Form². Det blev offentliggjort i Politiken 22/6 1905. Det er let at forstå, at det forhen så almindelige Syn at se

¹ Jeppe Aakjær: *Fra Sallingland til Øresund* (1932), 159. ² Jeppe Aakjær: *Efterladte Erindringer* (1934), 91.

en Skærveslager ved Landevejen har kunnet inspirere en udpræget social indstillet Digter som Aakjær til et Digt. Og da han tilmed har talt med en sådan Vejens Arbejder og givet ham en lille Skærv, er det ret naturligt, at denne Situation og de dermed Tid efter anden forbundne Overvejelser af social Art har dannet sig til et Livsbillede, som Aakjær så i en lykkelig Stund udfornede i Ord i seks mesterlige Vers. I det skønne, simple Digt om Jens Vejmand har Digteren med jydsk Ordknaphed givet en Karakteristik ikke blot af den fattige Arbejdsmand, men også et Naturbillede af store Dimensioner. De blanke Stjerner på Himlen, den duggfriske Sommermorgen, Decemberrattens Knugen, alt giver i få Træk det uforglemmelige Indtryk af et Menneskes Kår gennem Årene, indtil Døden kommer som Hvilen efter Møjen.

I et ældre Digt om Vejmanden, Zakarias Nielsens to smukke Vers: „Til Stenslageren“ (Digtsamlingen „Klokkespil“, 1902, 9) er det helt andre Toner, der lyder. Her spørger Zak. Nielsen om, hvem der er nyttigst for Samfundet, Digteren eller Stenslageren. Digteren vil spille for ham og skaffe lidt Søndagsglæde til den gamle Mand og slutter: „Gid vi maa lette andres Vej, til vore egne Veje ender“. Aakjærs Vers er udsprunget af et Sind, der både religiøst og socialt var ganske anderledes stemt end den blide sjællandske Digters.

I hvert Vers hos Aakjær er der en Linje, hvor man træffer den halvt sørgmodige halvt muntre Vending: „det er saamænd Jens Vejmand“, der taktfast minder os om den ensomme Mands ensformige Gerning. Denne Verslinje har sin Forhistorie; Forfatteren daterer, som vi ved, sit Digt til 19/6 1905, men allerede tre År tidligere skrev Valdemar Rørdam i „Gudrun Dyre“: „Dær gik såmænd Jens Vejmand og flyttede sin Ko“¹. Der er ingen Grund til at tvivle om, at den jydsk Digter var blandt „Gudrun Dyre“s mange beundrende Læsere². „Jens Vejmand“ næde den store Berømmelse. Digtet blev siden forevigt under næsten enhver Form, i Musik, Tegning, Postkort og Skillingsviser. Det blev spillet på Lirekasser og hvert Barn i Landet nynnede på det, efter at det på Carl Nielsens Melodi³ i 1909 havde Betingelserne for at blive tilegnet af et syngende Folk, der samtidig også var meget indtaget i Th. Bergs Vise om Skamlingsbanken (med Melodi af Peter Würck) fra 1909: „Hist, hvor Kornet gyldent bølger sig for Vinden“⁴. Aakjærs Digt, der har en social Tendens, blev af denne Grund stærkt angrebet af Mads Jepsen, der skrev en hel Bog mod det, betitlet „Jens Vejmand“ (1910), en gammeldags Nutidsbetragtning, der har til Hensigt at vise, at Digtet var skadeligt ved sin Moral, det nedbrød Agtelsen for Arbejdet m. m. Jepsen omtaler Jens Vejmands Tilfredshed med Tilværelsen⁵ og fremhæver det håndværksudførte Arbejde og Arbejdets Glæde i Modsætning til Fabriksvirksomheden. — En smuk og rigtig

¹) „Gudrun Dyre“, 2. Udg. (1903), 54. Jfr. smsts., 16: Generalen „har givet Jens Vejmand fri Græsning til hans Ko“. ²) Johs. Brøndum-Nielsen i Nationaltidende 21/2 1939. ³) Carl Nielsens Melodi har iflg. Udtalelse af H. Grønner-Nielsen sin Forudsætning i en gammel tysk Almuemelodi. ⁴) Jfr. Kol-ding Folkeblad 22/5 1937. ⁵) Henning Kehler har senere fremført lignende Betragtninger mod Aakjærs Digt, der er at finde i Aakjærs Samlede Værker I (1920), 185 og Samlede Digte I (1931), 244, 359 (Noter). Jfr. Efterladte Erindringer (1934), 54.

Vurdering af „Jens Vejmand“ — det mest udbredte Digt på Folkemunde i vort Land i dette Århundrede — er givet af Johan Borup i Dansk Udsyn (1924) 277—279.

I de foranstående Bemærkninger er anført, hvad der vides om Forudsætningerne for „Jens Vejmand“ og om en verbal Overensstemmelse mellem dette Digt og „Gudrun Dyre“. I Tilslutning hertil tør vel nævnes, at Aakjærs måske skønneste Digt: „Vor Barndoms Bæk“, dagtegnet 25/2 1910¹, ikke synes at være digtet uden Viden om Vilhelm Esmanns „Karise Bæk“². Der er betydelig Lighed i Rytme, Stemning, ja egentlig også i Ordvalg, mellem den lyrisk begavede sjællandske Præsts stemningsbårne Hyldest til Bækken ved Karise og den store jydske Digters henførende Vers om den Barndoms Bæk, som ethvert Landsbybarn, der er draget hjemmefra, aldrig kan glemme.

Her må så, for at få Rækken fuldstændig, gøres opmærksom på, at Esmanns Digt har Ludvig Bødtchers „Farvel til Marthes Kilde“ til Forbillede. Dette dejlige Digt, hvis stedlige Forudsætning er Nebbegård i Gårslev Sogn (Holmans Herred) Syd for Vejle Fjord, har adskillige Litteraturhistorikere med Rette berømmet³. Kilden ved Nebbegård gav Bødtcher Navn efter sin Broders Hustru, Marthe Hastrup.

Det er meget værdifuldt for den lyrisk modtagelige at læse i Rækkefølge de tre Digteres Vers. Man undgår da ikke at blive grebet af den samme Stemning, som Bødtcher, Esmann og Aakjær var bevæget af, da de gav deres Hjerters Fylde Udtryk i Strofer, der til enhver Tid vil gøre Indtryk på Læsere, for hvem Poesi er en Del af en højere og skønnere Verden. Man får ved en sådan Tillegnelse af de fremhævede Digte også et Indtryk af den åndelige Forbindelse, der, trods Forskelle i Evner og Temperament, er mellem oprindelige, lyriske Begavelser.

¹ Samlede Værker II (1920), 46. Samlede Digte II (1931), 97. ² „Karise Bæk“ findes i *Elith Reumerts* Udgave af Vilhelm Esmanns „Sange fra Præstegaarden“ (1927), 65—68. Esmann (1831—1901) var Præst i Karise 1877—1890. ³ Se Vejle Amts historiske Aarbøger (1933), 221—225, med Henvisninger.

August F. Schmidt.

VED AFSLUTNINGEN AF DANSKE STUDIER'S 3. RÆKKE

Med dette Dobbelthæfte afsluttes Aargang 1939 og dermed Tidsskriftets tredje Række, og i Lighed med hvad der fandt Sted ved Afslutningen af første og anden Række bringes der en samlet Indholdsfortegnelse over de Bidrag, som Tidsskriftets sidste tolv Aargange har indeholdt.

Fra og med fjerde Række, Aargang 1940, sker der den Ændring i Tidsskriftets Forhold, at Udgivelsen, der hidtil er sket paa undertegnede Udgiveres private Regning, fremtidig overtages af „Universitetsjubilæets danske Samfund“, som iøvrigt lige siden Tidsskriftet i 1904 blev oprettet har ydet et aarligt Tilskud og modtaget Eksemplarer til Medlemmerne. Den hidtilgældende Ordning med særskilt Subskription paa „Danske Studier“ gennem Boghandelen vil dog blive bibeholdt.

Iøvrigt agtes Udgivelsen fortsat efter samme Linier som hidtil, og den skete Forsinkelse med Aargang 1940 vil man forsøge at faa indhentet i den kommende Tid. „Danske Studier“ vil fremtidig blive redigeret af cand. mag. Gunnar Knudsen, under Medvirkning af Dr. phil. Marius Kristensen og Professor Ejnar Thomsen, der alle er Medlemmer af Universitetsjubilæets danske Samfunds Styrelse.

København, i Nov. 1940.

Gunnar Knudsen.

Marius Kristensen.

INDHOLDSFORTEGNELSE

TIL

DANSKE STUDIER 1928—1939

25.—36. Bind. Tredie Række 1.—12. Bind.

Afhandlinger.

	Arg., Side
<i>Aakjær, Svend</i> : Sønderjyske Stednavne (Anm., Stednavneudvalget)....	31, 171
<i>Achelis</i> : Peder Palladius i Jena.....	32, 93
<i>Amtoft, S. K.</i> : Hvad betyder Danmarkar bót?.....	35, 153
<i>Andersen, Harry</i> : Kavring.....	30, 178
— Versemaalet i „Kong Kristian“.....	31, 178
— Johannes V. Jensens Alliterationspoesi.....	34, 128
— Vindue, Vindve og Vindeverrer.....	35, 141
— Alliterationen i Ludvig Holsteins Lyrik.....	36, 138
— Filologisk Litteraturforskning.....	37, 82
— Vindue og Vindve endnu en Gang.....	37, 177
— Alliterationen i Ludvig Holsteins Lyrik. Nogle Tilføjelser.....	37, 183
— Stiltforskning i Sverige.....	38, 85
— Svensk Disputats om Per Hallströms Stil (Anm., Helge Gullberg)..	39, 157
<i>Andersen, Knud Hee</i> : Er Brorsons „Her vil ties“ en Samtale eller en Enetale?.....	31, 154
<i>Balslev, Chr.</i> : Theodor Fontaines Lurdigt.....	34, 92
<i>Behrend, Chr.</i> : Chr. Falsters Kollekt for de fattige Disciple i Ribe....	29, 56
<i>Bjerrum, Anders</i> : Sydslesvigske Personnavne.....	34, 21
— K. J. Lyngbys Breve om Sønderjylland 1856—1859.....	39, 43
<i>Blinkenberg, Chr.</i> : Statuen med Guldhovedet.....	28, 97
<i>Blöndal, Sigfús</i> : Olger Danskes Krønike (Anm., Otto Fingerhut).....	36, 185
<i>Bo, Alf</i> : Ordlyd og Ordbetydning.....	36, 97
<i>Boberg, Inger Margrethe</i> : Prinsessen paa Glasbjerget.....	28, 16
— Stevns Gravhøje i Sagnoverleveringen.....	31, 1
<i>Brix, Hans</i> : Til Store Rygbjerg-Stenen.....	31, 83
— Rettelse til „Systematiske Beregninger“.....	32, 185
— Til Glavendrupstenen.....	33, 43
<i>Brøndal, Rosally</i> : Ordet „Møje“ i Dansk.....	32, 90
<i>Bæksted, Anders</i> : Ørum-Stenen. En tabt Runesten. Med Tilføjelse af Marius Kristensen.....	34, 77
— Vester Marie-Stenen I og de danske Runeligsten.....	35, 39
— Vore yngste Runeindskrifter.....	39, 111
<i>Bøgebjerg, Eilif</i> : Jeppe Aakjær som lokalhistorisk Skribent.....	39, 139

<i>Berge, Vagn: Oversættelsesproblemet og Shakespeare paa Dansk (Anm., Paul V. Rubow).....</i>	32, 57
— Bemærkning til Anmeldelsen af „Shakespeare paa Dansk“.....	32, 187
<i>Christensen, Arthur: Gilgamesh i Verdenslitteraturen (Anm., P. Jensen)</i>	30, 182
— En gammel-iransk Opkaldelsesskik.....	31, 85
<i>Christensen, Balthasar: Nægtelsen i Lollandsk.....</i>	36, 155
<i>Christensen, Carl C.: Rasmus Rask, hans Død og hvad han efterlod sig</i>	32, 1
<i>Dahlerup-Petersen, Gudrun: „I Skovens dybe, stille Ro“.....</i>	37, 87
<i>Diderichsen, Paul: H. C. Andersens Sprog (Anm., Anker Jensen).....</i>	30, 169
— Filologisk Litteraturforskning (Anm., Harry Andersen).....	36, 173
— Til St. Hansaften-Spil.....	37, 179
<i>Dyggve, Holger P.: Tre ikke tidligere trykte Breve fra Rasmus Rask</i>	32, 139
— Finn Magnussen og Rasks store Rejse.....	33, 17
<i>Ellekilde, Hans: Ellekongen i Stevns.....</i>	29, 10
<i>Fabritius, Albert: Rantzau-Sagn.....</i>	37, 97
<i>Felländer, Brita: Anna Michelsen och J. P. Jacobsens ungdomskris....</i>	39, 1
<i>Fich, A. N. B.: Om „Kærlighed uden Strømper“.....</i>	31, 77
— Om Brorson: Her vil ties —.....	32, 83
— Mytologisk Spekulation hos Oehlenschläger.....	34, 181
<i>Frandsen, Ernst: Professor Verrier som Kritiker.....</i>	37, 163
<i>Frederiksen, Carl Johan: J. P. Jacobsens egne Rettelser i hans Læse-</i> <i>eksemplar af Niels Lyhne.....</i>	38, 165
<i>Frømhø, A.: Om Udtrykket „fange en Ugle“.....</i>	37, 151
<i>Fussing, Hans H.: Raskiana.....</i>	32, 148
<i>Galster, Kjeld: Jens Møller og B. S. Ingemann.....</i>	37, 136
<i>Glahder, Jørgen: Studier over franske Ord i Dansk (Anm., H. A. Paludan)</i>	39, 160
<i>Grandjean, Julio: Spanske Ordsprog.....</i>	33, 65
<i>Grüner Nielsen, H.: Et Alderdomsarbejde af Anders Sørensen Vedel ..</i>	31, 97
— Hans Christensen Sthen som Samler og Udgiver af Ordsprog.....	32, 88
<i>Hallar, Søren: Naturen hos Harald Bergstedt, Otto Gelsted og Thøger</i> <i>Larsen.....</i>	38, 97
<i>Hansen, Aage: Sygdomsnavnet „Kopper“.....</i>	28, 90
— Bør vi gaa over til et nyt Interpunktionssystem?.....	39, 152
<i>Hansen, Olaf: Ludvig Bødtkers Versemaal. Med Tillæg af Marius Kri-</i> <i>stensen.....</i>	30, 176
<i>Hauberg, Poul: Ravnesten og Svalesten.....</i>	30, 82
— En islandsk Lægebog (Anm., Henning Larsen). Efterskrift af Marius Kristensen.....	31, 184
— Helsedigtet fra Salerno (Anm., I. Reichborn-Kjennerud).....	33, 47
<i>Hellberg, Niels: En ny dansk Folkevisesudgave.....</i>	32, 171
<i>Henriques, Alf: Drama og Nationalopdragelse.....</i>	36, 49
— Et genfundent Ewald-Dokument.....	38, 75
<i>Hollen-Bechtolsheim, H.: Dronning Dido og Thyra Danebod.....</i>	28, 1
<i>Houken, Aage: H. C. Andersens Brevveksling med Edvard og Henriette</i> <i>Collin.....</i>	37, 119
<i>Hundrup, Harald: Kontaminasjoner.....</i>	35, 59
— Efterslæt af Kontaminasjoner.....	35, 176
— Betydningsændringer.....	39, 66
<i>Højbye, Poul: At morakke.....</i>	28, 175
<i>Jensen, A.: Et bornholmsk Vandresagn.....</i>	35, 180

	Arg., Side
<i>Jensen, Anker</i> : Genmæle (mod P. Diderichsens Anm.).....	31, 75
<i>Jensen, Hans</i> : Hyrdelitteratur (Anm., Aug. F. Schmidt).....	28, 95
<i>Jensenius, Knud</i> : Udøethed: Uddøethed. Et tekstkritisk Spørgsmaal ...	38, 73
<i>Jespersen, Poul Helveg</i> : Sneglen i Digtning, Tale og Folketro.....	38, 147
<i>Johansen, Holger</i> : Om Adverbets Plads.....	28, 77
<i>Johnsson, J. W. S.</i> : Fester og Højtid (Anm., J. S. Møller).....	28, 93
— Om Sejrsskjorten.....	29, 97
<i>Jónsson, Finnur</i> : Víkivaki, Víkivakavæði. Med Tilføjelse af Marius Kristensen.....	33, 1
<i>Jørgensen, J.</i> : Sankt Hansblus paa Laaland.....	30, 185
<i>Jørgensen, Peter</i> : Vindue og Vindve.....	36, 181
<i>Kalckar, Marc</i> : Bondepigen, som blev Dronning.....	36, 178
<i>Karsten, T. E.</i> : Brud-nammen i Finland.....	36, 184
<i>Klitgaard, C.</i> : Sand.....	31, 84
— Baareprøver og Jærtegn.....	32, 183
— Lyd.....	33, 45
— Skældsord og foragtelig Gestus.....	34, 88
— Skabhals.....	34, 180
<i>Knudsen, Frederik</i> : Patøk.....	30, 45
— Efterslæt til Patøk.....	30, 187
— Skinstraffe og virkelige Straffe i Børnenes Leg.....	32, 22
— Nordisk Kultur (Anm., Nordisk Kultur XXIV.).....	33, 80
<i>Knudsen, Gunnar</i> : J. W. S. Johnsson.....	29, 77
— Stednavne i Danelagen (Anm., A. H. Smith).....	29, 92
— Overtro (Anm., Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens I)...	29, 188
— Bibliografi (Anm., Volkskundliche Bibliographie 1923—24).....	30, 94
— Overtro (Anm., Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens II)...	30, 188
— Runemagi (Anm., Sigurd Agrell).....	31, 88
— Nordisk Kultur (Anm.).....	31, 186
— Tysk Overtro (Anm., Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens III)	32, 95
— Bibliografi (Anm., Volkskundliche Bibliographie 1925 og 1926)....	32, 96
— Tysk Overtro (Anm., Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens IV)	33, 48
— Vore Forfædre (Anm., Gudmund Schütte).....	34, 84
— Tysk Folkeminddeforskning (Anm., Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens V, Volkskundliche Bibliographie 1927—28).....	34, 89
— Det bornholmske Stednavn Træbenegaard.....	34, 121
— Brudevælte.....	35, 161
— Tyske Folkeviser (Anm., John Meier).....	35, 183
— Kortetypens Plads i vor Stednavnegivning.....	36, 113
— Religionshistorie (Anm., Jan de Vries).....	36, 188
— Tysk Overtro (Anm., Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens VI—VII).....	37, 96
— Navnestudier.....	38, 49
<i>Knudsen, Hans</i> : En Baareprøve paa Udby Kirkegaard.....	32, 69
<i>Krarup, Kristian</i> : En Blicher'sk Forklædning.....	31, 76
<i>Krarup, Per</i> : Sokrates som Snemand.....	34, 178
<i>Kraus, Arnošt</i> : Et Abrahams Offer.....	38, 168
<i>Krijn, S. A.</i> : Hollandske Holbergoversættelser.....	35, 76
<i>Kristensen, Marius</i> : Karen Brahes Folio.....	28, 133
— Et Par gamle Vers.....	28, 186

	Arg., Side
<i>Kristensen, Marius</i> : Sakses nordiske Person- og Stednavne.....	29, 66
— Evald Tang Kristensen.....	29, 74
— Om Vokaliseringen af ældre dansk gh.....	29, 171
— Herluf Trolle og Ordsprogene.....	30, 95
— En Opkaldelsesskik på svenske og bornholmske Runestene.....	30, 150
— Hr. Ivan Løveriddder.....	30, 179
— Festskrift til Otto Jespersen (Anm.).....	30, 175
— Bidrag til dansk Ordhistorie. — VIII. årte—ærtling. — IX. å—'hunfår'. — X. lætlíkæ—lællæ. — XI. næghlæ. — XII. caperswen. — XIII. bothmun(nugheth). — XIV. søem. — XV. flen.....	31, 49
— En dansk-svensk Parallel.....	31, 80
— Bidrag til dansk Ordhistorie. — XVI. Modsot. — XVII. jætte (forjætte). — XVIII. Gammeljysk tothæ. — XIX. Gammelskånsk uæfli. — XX. Nogle Kongetilnavne. — XXI. Gæltling ultra brotæ. — XXII. Gam- meldansk for(æ)hægthæ.....	31, 161
— Et Peder Låle-Fund.....	33, 46
— Og vilde Erterne sig samme Dag ey mange.....	33, 81
— Folkemål og Sproghistorie.....	33, Tillægshæfte
— Sokrates som Snemand.....	34, 95
— Runding foran v-Lyd.....	34, 95
— Metatelse.....	34, 107
— Smaabidrag til Tolkning af Runestene.....	35, 168
— Upersonlig og personlig Konstruktion.....	35, 175
— Til Peder Låles Ordsprogssamling.....	36, 129
— Sagnhistorie (Anm., Gudmund Schütte).....	36, 187
— Bonden han agter paa Tiden.....	37, 96
— Marsk Stig-Visen (Anm., Sofus Larsen).....	37, 168
— Man skal ej syie alt det, der laddent er.....	37, 187
— Adjektiverne i Dansk.....	38, 18
— Rune-kæylen fra Viborg.....	38, 45
— Det danske Lydsystem (Anm., A. Arnholtz og C. A. Reinhold).....	38, 84
— H. C. Andersens sidste Rettelse i Historien om en Moder.....	38, 89
— Hvorfra havde Rabelais sin danske Sprogprøve?.....	38, 142
— Nogle urigtige Fordanskninger.....	39, 75
— se ogsaa Paulli, R.	
<i>Laugesen, Anker T.</i> : Fortolkningen af et Sted i Kongespejlet.....	38, 71
<i>Linneballe, Poul</i> : Om „Theaterbladet“. Et Bidrag til XIX. Aarhundredes Teaterkritik.....	38, 67
<i>Lollesgaard, Johs.</i> : Georg Mohr. En dansk Matematiker og Sprogrenser fra 17. Aarhundrede.....	29, 173
<i>Madsen, Holger</i> : Lille Efterhøst af Jens' Sprog.....	29, 183
<i>Madsen, I. Lund</i> : Lidt om Drømmebøger.....	30, 133
— Vor Fa'er.....	33, 23
<i>Moltke, Erik</i> : Professor Hans Brix' Talmagi.....	33, 43
— Vester Marie-Stenen VI og lidt om svensk Indflydelse paa bornholm- ske Runestene.....	34, 9
<i>Møller, J. S.</i> : H. F. Feilbergs Henvisningssedler (Anm., Hans Ellekilde).....	29, 186
— Sommer i By i Danmark.....	30, 97
— Et Polititegn som Amulet.....	37, 53
<i>Nettendam, Robert</i> : Omkring „Der var engang —“.....	37, 185

	Arg.,	Side
Nielsen, N. C.: Agnete fra Holmegaard.....	30,	157
Nielsen, Niels: Den danske Pasqvino. Et Par Blicher-Kommentarer...	39,	36
Norrie, Gordon: Metrisk Statistik. Fuldstændige og overfuldstændige For-		
mer af den femfodede lambe.....	34,	70
Nygd, Sigurd: Naturbetegnelser i danske Stednavne.....	36,	79
Nørvig, J.: Blicher som praktisk og politisk Skribent.....	28,	114
Ohrt, F.: Folkevisen om „Jesu Liv“.....	28,	163
— Tre sæere Helgener.....	29,	86
— Gamle Dragedukker i Danmark.....	30,	63
— Sankt Sveder.....	30,	95
— Mere om Dragedukke.....	30,	186
— Runetrolddom (Anm., Hans Brix).....	32,	178
— Folkebøn og Perlebaand.....	32,	181
— Fra den dansk-finske Hylde.....	33,	49
— Eja mit Hjærte.....	34,	43
— To Mødre (Kalevala: Historien om en Moder).....	35,	1
— „Englevist“.....	36,	27
— To Signelser.....	37,	74
— Om Merseburgformlerne som Galder.....	38,	125
Orlik, Jørgen: Norske Bygder (Anm., Hans Aall m. fl.).....	28,	93
— Fester og Højtider (Anm., J. S. Møller).....	29,	87
— Død og Begravelse (Anm., Louisa Hagberg).....	37,	186
Olsen, Ellen: Dannevirkevisens Porte og Taarne.....	38,	137
Orluf, Fr.: Hæormene fra Lindholm og Kragehul.....	31,	60
— Brorson og Schraders tyske Salmebog.....	35,	124
— Runekævlén fra Viborg. Ny Tydning af Worms „Virgula erotica“..	38,	33
Oxenvad, Erik: Tonegangen i dansk Rigsmaal (Anm., Alf Bo).....	33,	91
Paludan, Hans Aage: Bibliografi over Professor Julius Paludans Arbejder	28,	179
— Til „Smeden og Bageren“.....	29,	185
— En Gruppe danske Folkeviser og en spansk.....	34,	166
Paulli, R.: Jessen og Wimmer.....	38,	64
— og Kristensen, Marius: Af Mortensgaasens Historie.....	32,	166
Pedersen, Johs.: Tre danske Mellemstil.....	29,	127
— Ordsprog i Skolekomedien.....	30,	1
Pedersen, Louis: Hauch's „Den vilde Jagt“.....	31,	118
— Hauch og P. L. Møller.....	32,	157
— „Guldmageren“.....	33,	83
— „Klokken“ og „Die verlorene Kirche“.....	34,	177
Petersen, Esben: Hæorme.....	32,	94
Plesner, K. F.: Fra Baggesens Ungdomskreds. Cramer — Moltke — Spazler	36,	35
Reimer, Christine: Fra Domkirkespiret i Odense.....	28,	168
Restrup, Ole: Carsten Hauchs første Digt.....	33,	11
Rohmann, Aage: Loblmøster.....	35,	86
Rosenberg, C. M.: Omkring Holberg (Anm., Carsten Høeg, Torben Krogh)	31,	180
Rosenberg, G.: Et Gudebillede fra Broncealderen.....	29,	1
Rubow, Paul V.: Georg Brandes og Universitetsfilosofien.....	28,	145
— Oehlenschläger-Litteratur.....	29,	145
— Litteraturhistorisk Forskning (Anm., Hans Brix). Med Tilføjelse af		
Marius Kristensen.....	35,	79
— Holger Drachmann i den første Edith-Tid.....	36,	1

	Arg., Side
<i>Rubow, Paul V.</i> : Aladdin og Faust endnu en Gang.....	36, 169
<i>Sarauw, Georg</i> : Slaviske Laaneord i Dansk.....	30, 55
— Holbergs Jean de France og Fonwisins Brigaderen.....	31, 32
<i>Schjærff, Poul</i> : Henrik Hertz' „Kedelflikkeren“. En lille Motivundersøgelse	32, 79
<i>Schmidt, Aug. F.</i> : Brandtræer og Ulykkestræer.....	28, 54
— Et Hyrderim.....	28, 187
— Stenkast i Danmark.....	29, 40
— Pallasken i Solbjerg.....	29, 88
— Blusgrænser i Danmark.....	29, 162
— Abbeden og hans Kok.....	30, 90
— Wilhelm Mannhardt og Danmark.....	31, 41
— Hultræer i Danmark.....	32, 33
— Nogle Oplysninger om Aakjærs Digte.....	33, 86
— Husholdningskilder.....	34, 91
— Blicheriana. I. De to B'er i „Nordlyset“. — II. Et Blicher-Brev...	35, 94
— Til „Der var engang“.....	35, 173
— Heinrich Ovesen Pfluge og hans „Danske Pillegrim“.....	36, 71
— Til Digte af Anders Bording.....	37, 93
— Hastes Idyller.....	38, 93
— Gonis.....	39, 79
— Til „Jens Vejmand“ og „Vor Barndoms Bæk“.....	39, 161
<i>Schütte, Gudmund</i> : Geaterspørgsmaalet.....	30, 70
— Artiklen „den“ og „hin“ i Hollandsk og Middelfrankisk.....	31, 182
— Daner, Sveer, Geater i episk Rang.....	33, 36
— Tendensdigtning i Heltesagnet.....	34, 145
— Spøgelsekareten.....	35, 183
— Den nedstemte Tone i Oldengelsk og Jysk.....	35, 184
— Kortetypens Plads i vor Stednavnegivning.....	36, 113
— En Efterklang af Nibelungsagnet i Varend.....	37, 48
— Danernes Afledning fra Upsvenskerne.....	38, 91
— Gammelnordisk Navneskik i Sønderjylland.....	38, 171
<i>Simonsen, Inger</i> : Af den danske Børnebogs Historie.....	39, 97
<i>Skadhauge, Povl</i> : Poul Martin Møller — Peter Friderich Suhm.....	34, 187
— En Anekdote hos Blicher.....	35, 179
<i>Skautrup, Peter</i> : Frederiksborg Amts Stednavne (Anm., Stednavneudvalget)	29, 176
<i>Skjødt, Helge L.</i> : De katolske Elementer i Trylleviserne.....	35, 8, 97
<i>Stevens, M.</i> : Fra Grundtvigs Salmeværksted.....	38, 1
<i>Thalbitzer, William</i> : Knud Rasmussen som Grønlandsforsker.....	34, 1
— Det nye Grønlandskort og de arktiske Stednavne.....	34, 97
<i>Tholle, Johannes</i> : Kaal og Kaalgaard.....	31, 127
— Æble og Abildgaard.....	32, 97
<i>Thomsen, Alfr.</i> : Gæltning ultra Brotæ. Med Tilføjelse af Marius Kristensen	32, 186
<i>Toldberg, Helge</i> : Rekabitterne.....	37, 91
<i>Topsøe-Jensen, H. G.</i> : Oehlsenschlägers „Helge“.....	29, 110
— Et Par Smaabemærkninger til Aage Houkens Anmeldelse.....	38, 70
<i>Uldall, H. J.</i> : Det danske r.....	28, 172
<i>Ussing, Henrik</i> : Fynsk Hjemstavn (Anm., H. C. Frydendahl).....	29, 187
<i>Wahl, A.</i> : En Ingemann'sk Recension.....	35, 179
<i>Weiss, Ausgt</i> : Bidrag til midtsjællandsk Syntaks.....	37, 89
<i>Verrier, Paul</i> : Den firlinede Folkevisestrofe.....	37, 1

	Arg., Side
<i>Vilstrup, Harald</i> : Rytmiik (Anm., Arthur Arnholtz).....	38, 79
<i>Winther, Chr.</i> : Tydning af nogle Helleristningsfigurer.....	39, 81
<i>Wiwel, H. G.</i> : H. G. Wiwel som Dansklærer.....	37, 181
<i>Zahrtmann, M. K.</i> : Gamle Skattenavne paa Bornholm.....	31, 89
— Bonavedde og andre bornholmske Navne.....	35, 89

Anmeldte Bøger.

<i>Aall, Hans m. fl.</i> : Norske Bygder.....	28, 93
<i>A Grammatical Miscellany offered to Otto Jespersen on his 70. birthday</i>	30, 175
<i>Agrell, Sigurd</i> : Senantik mysteriereligion och nordisk runmagi.....	31, 88
<i>Andersen, Harry</i> : Studier i Johannes V. Jensens Lyrik. Verseteknik, Sprog og Stil. I.....	36, 173
<i>Arnholtz, Arthur</i> : Studier i poetisk og musikalsk Rytmiik.....	38, 79
— und C. A. Reinhold: Einführung in das dänische Lautsystem.....	38, 84
<i>Aznäs, Karl</i> : Slavisch-Baltisches in altnordischen Beinamen.....	38, 53
<i>Bo, Alf</i> : Tonegangen i dansk Rigsmaal.....	33, 91
<i>Brix, Hans</i> : Systematiske Beregninger i de danske Runeindskrifter....	32, 178
— Analyser og Problemer. II.....	35, 79
<i>Drougge, Gunnar</i> : Ortnamnen i Bullarens härad.....	38, 56
<i>Ellekilde, Hans</i> : Nachschlageregister zu H. F. Feilbergs ungedrucktem Wör- terbuch über Volksglauben in Dansk Folkemindesamling.....	29, 186
— og Olrik, Axel: Nordens Gudeverden.....	38, 57
<i>Fingerhul, Otto</i> : Kong Olger Danskis Krønike.....	36, 185
<i>Franzén, Gösta</i> : Vikbolandets by- och gårdnamn.....	38, 52
<i>Friberg, Sven</i> : Studier över ortnamnen i Kållands härad.....	38, 55
<i>Frydendahl, H. C.</i> : Fynsk Hjemstavn.....	29, 187
<i>Geiger, Paul</i> : Volkskundliche Bibliographie für das Jahr 1927—28....	34, 89
<i>Gullberg, Helge</i> : Berättarkonst och stil i Per Hallströms prosa.....	39, 157
<i>Hagberg, Louisa</i> : När döden gästar.....	37, 186
<i>Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens</i> , udg. af E. Hoffmann-Krayer og H. Bächtold-Stäubli. 29, 188; 30, 188; 32, 95; 33, 48; 34, 89; 37, 97	
<i>Hoeg, Carsten</i> : Introduktion til Plautus.....	31, 180
<i>Jensen, Anker</i> : Studier over H. C. Andersens Sprog.....	30, 169
<i>Jensen, P.</i> : Das Gilgamesch-Epos in der Weltliteratur.....	30, 182
<i>Jóhannesson, Þorkell</i> : Örnefni i Vestmannaeyjum.....	38, 61
<i>Kjellberg, Lennart</i> : Stildrag i Hjalmar Söderbergs „Förvillelser“ och „Mar- tin Bircks ungdom“.....	38, 86
<i>Krogh, Torben</i> : Studier over Harlekinaden paa den danske Skueplads. Studier over de sceniske Opførelser af Holbergs Komedier i de første Aar paa den genoprettede danske Skueplads.....	31, 180
<i>Larsen, Henning</i> : An old icelandic medical miscellany.....	31, 184
<i>Larsen, Sofus</i> : Visen om Hr. Marsk Stig og hans Hustru.....	37, 168
<i>Ljunggren, K. G.</i> : Undersökningar över nordiska ortnamns behandling i medellågtyskan och medellågtyska drag i gamla nordiska ortnamn.....	38, 49
<i>Meier, John</i> : Deutsche Volkslieder mit ihren Melodien. I.....	35, 183
<i>Moberg, Lennart</i> : Älderdomliga ord och uttryck i Heidenstams Folkunga- trädet.....	38, 85
<i>Modéer, Ivar</i> : Färdvägar och sjömärken vid Nordens kuster.....	38, 51
— Namn- och ordgeografiska studier.....	38, 51

	Arg.,	Side
<i>Møller, J. S.</i> : Fester og Højtider.....	28, 93;	29, 87
Nordisk Kultur, Bd. IX og XXVII.....		31, 186
Nordisk Kultur, Bd. XXIV.....		33, 80
<i>Paludan, H. A.</i> : Spoglige Misvisere. Fremmedordenes Maskerade. Filologiske Smuler		39, 160
<i>Reichborn-Kjennerud, I.</i> : Helsediktet fra Salerno.....		33, 47
<i>Rubow, Paul V.</i> : Shakespeare paa Dansk.....		32, 57
<i>Schütte, Gudmund</i> : Vor Folkegruppe Gottjod I. Our Forefathers, the Gothonic Nations I—II.....		34, 84
— <i>Sigfrid und Brünhild. Gotthiod und Utgard</i>		36, 187
<i>Schmidt, Aug. F.</i> : Byhyrder.....		28, 95
<i>Smith, A. H.</i> : The Place-Names of the North Riding of Yorkshire....		29, 92
— The Place-Names of the East Riding of Yorkshire and York.....		38, 62
<i>Stednavneudvalget</i> : Frederiksborg Amts Stednavne.....		29, 176
— Sønderjyske Stednavne H. 1—2.....		31, 171
<i>Svanberg, Niels</i> : Lyrisk stil. Tolkningar av valda svenska dikter.....		38, 89
<i>Tengvik, Gösta</i> : Old English Bynames.....		38, 54
<i>Wennerström, Eva</i> : Stilstudier i Almquists „Songes“.....		38, 86
<i>Westman, Ivar</i> : Nyländska önamn		38, 61
Volkskundliche Bibliographie	30, 94;	32, 96
<i>de Vries, Jan</i> : Altgermanische Religionsgeschichte.....	36, 188;	38, 56

Meddelelser.

Det syvende nordiske Filologmøde i Lund 18.—20. August 1932.....	31, 182
Det 8. nordiske Filologmøde	34, 188
Ved Afslutningen af Danske Studiers 3. Række.....	39, 164